AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • 250.000 .TL.(KDV DAHİL) ISSN 1300-4158

İNSANCIL

• Felsefe ve Tarih • Dinlerin Gılgamış Destanındaki Kökenleri • Felsefede Açık Alan Mücadelesi • Dilin Tuzakları • İslam Ortaçağında Materyalizm ve Özgür Düşünce • Nazım Hikmet'in Şiirimizde Devrim Yapan Devrimci Şiiri • Baudelaire ve Sosyalizm • Aşk Başkaldırıdır • Adnan Özyalçıner'le Söyleşi

EŞBER YAĞMURDERELİ

Düşünceye Özgürlük

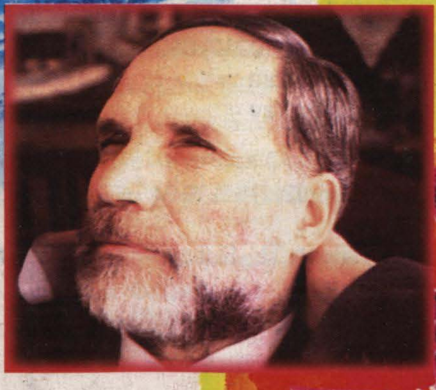

YIL: 7 SAYI: 83 EYLÜL '97

İÇİNDEKİLER

BETÜL ÇOTUKSÖKEN Felsefe ve Tarihi — 1

4 — Soy Uzağı (Şiir) **M. KAYA CANPOLAT**

CİHAN DURA Dinlerin Gılgamış Destanındaki Kökenleri — 5

12 — Felsefede Açık Alan Mücadelesi **M.SABİT ÇALIŞKAN**

NEJAT GACAR Yasaklı Yıldız (Şiir) — 14

15 — Dilin Tuzakları **HÜSEYİN BATUHAN**

GÜLNİHÂL KÜKEN İslam Ortaçağında Materyalizm ve Özgür Düşünce I — 22

28 — Nazım Hikmet'in Şiirimizde Devrim Yapan Devrimci Şiiri **AFŞAR TİMUÇİN**

MÜŞTAK ERENUS Maviyi Kim Öldürdü İlk Kuşu Onun İçinde — 33

34 — Baudelaire ve Sosyalizm **ERDOĞAN ALKAN**

CHARLES BAUDELAIRE (Şiirler) — 35

36 — Aşk Başkaldırıdır **BERRİN TAŞ**

MEHMET ESATOĞLU Sanatın "Yaz Misafirleri" — 38

39 — Şiirler **E.ARLINGTON ROBINSON**

MOLLA DEMİREL Asım Bezirci'yi Anmak — 40

41 — Şiir **ARİF NEVCANOĞLU**

GÜNGÖR GENÇAY Geçmişte Buluşma — 42

43 — Geçmişi Anımsamak **G.MÜKERREM ATAÇ**

AYDIN ÖZTÜRK Gecede Mavisu, Ayışı ve Sen — 44

46 — Günler/Kitaplar/Dergiler **RUŞEN HAKKI**

FİKRET KARADENİZ Kerem Külleri — 50

51 — Söyleşi **YILMAZ ELMAS**

SHELLEY Fanon — 55

56 — Yarın Pazartesi (öykü) **AYDIN DOĞAN**

CENGİZ BEKTAŞ Türküsün Halkım — 59

60 — Yıldız Güncesi **CENGİZ GÜNDOĞDU**

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez. Yazıların A4 kağıdın tek yüzüne çift aralıkla yazılması reca olunur

Sahibi ve Yazıişleri Sorumlu Yönetmeni
BERRİN TAŞ
Genel Yayın Yönetmeni
CENGİZ GÜNDOĞDU
Bilgiişlem Sorumlusu
CELAL ERGÜN

Kurum Yazmanı
ŞADİYE GÜLE
Ofset Hazırlık
AJANS D
Tel: (0212) 528 64 64

ISSN 1300-4158

Kapak Tasarımı
İBRAHİM KARAKAŞ
Kapak Resmi
Somay Onurkan/Selene Helıus
Baskı
Ilıcak Matbaası Tel: (0212) 880 40 75
Dağıtım
Bir-Yay

Adres : Mollafenari Sok. Nadir Han. No 40-42 Kat 5 Cağaloğlu/İSTANBUL Tel:(0212) 513 93 99 Fax: (0212) 511 79 94

İlan Koşulları:
Arka Kapak (Renkli) 50 milyon TL. Arka kapak (iç) 40 milyon TL. İç sayfalar 30 milyon TL. Kutu ilan (5x5) cm. 10 milyon TL.

Abone olmak için:
Yurtiçi 2.500.000 TL. Yaşarbank Bayrampaşa-İstanbul 6002323-6- T.İş Bankası 9. Kısım Ataköy-İstanbul 1137 38678
Yurtdışı:(150 D.M.) T.İş Bankası 9. Kısım Ataköy-Istanbul 11 37 30 100 317 9305-(84 Dolar) Yaşarbank Bayrampaşa Istanbul 610[illegible]56 6
veya 666 043 no.lu posta çeki hesabına para yatırmanız, durumu İnsancıl'a bildirmeniz yeterlidir.

Felsefe ve Tarihi (*)

Betül ÇOTUKSÖKEN

"Türkiye'de Bir Felsefe Sorunu Olarak Felsefe Tarihi" adlı yazının son paragrafında şu düşüncelere yer verilmişti: "(...) felsefe bir yönüyle varolanlar arasındaki ilişkileri inceleyen bir bilgi dalıdır ve sonuçta kendisi de bir varolandır: ilkin düşünmede ve ardından da dilde belirir. İşte bir varolan olarak felsefeye yaklaşmada gerçekten de felsefe tarihi *conditiosine qua non* mudur? Üstelik felsefe tarihi bilim tarihi gibi mi olmalıdır? Felsefe ile felsefe tarihi birbirinden koparılamaz mı; onlar sanıldığı gibi ayrılamaz bir bütün mü oluştururlar? Felsefe ile felsefe tarihini ayırmaya, ayrı ayrı ele almaya çalışmak bir soyutlama yapmak mıdır? Bu soruları ayrıca tartışmak gerekmektedir; fakat kısaca şunu söylemek olanaklı: Felsefe tarihini felsefi bağlamda somutlaştırmak, başka deyişle onun neliğini; ardındanda işlevini ortaya koymak, felsefi söyleme ilişkin çabaların ne denli bilinçli olduğuna tanıklık edecektir ve felsefenin neliğini anlama çabaları için de gereklidir." (1)

Felsefe ile felsefe tarihi arasındaki ilişkiler çok çeşitli biçimlerde ortaya konabilir. Felsefe tarihi felsefeyi anlama çabalarında zaman zaman temel bir etmen olarak rol oynayabileceği gibi tersinden gidilerek felefe tarihi de felsefenin bir konusu olarak ele alınabilir.Felsefe ile felsefe tarihi gibi bir bakıma iki ayrı etkinlik alanı olarak beliren bu yapıların her biri, ötekini anlamada, kavramada işe yarayabilir. Felsefeyi neliği bakımından kavramayı, anlamayı amaç edinmiş çalışmalarda felsefe tarihine verilecek ağırlık, önem, bu anlayışı, kavrayışı belirleyebilir. Böyle bir yaklaşımın temel savı, felsefe tarihsiz felsefenin olamayacağı savıdır.

Ancak öte yandan da ne tür bir tasarımla yaklaşılırsa yaklaşılsın, felsefe adını alan bir etkinlik, felsefe tarihini kendisine konu olarak alabilir. Felsefi açıdan felsefe tarihine yaklaşma çabasında nelerin gün ışığına çıkarılması gerekir? İlkin felsefe tarihi deyişinin/kavramının açıklanması gerekmektedir. Ardından da felsefe tarihi oluşturmanın hem gerekli hem de yeterli koşulları ortaya konmalıdır. Gerekli koşullar temelde teknik yönü imlerler; yeterli koşullar felsefi yaklaşımı, felsefe tarihini içerik bakımından herhangi bir tarih alanından ayıran, onu özgül yanlarıyla belirleyeni imleyecektir. Daha şimdiden, çok farklı felsefe tarihleri ile karşı karşıya kalınmasının böyle bir özellikten kaynaklandığı ileri sürülebilir.

Felsefe tarihi deyişini bir bütün olarak ele almadan önce, deyimi oluşturan "felsefe"nin ve "tarih"in birer etkinlik alanı olarak ne olduklarının belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu iki kavrama ilişkin nitelemeler, felsefe tarihi deyişinden neyin/nelerin anlaşıldığı/anlaşılması gerektiği konusunda belirleyicidir.

Burada sunulan yaklaşıma göre, felsefe, daha önce de dile getirildiği gibi dışdünya, düşünme ve dil ilişkilerini inceleyen; ayrıca da bunların her birini birer varolan -alanı- olarak belirleyip onların neliği üzerinde duran bir etkinliktir. (*)

"Tarih denince neler geliyor akla? İlkin bunları sıralayalım: -İnsan davranışları,eylemleri (Res gestae -insanın yapıp etmeleri); dinsel söylemlerin ağır bastığı dönemlerde ise özellikle Tanrı'nın davranışları, işleri (gesta dei-Tanrı'nın planı) akla gelmektedir. (...) Eylemlerin dışında, insanlar arasında oluşan ilişkilerin bir toplamı olarak olaylar alanı, tarihin -bir bakıma-kendi başına varolan diye belirlenebilecek alanını oluştururlar." (2) Birer varolan olarak beliren her türlü insan etkinliği de bu anlamdaki, birinci anlamdaki tarihin alanına girer. İkinci anlamdaki felsefe tarihinin malzemesi de bu birinci anlamdaki felsefe tarihi yani felsefenin kendisidir; tümüyle felsefi söylemdir.

"Eylemlerin ve olayların düşünmeye yansıması, düşünmede yeniden kurulması, onların bir özneyle karşı-

* Tam da bu noktada, Derginiz de uzunca bir zamandan beri sürüp giden tartışmaya katılan Mustafa Topal'ın kimi eleştirilerine yanıt niteliğinde bir belirleme ortaya konmaktadır. Felsefeyi bu biçimde belirleme, önemli bir farklılıktır gibi görünüyor özellikle Türkçede üretilen söylemler bağlamında. B.Ç.

laşması ve ancak böylece bir bakıma anlam kazanması, bulanıklıktan kurtulması, düşünmenin varlığı haline gelmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede, eylemleri, olayları ve ilişkileri kavramaya yönelik her tür düşünme etkinliği, tarihsel nitelikli düşünmeyi güden düşünceler, kavramlar, kategoriler, tasarımlar vb. bu ikinci alanı oluşturur. Bilgi olarak tarih ancak bu aşamada kurulabilir. Tarih bilgisinin kendine özgü dili, dilsel sunuluşu ise üçüncü alanı oluşturmaktadır." (3)

Burada ancak genel olarak bir anlamda da içerikten yoksun, soyut bir biçimde ortaya konulan belirlemeler, her bir tarih alanı için, üstelik her iki anlamda da tarih deyişi için büyük önem taşımaktadır. Dikkat edilecek olursa, burada genellikle her iki anlamda da tarih alanının varlık koşulları belirginleştirilmektedir.

Bu genel nitelikli belirlemelerin ışığında, felsefe tarihinin de ikili bir anlam içerdiğini, bir yandan zamanın geçmiş boyutunda yer alan felsefi söylemin kendisi olduğunu, öte yandan da bu söylemin her bir parçasıya da bütünü üzerine yapılan *bir tür çalışma,* olduğunu ileri sürmek mümkündür. Felsefe tarihinin hem kendisi hem de tanıkları, filozof metinleridir,her bir filozofun farklı nitelikli söylemidir. Burada ikinci anlamdaki felsefe tarihi üzerinde de durulacaktır ve bu bağlamda felsefe ve tarihi arasındaki ilişkiler incelenecektir.

Böyle bir yaklaşımda şu sorular gündeme gelecektir: -Felsefe tarihini felsefe tarihi yapan nedir? -Felsefe tarihi herhangi bir felsefi söylem midir? -Felsefe tarihi - felsefi söylem, felsefe tarihçisi -filozof ayırımı yapılabilir mi? -Yapılabilirse burada ölçüt nedir? -Bir anlamda tüm söylemlerin toplamı olarak tek bir felsefi gerçeklik varken, bu denli çok felsefe tarihi yazılmış olması nasıl açıklanabilir? -Felsefe tarihi yazmanın amacı nedir? Felsefe tarihi yazmanın, felsefe tarihi yazarlığının onsuz olunmaz koşulları nelerdir?

Felsefe tarihini felsefe tarihi yapan onu herhangi bir tarihsel söylemden ayırt eden, ağırlığın felsefe yönünde olması ve belli bir felsefe anlayışı olan filozof tarafından yazılmış olmasıdır. Felsefe tarihçisi olan filozof, yazdığı felsefe tarihinin konusu olarak yöneldiği filozofun konusunu, konusuna nasıl baktığını ve bunu nasıl dile getirdiğini ortaya koymak durumundadır. İşte böyle bir anlayışla yazılmış metin felsefe tarihidir.

Birinci soruya verilen böyle bir yanıt ikinci ve diğer yanıtlar için de belirleyicidir. Felsefe tarihi de böylece giderek belli bir felsefi söylem haline gelebilir. Öyleyse bu her zaman böyle olacaktır, her iki etkinlik de özdeş yapıda ortaya çıkacaktır demek değildir. Asıl amaç felsefe tarihi oluşturmak olunca, filozof felsefi anlayışına, başka bir filozofun söylemini kavramak, anlamak üzere işlerlik kazandıracaktır. Felsefi söylemle felsefe tarihinin söylemini birbirinden ayıran en temel öge ikincisinin birincisine bağlı olarak ortaya çıkmasında somutlaşır. Felsefe tarihinin söylemi, herhangi bir felsefi söyleme bağlı olarak üretilen bir söylemdir.

Bu anlamdaki felsefe tarihini bir varolan olarak görmek, her şeyden önce felsefede ister konular, sorular, sorunlar; ister bunların her birine ilişkin bakış açıları yönünden olsun, felsefede bir art arda geliş, birbiriyle ilişkili olma, bir sürüp gitme kavrayışını benimsemeyi daha baştan gerektirmektedir. Bu çerçevede, felsefe tarihi, felsefe yapmanın vazgeçilmez koşulu olmaktadır. Bu da klasik anlatımıyla, felsefeyi bir *philosophia perennis* olarak görmek demektir.

Ancak durum her zaman böyle midir? Kuşkusuz birinci anlamdaki felsefe tarihi bir olgudur; ama ikinci anlamdaki felsefe tarihi her filozof için, her araştırmacı için aynı önemi taşımaz. Felsefe, zaman zaman düşünsel geleneklerin yıkılması, sürüp gitmelerin ters yüz edilmesi gibi oluşumlara uğramıştır. Sürüp giden, egemen olan tutumları terketme, eleştirel bir tutumla önceki yaklaşımları bir yana atma, yeni yapının temel biçimsel ilkesidir. Felsefi geleneği, ana nitelikleriyle birkez daha sergileyip bir yana koyma: yapıyı bozma, yapısızlandırma.

Öyleyse filozoflar söylemlerini kurarken genellikle iki tür tutumdan birini belirgin olarak sergilerler: Kurulmuş olan yapıya katkıda bulunmak ya da bu yapıyı bozmak, ama bununla da yetinmeyerek yeni bir yapıyı önermek. Biçimsel olarak felsefe bütünüyle böyle bir süreçten geçmektedir. İş başındaki filozof bunun pek ayırdında olmasa da, bilinçli bir felsefe tarihçisi -belli bir felsefe anlayışı olan felsefe tarihçisi- bunu görmek zorundadır.

Hem birinci anlamdaki felsefe tarihi, hem de ikinci anlamdaki felsefe tarihi, herhangi bir filozof için esin kaynağı olabilir; ona yeni araştırma yolları yeni bakış açıları sunabilir.

Bütün bu ön belirlemelerden sonra, felsefe tarihi yazarlığının temel koşulları belirtilebilir. Felsefe tarihi yazmanın koşulları, teknik koşullar (gerekli koşullar), felsefi koşullar (yeterli koşullar) olmak üzere iki öbekte

ele alınabilir.

Felsefe tarihçisi genellikle tarihe yardımcı olan diğer bilgi dallarıyla da ilgilenmek zorundadır. Tarihçi kaynakları araştırmalıdır. Ardından da kaynakların eleştirilmesi gerekmektedir. Ancak burada felsefe tarihçisi kendisinden oldukça uzaktaki bir kesiti inceliyorsa, yardımcı bilgi dallarının önemi daha da artmaktaır. Her şeyden önce metinlerin dili iyi bilinmelidir. Zamanın geçmiş boyutunda üretilmiş söylemin zamandaşı olan yapıların da iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu çalışmaların tümü düşünce tarihini oluşturur. Düşünce tarihi, birbirinden çok farklı kesitleriyle, felsefe tarihçisine yardımcı olabilir; düşünce tarihi kendisine yönelinen felsefi söylemin içinde yer aldığı düşünsel iklimin kavranmasında büyük önem taşır. Felsefe tarihçisi eğer bir döneme yöneldiyse o dönemin genel özellikleri, ortak sorunları filozof-felsefe tarihçisi için teknik aşamada büyük önem taşır.

Ancak bütün bunlar gerekli koşullardır. "Felsefe tarihi" adı altında beliren birçok etkinlik aslında sadece bir düşünce tarihi olarak belirmektedir. Oysa düşünce tarihi, felsefe tarihinin oluşmasının gereli koşulları arasına girer. İkinci anlamdaki felsefe tarihinin oluşmasının yeterli koşulu ise eldeki bütün malzemelerin felsefece yorumlanmasını sağlayan filozof-felsefe tarihçisinin felsefe anlayışıdır. Filozof-felsefe tarihçisi herhangi bir dönemin söylemlerine ya da tek bir filozofun söylemine yöneldiğinde şu soruları sormalıdır: Sözkonusu söylemin konusu/konuları nelerdir/; bu konulara nasıl bakılmaktadır başka bir deyişle bakış açısı/bakış açıları nedir/nelerdir? Konuya bakış, nasıl dile getirilmektedir? Bu sorularla harekete geçen filozof-felsefe tarihçisi o dönemin ya da filozofun söylemini özgül ayrıntılarıyla ortaya koyma şansını elde edebilir. Her şeye karşın, böyle ikili bir kimlikle ortaya çıkan kimse olarak filozof, oluşturduğu yapıtların kimine "felsefe tarihi" genel başlığını uygun görecektir. Hegel, Russell böyle bir saptamanın ilginç örneklerindendir.

Böyle bir yaklaşımda filozof-felsefe tarihçisinin ilgisinin doğrudan felsefenin kendisine, tüm özellikleriyle felsefi söylemin kendisine yönelik olduğu da açıktır. Filozof-felsefe tarihçisinin konusu doğrudan felsefi söylemdir; seçtiği söylemi filozof-felsefe tarihçisi kavramları, düşünme yöntemleri açısından, etkisi altında kaldığı, beslendiği kaynakları bakımından ele alır ve son olarak da söylemi dil açısından değerlendirir. Felsefe tarihi böyle bir yaklaşımla ele alındığında konu yönünden, yöntem açısından ve dil bakımından da belirgin kılınıyor demektir. Felsefe tarihinin konusu yukarıda da belirtildiği gibi tek bir söylem ya da söylemlerdir; yöntem diğer teknik koşullarla birlikte,onlarla bezeli olarak, belli bir felsefe kavrayışıyla baştan belirlenmiştir; dili ise kaydedicidir, saptayıcıdır; soru ağırlıklıdır; yorumlayıcıdır. Herhangi bir felsefi söylemi, herhangi bir felsefe tarihinden ayıran, birincisinde konular ve onlarla ilgili olan herşeyde bir doğrudanlıksergilenirken, ikincisinde bir dolaylılığın sözkonusu olmasıdır. Filozof-felsefe tarihçisi birinci etkinlik türünde filozofluğu, ikinci etkinlik türünde de felsefe tarihçiliği ağır basan ikili bir kimlikle ortaya çıkar. Her filozoftan felsefe tarihçiliğini büyük bir güçle, etkiyle ortaya çıkarmasını, öne çıkarmasını beklemek doğru olmaz. Felsefe tarihçiliğini özgün felsefi söyleminde eriten filozoflara da rastlanabilir; bu türden filozoflar çoğun, felsefe tarihi başlığı altında metinler oluşturmazlar; onların felsefe tarihçiliği daha örtük bir biçimde oluşur. Bunlar çoğun birinci anlamdaki felsefe tarihiyle yetinirler.

Kimi felsefe tarihçilerinde ise filozofluk yanı daha örtük bir biçimde oluşabilir. Bunların felsefi söylemlerle kurdukları ilişkilerde felsefe tarihçisi kimlikleri filozof kimliklerinin önüne geçer.Ancak filozoflukları, felsefe tarihçiliklerini belirleyici durumundadır.

Bir söylemler topluluğu olarak tek bir felsefe gerçekliği varken bu denli çok felsefe tarihi olmasının nedeni, aynı zamanda tarihsel özne olarak beliren filozof-felsefe tarihçilerinin farklı felsefe anlayışına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Filozof-felsefe tarihçisi felsefeden neyi anlıyorsa, felsefi söyleme/söylemlere yönelirken de o anladıkları doğrultusunda değerlendirme yapacaktır. Nasıl ki olup bitenler varlıksal yönden bir teklik, tek oluş içinde olup bitmekteyse ve onlar bu durumlarına karşılık bir çoğulluk içinde değerlendirilmekteyseler, tıpkı bunun gibi tek bir felsefi gerçeklik de bir çokluk içinde, birden çok bakış açısı altında değerlendirilmektedir. Bu saptayış, bütün tarihsel söylemler için de aynı zamanda geçerlidir. Genel olarak tarih yazmanın, özel olarak da felsefe tarihi yazmanın koşulları biçimsel olarak bu şekilde gösterilebilir. Bu yazı çerçevesinde yer alan görüşler, özel olarak ya da içerik olarak herhangi bir felsefi söylemi öne çıkarma amacını gütmemektedir. Amaç felsefe tarihi yazmanın bir felsefe tarihi söylemi oluşturmanın onsuz olunmaz koşul-

larını biçimini formunu göstermektir; felsefetarihi yazarlığının özgül ayrımlarını ortaya koymaktır. Felsefe tarihi bu durumda örneğin bir bilim tarihi kadar, bir sanat tarihi kadar, bir din tarihi kadar düşünce tarihine uzaktır. Düşünce tarihi yazarlığında çeşitli bağlamlarda ortaya çıkan düşüncelerin tarihçilik yanı öne çıkacak biçimde sıralanışı söz konusuyken, felsefe tarihi yazarlığında felsefi söylemin/söylemlerin özgül ayrımlarını öne çıkarma ve yorumlama odak noktasını oluşturmaktadır.

Hem ikinci anlamda olup hem de felsefe yönü ağır basan felsefe tarihi etkinliğinde yazarlığın yönelik olduğu ilişkiler ağı şöyle gösterilebilir:

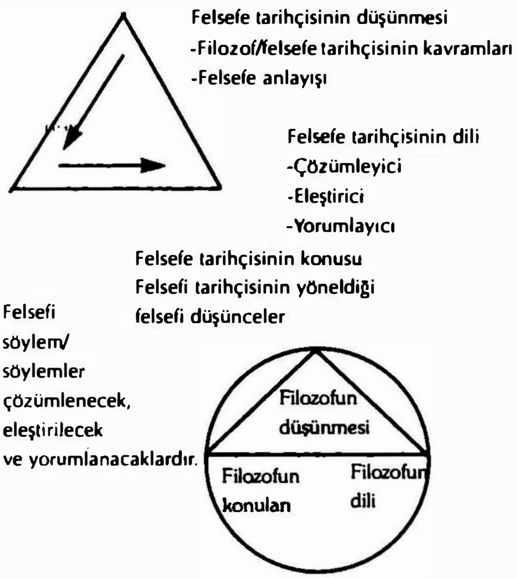

Bu belirlemeye göre, sadece aktarıcı, çözümleyici bir dil sunan felsefe tarihi, düşünce tarihidir; asıl felsefe tarihi bu aşamada kalmaz; eleştirici ve yorumlayıcı özelliklerle ortaya çıkar.

Bütün bu belirlemelerden sonra"nesnel bir felsefe tarihi yazılabilir mi?" sorusu sorulabilir. Hem eleştiri hem de yorumlama çabasının söz konusu olduğu bir etkinlikte ortak bir söylem, özdeş bir söylem oluşturmak mümkün değildir. Temel olarak aktarıcı, olsa olsa çözümleyici nitelikte ortaya çıkan düşünce tarihlerinin nesnel olma, benzer bir içerikle ortaya çıkma şansı daha çoktur.Ancak böyle bir şans felsefe tarihi için söz konusu değil gibi görünmektedir.Bu da felsefi söylemlerin nesnel olmayışından kaynaklanmaktadır.

SOY UZAĞI

Hızlanmış trenle yarışan gece yarısı
Zifiri karanlığa doğru Eskişehir'den
Söylence derinliğinde bir kuyruklu yıldız
Dört bin yıl önce Firavun'un gördüğü

Doğrulanır gibi işte gökbilim hesapları
Yolcuların uykulu gözlerle onayladığı
Dört bin yıl sonra yeniden geçerken göğümüzden
Çağların ve saatların ileri alındığı.

O gün ne bizler olacağız, ne bizden sonrakiler
Ne kentler kalacak geride, ne yollar, ne trenler
Kalıntılar içinde yazılı tabletlerden
Şiirlerimizin bile güçlükle okunduğu.

Kendi soyumuzdan kaçıncı kuşak belki
Yıldız mahşerinde Anadolu göğünün
Kuyruklu yıldızı kerteriz yapıp
Eski atalarını görür gibi olduğu

Makascı yol veriyor başka bir yöne doğru
Uzayan yolculukta soyların kaybolduğu

Müşür Kaya CANPOLAT

NOTLAR:

(1) B.Çotuksöken, "Türkiye'de Bir Felsefe Sorunu Olarak Felsefe Tarihi: *Yusuf Atılgan'a Armağan*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.456 (Bu yazı, Felsefeyi Anlamak, felsefe ile anlamak başlıklı çalışmada yayınlandı. Kabalcı Yayınevi İstanbul 1995)

(2) B.Çotuksöken, *Nasıl bir Tarih Felsefesi? Felsefe Tartışmaları* 13. Kitap, İstanbul, Ocak 1993 ss. 61-62

(3) a.g.y. s.62

(*) 9-10 Mart 1995 tarihinde Unesco Milli Komisyonunun düzenlemiş olduğu Tarih Yazıcılığı Sempozyumuna sunulan bildiri.

Dinlerin Gılgamış Destanındaki Kökenleri

Cihan DURA

Tektanrılı dinlerin, başta Sümer olmak üzere eski Ortadoğu kültürlerinden kaynaklandığını düşündüren kanıtlar bulunmaktadır. Türkçe literatürde bu kanıtlar, örneğin M.İlmiye Çığ tarafından, yeni bir kitabında; Sümer dini, dinlerin karşılaştırılması, baş örtme, tek dil ve Babil Kulesi, yaratılış, Adem'in cennetten kovulması, Tufan, Eyup Peygamber öyküsü başlıkları altında, ayrıntılı olarak sergilenmiştir (Çığ, 1995). H.Örs de, bir yapıtında aynı temaya değindi. (Örs, 1996).

Bizim amacımız; Gılgamış Destanı çerçevesinde kalarak, "tektanrılı dinlerin 'kutsal' sayılan kimi kavram ve öykülerinin çoktanrılı kültürlerden kaynaklandığı" varsayımına ilişkin kanıtlar ortaya koymaktır. Kullandığımız kaynak Sümerlerin Gılgamış Destanı'nın Babil versiyonudur (Gilgameş, 1989).

Gılgamış Destanı, okuyana hiç yabancı gelmez. Okudukça, çağrışımlar olur; tektanrılı dinlerin birçok kavramlarıyla, öyküleriyle karşılaşırız. Ancak aradan geçen yüzyıllar boyunca, kimi kavram ve öyküler; değişen zamanın gereklerine uydurulmuş, insan eliyle bir evrim geçirerek son şekillerini almıştır. T.Dursun; "başkalaştırma teknikleri"nin, kaldırma (eleme), katma (sokuşturma), boyutlandırma, [yeni] kalıplara dökme gibi türlerinden söz ediyor (Dursun, 1996: 123).

Destan'dan aldığımız kimi pasajlarda, anlamı bozmayacak biçimde özetleme yapılmıştır. Parantez içindeki rakamlar; alıntının, kullanılan kaynaktaki sayfa numaralarını verir. Yakınlık bulduğumuz kavram ve öyküler -Destan'da ortaya çıkış sırasına göre- açıklamalarımızın başlıklarını oluşturmuştur. Önce Destan'daki veriler takdim edilmiş; sonra, belirlenen bağlantılar yatık harfli yazıyla sunulmuştur.

PEYGAMBER, VELİ, SIR: Yerin dibindeki suyun kaynağını görenin (Gılgamış'ın) öyküsünü dinle, yurdum! Dünyada *her şeyi bilen* adamın adını ünlendireyim: Onun görmediği hiçbir şey yoktur. Dünyanın bütün bilgeliklerini bilip torunlarına bırakan bir adamdır. *Sırları* görüp perdesini yırtan bir adamdır. Tufandan önce olanın haberini getirdi (18).

Ulu Tanrı Gılgamış'ı en *mükemmel* şekle soktu. Bütün tanrılar, ona en iyi erdemleri vermek için birbiriyle yarıştılar. Güneş Tanrısı ona erdemin en yükseğini, Tanrı Ea, bilgeliği bağışladı. Onda üçte iki *tanrılık*, üçte bir insanlık vardır (19). Gılgamış'a sevgiyi Şamaş (Güneş Tanrısı) gösterdi. Onun aklını, fikrini, Anu, Enlil ve Ea (en yüksek tanrılar) genişletti (26).

Kadın, Engidu'ya dedi: "Engidu en bilgesin, sen bir tanrı gibisin!" (25)

Utnapiştim, Gılgamış'a dedi: "Ey Gılgamış, bir *Tanrı çocuğu* olduğun halde niçin sefalete düştün?" (78).

Ea, Enlil'e dedi: "[Utnapiştim] Tanrıların *sırrını* öğrendi. Şimdi onun hakkında bir karar vermek sana düşer!" (87)

[Utnapiştim anlatıyor:] Enlil gemiye girip elimden tuttu ve beni karaya çıkardı. Kadınımı da çıkarıp bizi kutladı:"Utnapiştim bundan önce bir insandı. Fakat şimdi, Utnapiştim ve kadını bizim gibi *Tanrı* olsunlar! Utnapiştim otursun! Uzakta... Nehirlerin denize döküldüğü yerde!..." (87)

Tektanrılı dinlerde (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da) Peygamber, Tanrı ile iletişime girer. Ondan haber getirir. O, en mükemmel insandır. Sıradan insanın bilmediklerini bilir, görmediklerini görür. Hatta, Tanrı'nın çocuğu sayılır (İsa).

Hıristiyanlık ve Yahudilikte ezoterik topluluklar, İslam'da tarikatlar "sır" kavramına dayanır: "İnsan-ı Kamil" Allah'ın ruhani hükümdarlığına girer. O'nun sırlarından söz eder; saklı ve görünmez şeyleri keşfeder; geleceği ve ölümden sonraki hayatı bildirir. Allah'ın yeryüzündeki halifesi, üstün ve seçilmiş olandır. Hiçbir şey onun için bilinmez ya da gizli değildir" (AYATA, 1993).

YEDİ SAYISI: Uruk duvarının üstüne çık. Tuğla duvarı incele. Temelini *yedi* bilge kurmamış mıdır? (18)

Adamlar, Uruk kentinin *yedi* sürgülü kapısına vardılar (35).

Hiçbir silah işlemesin diye, *yedi* cenk urbası hazırladı (42).

Gılgamış, İştar'a dedi: "Sen, kuvveti üstün olan aslanın aşkına düştün; sonra ona *yedi* ve *yedi* tuzak çukuru kazdın. Sen, savaşa alışkın olan atın aşkına düştün; sonra ona, iki kere *yedi* saat koşmayı mukadder kıldın" (50).

Anu İştar'a dedi: "Kızım, benden istediğini yaparsam, *yedi* kavuz yılları (kıtlık yılları) olur" (52).

[Boynuzların] içi, *yedi* kova yağ alıyordu (55).

[Engidu, fahişeye temennide bulunuyor:] "*Yedi* çocuklu bir karı sana feda edilsin" (60).

[Utnapiştim anlatıyor:] "Gemi *yedinci* günde tamam oldu. *Yedinci* gün tufan fırtınası durdu. Gemi Nissir Dağı'na oturdu. Nissir Dağı altıncı güne kadar gemiyi tutup onu sallamayı bırakmadı. *Yedinci* gün, bir güvercin uçurdum. Karga gidip bir kediyi gagaladı. Dört rüzgar yönünde her şeyi dışarı salıverip bir kurban kestim. *Yedi* ve nice yedi sungu küpleri yerleştirdim" (82-86).

[Utnapiştim, Gılgamış'a dedi:] "Şimdi sana Tanrıları kim toplayacak? Aradığın hayatı nasıl bulacaksın? Haydi altı gün ve *yedi* gece uykusuz kal!" (87)

Yedi sayısına Tevrat ve Kur'an'da çok sık rastlanır.

Tevrat: Altı gün çalışma, yedinci gün dinlenme, Firavun'un rüyalarındaki yedi başak ve yedi inek, yedi bolluk ve yedi kıtlık yılları; Abib ayında yedi gün mayasız ekmek yenilmesi, erkek çocuk doğuran kadının yedi gün mundar sayılması, İbrani kölenin yedinci yılda azat edilmesi; Yeşu'nun Eriha surları çevresine yedi gün dolaşması, Ahit Sandığı'nın önünde yedi kahinin gitmesi, duvarların yedinci gün kendiliğinden yıkılması; Ahit Sandığı'nın yedi ay Filistinlerde kalması, Rabbin, İsrailoğullarını yediyıl Midyan'ın eline vermesi, kurban kanının, toplanma çadırının önüne yedi kez serpilmesi.

Kur'an: Yedi Uyurlar öyküsü, yedi katlı gök, yedi kapılı cennet kavramları, Hacer'in Safa ile Merve arasında yedi kez koşması, Eyub'un felaketinin yedi yıl, yedi ay ve yedi saat sürmesi; Peygamber'in ağrının geçmesi için bir duanın yedi kez okunmasını salık vermesi, insanları yedi sınıfa ayırması, helak edici yedi şey sayması; Kur'an'ın yedi kıraat üzerine indirilmesi, fitne günlerinde Medine'nin yedi kapısı olması; Kur'an yorumcularına göre Davud'un Calut'u yedi yaşında öldürmesi.

TANRI: Gılgamış'ın savaşçılarının kızları, erlerinin karıları ağlayıp sızlandılar. Bunların ağlayıp sızlanmalarını büyük Gök tanrısı dinledi (21).

Gılgamış Engidu'ya dedi: "Güneş gökyüzünde durdukça tanrılar ebedi olarak yaşar (34).

Gılgamış, anası kraliçe Ninsun'un yanına çıktı: "Şamaş'ın nefret ettiği o belayı ülkeden temizlemem için gereken vakti benim hesabıma Şamaş'tan *dile*" (39). Humbaba gürültüyü duyunca gazaba geldi. Bunun üzerine göksel Şamaş, gökten onlara *seslendi*: "İleri gidin, korkmayın!" Gılgamış, Şamaş'a *dedi:* "Ben göksel Şamaş'a *itaat ediyorum.* Benim için gösterilen yoldan yürüdüm." Göksel Şamaş, Gılgamış'ın yalvarmasını *dinledi.* Humbaba'nın önüne büyük *fırtınalar çıkardı.* Humbaba'nın gözleri savruldu. İleri gidemedi, geri dönemedi. Savaştan vazgeçti (47).

Onlar gökyüzünün boğasını öldürdükten sonra, yüreğini çıkarıp Şamaş'ın önüne koydular. Şamaş'ın huzurunda saygıyla *eğilip* geri çekildiler (54).

Büyük tanrılar, Anu, Enlil, Ea ve Göksel Şamaş toplandılar. Enlil, göksel Şamaş'a *kızdı* (55).

Şamaş, ağzından çıkan sözleri *işitince,* Engidu'ya gökten *seslendi* (59).

Gılgamış: "Başımı yukarı kaldırıp Ay Tanrısı'na yalvardım. Bu yalvarışım bütün tanrılara yöneldi: Korkulu yerde beni sağ bırakın!" (64).

Şamaş, Gılgamış'a dedi: "Gılgamış,nereye koşuyorsun? Sen aradığın hayatı bulamayacaksın! Gılgamış, kahraman Şamaş'a dedi: "Kırlarda koşup dolaştıktan sonra, yerin altında başımı dayayıp uyuyacak mıyım?" (68).

Gılgamış, Utnapiştim'e dedi: "Anlat! *Tanrıların meclisinde* hayatı aramaya nasıl karar verdin?" (80)

[Utnapiştim, Gılgamış'a Tufan'ı anlatıyor:] Bundan sonra dört rüzgar yönünde her şeyi dışarı salıverip bir kurban kestim. Tanrılar, kurban verenin tepesinin üstünde sinekler gibi toplandılar. Büyük Tanrıça dedi: 'Tanrılar! Bu günleri ebediyete kadar unutmayacağıma and içerim. Bütün tanrılar bu güzel koku sungusuna gelsinler. Yalnız, Enlil bu sunguya gelmesin! Çünkü körükörüne tufan yaptı ve insanlarımı felakete soktu!' Enlil gemiyi görünce öfkelendi: 'Bu felaketten kimse kurtulmamalıydı!' Ea, Enlil'e dedi: 'Ey kahraman Enlil! Nasıl olup da sen körükörüne tufan yaptın? Suçu suçluya yüklet! Cürmü mücrime yüklet! [Utnapiştim] Tanrıların sırrını öğrendi. Şimdi onun hakkında bir karar vermek sana düşer!' Enlil gemiye girip elimden tuttu ve beni karaya çıkardı. Kadınımı da çıkarıp bizi kutladı: 'Utnapiştim bundan önce bir insandı. Fakat şimdi, Utnapiştim ve kadını bizim gibi Tanrı olsunlar! Utnapiştim otursun! Uzakta. Nehirlerin denize döküldüğü yerde!...'" (86-87)

Tektanrılı dinlerde de Tanrı ebedidir. "Gökte Olan"dır. Bir tür meclisi vardır (Kur'an'da Ehlü's-sema:

melekler, baş melekler: Cebrail, Mikail,İsrail, Azrail). Katındakilerle tartışır (Adem'e secde etmeyen İblis'e karşı tutumu). Tevrat ve Kur'an'da sık sık and içer (Dursun, 1991-1:113). Kızar, öfkelenir, nefret eder. Felaket gönderir, cezalandırır (Yahve'nin Mısır'a, çöldeki İsrailoğullarına verdiği belalar). Hem var eder, hem yok eder (Yahve çöldeki İsrailoğullarını öldürmeye kalkışır. Öfkesinden, onları kırk yıl çölde dolaştırır. Komşu ulusları İsrail'in üzerine saldırtır. Kur'an'da Allah'ın kimi ulusları nasıl yok ettiği anlatılır). Kullarını duyar, dinler; ödüllendirir (Hacer, Meryem öyküleri). Kimilerine (Musa'ya) seslenir (vahiy; İsrail Tanrısı gökten inip insanlarla konuşur). Yardımcı olur (Tanrı Abraham'a rüyasında şöyle der: Ey Abraham, korkma! Ben sana siperim. Senin kazancın büyük olacaktır). Düşmanlarını yok eder (Musa ve Firavun öyküsü). Beddua eder (Kur'an: Canı çıksın o insanın, o ne nankördür).

Babil dilinde "Şamaş, Arapça'da "güneş" anlamında "Şems"dir.

İnsan, Tanrı'ya yalvarır; dilekte bulunur. Ona itaat eder, huzurunda eğilir (Musa, Yahve'nin huzuruna çıkar; ibadet). Kurban sunar (İsmail öyküsü, kurban bayramı).

İNSAN Büyük tanrıça Aruru çağrıldı: "Ey Aruru,sen büyük Anu'yu yarattın. Şimdi onun rakibini yarat!" Tanrıça Aruru ellerini yıkadı; bir parça çamur koparıp yazıya attı. Ve yazıda kahraman Engidu'yu yarattı. Çamurdan yaratılan Engidu, demir gibi sertti (21).

Avcı, Gılgamış'a gitti. Uruk'un ortasında durdu: "Gılgamış, beni dinle! Dağdan bir adam geldi. Ülkenin en güçlüsüdür Vahşi hayvanlarla ot yiyor. Ayağı suvatın karşısından eksilmiyor. Av,elimden kaçıyor." Gılgamış avcıya dedi: "Ey avcı beraberinde bir *kadın* götür. Vahşi hayvanlar suvata yaklaşınca kadın, giysisini atsın. Kırlarda onunla büyüyen hayvanlar, onu *inkar* edecektir." Avcı öyle yaptı. Yanına bir kadın aldı. Suvatın karşısında oturdular. Kadın o vahşi adamı, Engidu'yu gördü. Göğsünü gevşetti, kucağını açtı. Engidu,altı gün yedi gece kadınla Allah'ın emri oldu. Kırın hayvanları ondan *uzaklaştı*. Engidu zayıf düştü. Kadın ona dedi: "Engidu, neden bu hayvanlarla kırda dolaşıyorsun? Gel, seni Uruk'a götüreyim" (23).

Utnapiştim, karısına dedi: İnsanoğlu *kötüdür.* Ve o sana kötülük eder" (88)

Tektanrılı dinlere göre insan çamurdan yaratılmıştır (Kur'an: İnsanı süzme çamurdan yarattık).

Bu dinlerin kitaplarında yer alan "Adem ve Havva" öyküsünde, "Engidu ve kadın" öyküsünün birkaç motifine rastlarız: İlk insan, Adem; ilk kadın, Havva tarafından yanıltılır; yasak meyvayı yiyince, çıplaklıklarını görürler. (Doğal yaşam yerine) cennetten kovulurlar. Yeryüzüne yerleştirilirler.

Bütün bu dinler,özü bakımından insanı kötü kabul eder (Kur'an: Cehennemi cinler ve insanlarla dolduracağım).

RÜYA VE YORUMU: Gılgamış bir düş gördü. Anasına anlattı. Herşeyi bilen anası şöyle dedi: "Sana benzer birisi dağda doğmuştur. O senden ayrılmayacaktır. Onu bana getireceksin. O, Engidu'dur. Dar zamanda yetişen bir arkadaşdır" (26).

İki kahraman Humbaba'yı beklediler, fakat o gelmedi. Gece yarısı Gılgamış'ın uykusu kaçtı. *Düşünü* Engidu'ya anlattı. Engidu dedi: "Arkadaş, düşün *güzeldir.* Gördüğün dağ, Humbaba'dır. Onu öldürüp tarlaya atacağız. Yarın her şey bitecek"(45).

Gılgamış, dağa tırmandı. [Ruhların yer altından çıkıp *düş göstermeleri* için] ince ununu dağa serpti. Fırtına Gılgamış'ı uyuttu. Uyanınca, Engidu'ya dedi: "Arkadaş, üçüncü bir *rüya* gördüm. Gök haykırdı. Yeryüzü gürledi. Karanlık çöktü. Bir yıldırım düştü. Ölüm yağdı" (46).

Engidu uykuya daldı ve bir düş gördü. Sonra rüyasını yordu (55). Engidu gece gördüğü düşü arkadaşına anlattı (60).

Gılgamış, sonunda uykuya daldı. Gördüğü bir düş onu irkiltip uyandırdı. Gılgamış şöyle bir düş gördü... (64).

Tevrat ve Kur'an'da da rüyalar ve rüya yorumları yer alır (İbrahim'in rüyasında oğlu İsmail'i kesiyor görmesi, Yakub'un oğlu Yusuf'un rüya yorumları). Musa, rüyada Tanrı'yı görür.

Rüya yorumu, İslam kültüründe önemli bir yere sahiptir. Peygamber rüya dinler, anlatır ve yorumlar. Hadislerde rüya yorumlarına rastlanır. Aişe; kolye olayının ardından, Peygamber'in rüya görmesini, onun rüyasında aklanmayı bekler. Aişe'den rivayet: "Resullullah.... hiçbir rüya görmezdi ki sabah aydınlığı gibi apaçık çıkmasın" (Koçyiğit, 1983 :233).

EJDER, CANAVAR: Gılgamış, Engidu'ya dedi: "*Ejder* yapılı Humbaba ormanda oturuyor. Onu öldürüp şu belayı ülkeden kaldıralım." Engidu dedi: "Humbaba'nın böğürtüsü tufan, soluğu ateş, saldırısı ölümdür." İki kahraman Humbaba'yı beklediler. Humbaba gürültüyü duyunca gazaba geldi. Göksel Şamaş Humbaba'nın önüne büyük fırtınalar çıkardı. Gılgamış, Humbaba'nın başını kesti, sırığa dikti (33-48).

Gökyüzünün *boğası* korku salarak aşağı indi. Birinci solumasında yüz, iki yüz, üç yüz kişi; ikinci soluma-

sında, yüz, iki yüz, üç yüz kişi daha devirdi. Üçüncü solumasında Engidu'ya saldırdı. Engidu, onu kuyruğundan yakaladı. Gılgamış, kılıcını onun boğazıyla boynuzları ortasına indirdi. Gökyüzünün boğasını öldürdüler (53-54).

"Ejder öldürme" çoğu halk mitolojisinde bulunan bir temadır. Tanrılara ve kahramanlara adanmış efsanelerin bol olduğu Antik Yunan'da, bu masal kişilerinden, bir ejder öldürmeyeni hemen hemen yoktur. Gerek Yunan efsaneleri, gerekse Hıristiyanlık'ta bulduğumuz Aziz George öyküsü gibi öyküler Sümer kaynaklıdır (Kramer, 1992: 231).

Tevrat'a göre Tanrı oğulları insan kızlarını aldıkları zamanlarda, yeryüzünde Nefilim (devler) vardı. Bunlar zorbalar, şöhretli adamlardı. Eloh, Evren'i Kaos canavarını (Leviathan'ı) yenerek yaratmıştır.

ÖLÜM, DÜNYA, KADER: Gılgamış Engidu'ya dedi: "Güneş gökyüzünde durdukça tanrılar ebedi olarak yaşar. Oysa,insanların *günleri sayılıdır.* Onların ettikleri hep *havadır*" (34). Gılgamış, arkadaşı Engidu için gözyaşı döküp kırlara koştu: "*Ben ölmeyecek miyim?* Ben de Engidu gibi ölmeyecek miyim? Gönlümü keder kapladı. Bana *ölüm* korkusu geldi" (64).

Sakiye, Gılgamış'a dedi: "Gılgamış, nereye koşuyorsun? Sen aradığın hayatı bulamayacaksın. Tanrılar insanları yarattığı zaman, insanlara *ölümü* verip hayatı kendi ellerinde tuttular" (71).

Gılgamış, Utnapiştim'e dedi: "Sevdiğim arkadaşım Engidu *toprak oldu.* Ben de onun gibi yatmayacak mıyım? Onun gibi ebediyete kadar uyumayacak mıyım?"(77). Utnapiştim dedi: "Ey Gılgamış, niçin tanrıların ve insanların *alınyazılarına* karşı geliyorsun? Kızgın *ölüm,* insanı daima arkadan taslar. Herhangi bir zamanda bir ev yaparız. Herhangi bir zamanda bir vesika mühürleriz. Herhangi bir zamanda kardeşler miras pay eder. Herhangi bir günde, aralarında kavga çıkar. Herhangi bir günde nehir taşar, ülkeyi su basar. Balıkçıl kuşları nehir boyunca uçar. Nehrin yüzü, güneşin yüzüne bakar. Ancak ezelden beri hiçbir şeyde *istikrar* görülmez. Ölümün şekli çizilmez. Behey insanoğlu! Beni kutsadıktan sonra, büyük tanrılar, [yeraltı tanrıları] toplandı. *Kaderi* meydana getiren And tanrıçası, onlarla birlikte alınyazısını tayin etti. Ölümü ve yaşamı onlarla birlikte belirledi" (79).

Bilge Ea, Tanrıların verdiği kararı, kamıştan bir çite anlattı: Kamış çit, dinle; duvar, hatırla! Şurippaklı Ubar-Tutu'nun oğlu! Evi sök, bir gemi yap, *serveti bırak*! Hayatı ara! *Mülkten nefret et,* canını kurtar! (80)

Gılgamış, Utnapiştim'e dedi: "Bana yardım et! Nereye gideyim? Bütün gövdemi kötü ruhlar kapladı. Yatak odasında *ölüm* bekliyor. Neye baksam; o, ölümdür" (89).

Gılgamış: "Arkadaşım yeraltında gördüklerini anlat bana!" Engidu'nun ruhu: "Eğer sana yeraltı aleminde gördüklerimi anlatsam, oturup ağlarsın. Dokunmaktan hoşlandığın benim güzel vücudumu şimdi haşereler eski bir elbise gibi yiyor. Dokunmaktan hoşlandığın benim güzel başım, bir çamur teknesi gibi toprak doludur" (101).

Tevrat: "Bütün beşer ottur ve onun bütün güzelliği kır çiçeği gibidir. Ot kurur, çiçek solar, çünkü üzerine Rabbin soluğu eser. Tanrı'nın sözü edebiyen durur."

Kur'an: Her şey Tanrı'nın takdiriyle olur. "Tanrı dilemedikçe, siz dileyemezsiniz." "Nerede bulunursanız bulunun, ölüm sizi yakalar; hatta muhkem kaleler içinde bulunsanız bile..." "Biz her şeyi bir kadere göre yarattık." Kadere inanmak İslam inancının altı esasından biridir.

Hadis: "Allahım!... Sen hiç ölmeyecek dirisin. Cinler ve insanlar ise hep ölürler." "Bütün ihtiyaçlarınızı Rabbınızdan isteyiniz. Hatta nalın'ınızın kayışı kopsa bile Rabbınızdan isteyiniz" (Koçyiğit, 1983: 86, 103).

Tasavvuf: Bu dünya geçicidir. Aşağı düzeyde bir düzen, bir misafirhanedir. Hayat, ruhun sınandığı bir geçiştir.

MELEK, ŞEYTAN, İFRİT: Yaşlılar Gılgamış'a dedi: "Koruyucu *meleğin* seni sıkıntılardan kurtarsın; barış içinde Uruk kıyısına dönmekliğin için, sana kılavuz olsun. Daima *Lugalbanda*'yı [Gılgamış'ın koruyucu tanrısı] hatırla! Yürü, işin uğurlu olsun! *Koruyucu tanrın* yanında gitsin, o seni başarıya erdirsin!3 (36-39). Gılgamış [boynuzları] Tanrısı Lugalbanda'ya hediye etti (55).

Engidu yeryüzüne çıkmak isteyince, onu ne bela getiren ruh ne de hastalık *ifriti* yakaladı; onu cehennem kralının amansız bir *şeytanı* yakaladı (98).

Tevrat: Peygamber Süleyman zamanında "cinlerin orduya asker olarak alınması," ağır ve ustalık isteyen işlerde çalıştırılmaları.

Arap dünyasında her şairin bir cini olduğu kabul edilirdi. İslam kültüründe ruhsal varlıklar üçe ayrılır: Melekler, şeytanlar, cinler. Kur'an: Cin Suresi, Rabbın Adem'i yaratırken meleklerle konuşması, İblis'in karşı çıkışı; dünyada insanlarla birlikte cinler ve şeytanların yaşaması, göklerde "cin-melek" kavgaları, cinlerin taşlanması, insanların yaptıklarını kaydeden hafaza melekleri olması. "Tahrim Suresi: "Cebrail ve melekler peygamber'in yardımcısıdır." İslam kültüründe hasta-

lıklar cinlere bağlanır. İslam Peygamberi, kimi hastalara "şeytan-cin" tuttuğu tanısı koyar; cin çıkarır. Bir hadis: "Namaz kılarken, şeytan geldi; yere yatırdım, boğuyordum onu..." Bir başka aktarma: "Cinlerden İfrit, namazımı bozdurmak için, ansızın saldırdı bana..." (Dursun, 1991-II, 270; Dursun, 1991-III: 115,131).

DUA, GÜNAH: Gılgamış *diz çöküp ellerini kaldırdı:* "Şimdi gidiyorum, Şamaş! Ellerimi sana kaldırıyorum: Oraya varınca canım sağ salim kalsın! Beni Uruk kıyısına geri döndür! Gölgeni üstümden eksik etme!" (36)

Yaşlılar Gılgamış'a dedi: "Şamaş seni *dileğine* kavuşturstun! İşittiklerini, sana gözlerinle göstersin! O, sana kapalı olan yolu açsın! Humbaba'nın ırmağında ayaklarını yıka! Şamaş'a soğuk su sun!" (38)

Gılgamış, anası kraliçe Ninsun'un yanına çıktı: "Benim gidip geri dönmem, Ejder Humbaba'yı öldürmem,Şamaş'ın nefret ettiği o belayı ülkeden temizlemem için gereken vakti benim hesabıma *Şamaş'tan dile*" (39).

Ninsun, tütsüyü söndürüp *dua etti* (40).

Gılgamış: "Başımı yukarı kaldırıp Ay Tanrısı'na *yalvardım*. Bu yalvarışım bütün tanrılara yöneldi: Korkulu yerde beni sağ bırakın!" (64).

Gılgamış: "Sehpaya asılmış olanı gördün mü?" Engidu'nun ruhu: "Evet, gördüm. Eğer işlediği *günahdan* pişman olsaydı, çivinin kopmasıyla kurtulurdu" (101).

Bütün tektanrılı dinlerde Tanrı'ya dua etmek, temel bir eylemdir. Diz çökülür, el açılır. Yalvarılır, dilekte bulunulur. Günah da temel bir kavramdır. Günahdan kaçınmak gerekir. Tanrı'dan, işlenen günahların affedilmesi istenir.

KÖLE, CARİYE: Köleler [Gılgamış'ın] silahlarını getirdiler (37). Gılgamış kendi saray cariyelerine şu sözleri söyledi (55).

Urşanabi, Gılgamış'a sordu: "Söyle bakalım, senin adın nedir? Ben Utnapiştim'in *kölesiyim*" (73).

Tevrat'ta köleler ve cariyeler hakkında ayrıntılı hükümler yer alır (Örs, 1966: 163). Yahudi, köle olmaz; başkaları,koşullara göre,köle olabilir. Firavun, İbrahim'e köleler ve cariyeler verir. İsmail'in annesi Hacer bir cariye, hizmetçi bir köledir. Tefsirlere göre Davud'un, Süleyman'ın yüzlerce cariyesi; Sebe Melikesi'nin Süleyman'a gönderdiği hediyeler arasında beşyüz genç köle vardı.

Kur'an'da kölelik kurumu vardır. Köle dişi ise, cariye adını alır. Muhammed, Kıpti köle Marya'yı kendine cariye edinmiştir. İslam hukuku, köle ve cariyelere ilişkin hükümlerle doludur (Dursun, 1991-III: 167).

FAL, KURBAN, TÜTSÜ, MUSKA: Gılgamış, arkadaşını çağırdı; *falına* onunla birlikte baktı (37).

Kraliçe Ninsun, kurban yerine çıkarak, tütsü yapıp Şamaş'ın önüne koydu. *Tütsüsünü* yakıp Şamaş'ın huzurunda kollarını kaldırdı (40). Onlar gökyüzünün boğasını öldürdükten sonra, yüreğini çıkarıp Şamaş'ın önüne koydular (54).

Ninsun, Engidu'nun boynuna bir muska astı (41).

Gılgamış, öldürdüğü iki aslanın yeşim taşından heykellerini yaptı. Bunları, gece kendisini aslanların tehlikesinden koruması için, Ay Tanrısı'na *hediye etti* (65).

Utnapiştim [Tufan'ı anlatıyor:] Dört rüzgar yönünde her şeyi dışarı salıverip bir *kurban* kestim. Dağın tepesinde bir *tütsü* sungu hazırladım. Tanrılar, kurban verenin tepesinin üstünde sinekler gibi toplandılar. Büyük Tanrıça dedi: bütün tanrılar bu *güzel koku* sungusuna gelsinler (86).

Tektanrılı dinlerde Tanrı; Habil'in adağını kabul eder, Kain'inkini kabul etmez. Musa şeriatı denilen kanunlarda, çeşitli kurbanlar, hangi durumda ve nasıl kurban sunulacağı anlatılır. Tevrat'a göre yanık et kokusu, Tanrı'ya hoş gelir: "Yakılan sungu Tanrı'ya hoş kokuludur."

İslam'da, kan akıtılmazsa kurban caiz olmaz. İslam peygamberi, Veda Haccı'nda yüz deve kurban sunar. Belirli gün ve bayramlarda kurban kesilir (Bkz: Dursun, 1991-I: 1 22).

Tek tanrılı kültürlerde fal, tütsü ve muska geleneği vardır.

Kur'an: "Fal okları... şeytan işidir." İslam; "fal" motifini benimsememiş (kaldırmış) olmasına rağmen, falcılık günümüzde de devam etmektedir.

YUSUF ÖYKÜSÜ: Krallık tacını giyince, Gılgamış'ın güzelliği İştar'ın gözlerini kamaştırdı: "Gel Gılgamış! Bana meyvanı armağan et! Benim kocam ol, ben senin karın olayım! Sana, altından koşu arabaları koşturayım. Büyük rahipler ve kibarlar ayaklarını öpsünler! Krallar ayaklarının altına diz çöksünler! Dağların ve ülkelerin ürünlerini sana vergi olarak getirsinler. Gılgamış, İştar'a dedi: "Seni ha!.... Seninle evlenirsem, ne kazanacağım? Sen, gençliğinin sevgilisi Tammuz'a her yıl ağıdı mukadder kıldın. Sen, kuvveti üstün olan aslanın aşkına düştün; sonra ona yedi ve yedi tuzak çukurları kazdın. Sen, savaşa alışkın olan atın aşkına düştün; sonra ona, iki kere yedi saat koşmayı mukadder kıldın. Şimdi beni seversen, beni de onlar gibi yaparsın." İştar bunu duyunca öfkelendi; yukarıya, gökyüzüne çıktı. Babası Anu ve anası Antum'un huzuruna gitti

ve dedi: "Babam! Gılgamış'ı öldürmesi için bana gökyüzünün boğasını ver!" Anu, İştar'a dedi: "Kızım, benden istediğini yaparsam,yedi kavuz yılları [kıtlık yılları] olur. İnsanlar için buğday biriktirdin mi? Hayvanlar için ot bitirdin mi?" İştar konuştu: "Baba, insanlar için buğday yığdım, hayvanlar için ot tedarik ettim. Yedi kavuz yıllarında doymaları için, insanlara buğday topladım; hayvanlara ot yetiştirdim." Anu bu sözü duyunca, gökyüzünün boğasının zincirini İştar'a teslim etti. Gökyüzünün boğası korku salarak aşağı indi (48-53).

Tevrat'a göre Midyaniler Yusuf'u, Firavun'un önemli bir memuruna köle olarak satarlar. Yusuf, yakışıklı bir delikanlı olduğu için, efendisinin karısı ona göz koyar ve birgün kendisine "Gel benimle yat" der. Yusuf reddeder ve kaçar. Kocası eve geldiğinde, kadın Yusuf'un kendisine tecavüz etmek istediğini söyler. Kocası öfkelenir ve Yusuf'u zindana attırır.

Birgün Firavun rüya görür ve yorumlanmasını ister. Yusuf; Firavun'un rüyasını "önce yedi yıl bolluk, sonra yedi yıl kıtlık olacağı" şeklinde yorumlar ve bolluk yıllarında tahıl biriktirmeyi, kıtlık yıllarında bunları tüketmeyi salık verir. Bu öykü, Kur'an'da da yer alır.

CEHENNEM: İştar, babası Anu'ya dedi: "Sen gökyüzünün boğasını bana vermezsen, o zaman ben *cehennemin kapılarını* kırar, direklerini fırlatır, kapılarını dibine kadar açarım. Yaşayanları yemeleri için, ölüleri kaldırırım" (52).

[Engidu, Gılgamış'a dedi:] "Efendim, niçin ağlıyorsun? Hemen bugün, senin ağacının gövdesini yerin altından çıkaracağım. Dalları *cehennemden* yukarı getireceğim." Engidu yeryüzüne çıkmak isteyince, onu *cehennem* kralının amansız bir şeytanı yakaladı. Ea Baba, Gılgamış'a dedi: "Eğer *cehennem* kralı Nergal yeraltının hava deliğini açsaydı, o zaman Engidu'nun ruhu yerin altından çıkardı" (95-100).

Sümerlerin "Kur" adlı karanlık, dönüşü olmayan yeraltı dünyası kavramı; Tevrat'ta "Şeol", Yunan'da "Hades", İncil'de ve Kur'an'da "Cehennem" adıyla sürdürülmüştür. Tevrat'ta, Tanrı'nın yokettiği Korah (Kur'an'da Karun) ve adamları, ölüler diyarına diri diri iner; yer üzerlerine kapanır..

RUH: Gılgamış Engidu'ya dedi: "Şimdi ben bir *ruh* yanında mı oturuyorum? Ruhların yeryüzüne çıktığı kapının dibinde mi oturuyorum? (57).

Gılgamış, Utnapiştim'e dedi: "Bana yardım et! Nereye gideyim? Bütün gövdemi kötü *ruhlar* kapladı" (89).

[Engidu, yeraltı aleminde:] Eline sopa aldı. Ruhlar ondan titrediler. Engidu yeryüzüne çıkmak isteyince, onu bela getiren *ruh* değil, cehennem kralının amansız bir şeytanı yakaladı (97,98).

Ea baba, Gılgamış'a dedi: "Cehennem kralı yiğit Nergal'a başvur! Eğer o, yeraltının hava deliğini açaydı, o zaman Engidu'nun *ruhu* hafif bir yel gibi yerin altından çıkardı" (100).

Gılgamış: "Cesedi kırda bırakılmış (mezara gömülmemiş) olanı gördün mü?" Engidu: "Evet, gördüm. Onun ruhu yeraltı aleminde uyumuyor" (102).

Musevilerde can (nefes, Roah) bir süre mezarda kalır; sonra ölüler ülkesine (Şeol'e) gider. Samuel'in ilk kitabında, bu peygamberin hayaletinin Şeol'den çağrıldığı anlatılır. Gılgamış Destanı'nda da Engidu'nun hayaleti, kur'dan çıkıp Gılgamış'ın yanına gelir (Kramer, 1992: 216).

Kur'an: "Sana ruhdan soruyorlar. De ki O, Rabbimin emrindedir."

YANLAR: Şamaş, Engidu'ya seslendi: "Gılgamış, seni selâmet olan bir makamda, *solunda* bulunan bir makamda oturtacaktır (59).

İslâm'da, Sümer dinindekinin aksine, sağ yan "selâmet makamı" sayılmaktadır. Hangi durum olursa olsun, "sol" uğursuzluk öğesidir (Dursun, 1991-III:134)

SIRAT KÖPRÜSÜ: Gılgamış Sakiye'ye dedi: "Utnapiştim'e giden yol hangisidir? Eğer olursa, *denizi aşayım.* Olmazsa, kırdan geçip *gideyim."* Sakiye dedi: "Gılgamış, ezeldenberi denizi aşan hiç kimse yoktur. Denizi aşan, yalnızca kahraman Şamaş'tır. Geçiş güçtür. Deniz yolu çetindir. Orada ölüm suyu vardır. Bu, denizin önünü kapar. Gılgamış, orada Urşanabi var. O, Utnapiştim'in gemicisidir. Olursa, onunla birlikte aş. Olmazsa, geri dön!" (71)

"Denizi geçiş" motifi; yüzyıllar boyunca şekil değiştirerek, tektanrılı dinlerdeki "Sırat Köprüsü" kavramına dönüşmüş olabilir.

TUFAN: Gılgamış, Tufan'dan önce olanın haberini getirdi (18).

Utnapiştim, Gılgamış'a dedi: "Gılgamış, sana gizli bir şey açayım. Tanrıların sırrını söyleyeyim: Şurippak, senin bildiğin bir şehir, Fırat kenarındadır. Çok eskiden, Tanrılar bu şehrin yanındaydılar. Tanrıların aklına bir tufan yapmak geldi. Bilge Ea, Tanrıların verdiği kararı, kamıştan bir çite anlattı: 'Kamış çit dinle, duvar hatırla! Şurippaklı Ubar-Tutu'nun oğlu evi sök, bir gemi yap, serveti bırak! Hayatı ara! Mülkten nefret et, canını kurtar! Canlı yaratıkların her türünden geminin içine yükle!' Ben, bunu duyar duymaz, Ea'ya dedim: 'Anlaşıldı Efendim. Şimdi bana ne dedinse yapacağım. Altı katlı bir gemi yaptım. Gemi yedinci günde tamam oldu. Bütün soyumu, sopumu ve kavmimi içine yükledim. Yazı-

nın vahşi ve ehli hayvanlarını, bütün ustaları gemiye aldım. Gemiye bindim, kapımı örttüm. Büyük İra, bütün bentlerin kazıklarını çekti. Ninurta büyük havuzun sularını boşandırdı. Büyük fırtına, ülkeyi bir çanak gibi parçaladı. Kimse kimseyi göremiyordu. Tanrılar bile tufandan korkarak geri çekildiler. Yedinci gün tufanfırtınası durdu. Gemi Nissir Dağı'na oturdu. Nissir Dağı altıncı güne kadar gemiyi tutup onu sallamayı bırakmadı. Yedinci gün, bir güvercin uçurdum. Geri döndü. Bir kırlangıç uçurdum; o da konacak bir yer bulamayıp geri döndü. Dışarı bir karga çıkarıp uçurdum. Karga gidip bir keliyi gagaladı.

Bundan sonra dört rüzgar yönünde her şeyi dışarı salıverip bir kurban kestim. Tanrılar, kurban verenin tepesinin üstünde sinekler gibi toplandılar. Büyük Tanrıça dedi: 'Tanrılar! Bu günleri ebediyete kadar unutmayacağıma and içerim. Bütün tanrılar bu güzel koku sungusuna gelsinler. Yalnız, Enlil bu sunguya gelmesin! Çünkü körükörüne tufan yaptı ve insanlarımı felakete soktu!.' Enlil, gemiyi görünce öfkelendi: 'Bu felaketen kimse kurtulmamalıydı!' Ea, Enlil'e dedi: 'Ey kahraman Enlil! Nasıl olup da sen körükörüne tufan yaptın? Suçu suçluya yüklet! Cürmü mücrime yüklet! (Utnapiştim) Tanrıların sırrını öğrendi. Şimdi onun hakkında bir karar vermek sana düşer!' Enlil gemiye girip elimden tuttu ve beni karaya çıkardı. Kadınımı da çıkarıp bizi kutladı: 'Utnapiştim bundan önce bir insandı. Fakat şimdi, Utnapiştim ve kadını bizim gibi Tanrı olsunlar! Utnapiştim otursun! Uzakta... Nehirlerin denize döküldüğü yerde!...'" (80-87)

Tek tanrılı din kitaplarında hemen hemen aynen mevcut olan bu öykü de, açıkça görülüyor ki çoktanrılı dinlerden alınmıştır.

Kutsal Kitap'taki Tufan öyküsünün bir Yahudi yaratısı olmadığı, 1862'den beri bilinmekteydi (Kramer, 1992: 182). Farklar, bütünüyle tektanrılı dinlerin ilke ve amaçlarıyla ilgilidir. Bunlara uymayan motifler ya çıkarılmış ya da rötuş edilmiştir. Öyküye, aynı amaçla eklemeler yapılmıştır. Başlıca değişiklikler şunlardır: Tanrı tekleştirilmiştir (Tevrat'ta Yahve, Kur'an'da Allah). Tufan kahramanı, elçiye dönüştürülmüştür. İnsanlar "inananlar ve inanmayanlar" diye ikiye ayrılmış, gemiye yalnız "inananlar" alınmıştır. Kur'an'da, Tufan kahramanının karısı ve oğlu da günahkarlar arasına sokulmuştur. "Tanrısal pişmanlık" motifi çıkarılmıştır. "Tanrı'nın böyle bir felaketi gelecekte de gönderebileceği" motifi eklenmiştir.

BENGİ SU: Gılgamış, Utnapiştim'e dedi: "Bana yardım et! nereye gideyim? Bütün gövdemi kötü ruhlar kapladı. Yatak odasında ölüm bekliyor. Neye baksam; o, ölümdür." Utnapiştim dedi: "Gılgamış, sana gizli bir şey açayım. Hiç kimsenin bilmediği bir otun yerini sana söyleyeyim." Gılgamış bunu [öğrenir öğrenmez] yerin altındaki tatlı su denizinin dibine indi. Otu aldı ve yukarı çıktı. Gemici Urşanabi'ye dedi: "Bu ot büyülü bir ottur. İnsan bununla gençliği kazanır. Bu ota 'Yaşlı genç olur' denir. Onu Uruk'a götürüp sevdiklerime yediririm. Sonra da kendim yeyip çocukluğuma döneceğim." [Yola koyuldular.] Bir akşam dinlenmeye çekildiler. Gılgamış bir kuyu gördü. Yıkanmak için aşağı indi. Bir yılan otun kokusunu aldı. Taşların yarığından çıkıp onu götürdü. Gılgamış geri döndüğünde yılan gömleğini atmıştı. Gılgamış yere oturup ağladı (89-92).

"Gençlik otu" teması, zamanla değişime uğrayarak, tektanrılı kültürlerdeki "ab-ı hayat" (bengi su) kavramına dönüşmüş olabilir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki çoktanrılı dinlerle tektanrılı dinlerin verileri arasında yakın ve tesadüfi sayılamayacak benzerlikler görülmektedir. Yeni araştırmalar bunların sayısını ve değerini artırabilir. Bu kanıtların iki anlamı vardır: Birincisi; insanlığın, bilimsel yöntemi bilmediği (ilkel mantığın egemen olduğu) çağlarda oluşturduğu kimi göreli gerçekler, bu yöntemden yine habersiz olduğu sonraki çağlar boyunca ya korunmuş ya da evrim geçirerek son şekillerini almıştır. İkincisi; Türk aydını din kurumu karşısında daha araştırıcı ve eleştirici, daha cesur bir tutum takınmak zorundadır.

KAYNAKÇA

AYATA, Sencer, *Çevresel Nitelikte Geleneksel Tarikatlar,* Çağdaş Türkiye'de İslam, Sarmal Yn., İst., 1993, ss. 133-171.

ÇIĞ, Muazzez *İlmiye, Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sümer'deki Kökenleri* Kaynak Yn., İst., 1995, 88s.

DURSUN, Turan, *Din Bu (I),* 9. B., Kaynak yn., İst., 1991, 303 s.

DURSUN, Turan, *Din Bu (II),* 6. B., Kaynak Yn., İst., 1991, 283 s.

DURSUN, Turan, *Din Bu (III),* 4. B., Kaynak Yn., İst., 1991, 223 s.

DURSUN, Turan *Kutsal Kitapların Kaynakları (II),* 3.B., Kaynak Yn., İst., 1996, 220 s.

Gilgameş Destanı, (Çev. M.Ramazanoğlu), MEB yn., İst.,

KOÇYİĞİT Talât, *Hadis-i Şerif Külliyatı,* 1. Cilt, İst., 1983, 504 s.

KRAMER, S. Noah, *Tarih Sümer'de Başlar,* Kabalcı Yn., İst., 1992, 282 s.

ÖRS, Hayrullah, *Musa ve Yahudilik,* Remzi Kitabevi, İst., 1966, 468 s.

Felsefede Açık Alan Mücadelesi

Mehmet Sabit ÇALIŞKAN

Durum

Sayın Mustafa Topal'ın, *Anlamak, Eleştirmekten Zordur* (1) başlıklı yazısını okudukta, bizim yazımızın sayın Topal'da neler çağrıştırdığını hayretle gördük. Sayın Topal'ın hayal gücüne de sevindik. Kendileri belki ilerde bu hayal gücüyle güzel bir roman yazarlar ve biz bu romanı beğeniyle okuruz. Beğeniyle okuruz dememize karşın, korkarız ki bu roman gerçekçi olamayacaktır, çünkü sayın Topal ince ayrımları gözetmiyor. Sayın Topal'la tartışmamızda bu net bir şekilde ortaya çıktı. Buince ayrımı bir kez daha göstermeden önce şunu söylememiz gerekiyor. Bizim sayın Topal'la tartıştığımız sorun, örneğin, sayın Betül Çotuksöken'in görüşleri ya da hangi felsefî geleneği sürdürüp sürmediği değildir. Biz sayın Timuçin'in, sayın Soykan'ın, sayın Çotuksöken'in koydukları tavrı önemsedik.

Nedir bu tavır ve neden önemlidir?

Hepimizin çok iyi görmesi gerekir ki, bugün Türkiye'de çok ciddi bir alan kapma mücadelesi veriliyor. Bu mücadeleyi verenleri şöyle sıralayabiliriz:

a) İslamcılar

b) Ülkücüler

c) Liberaller

d) Atatürkçüler

e) Solcular

Biz bu sıralamayı yaparken küme içi fraksiyon ayrımlarını dışta tuttuk. Şimdi biz alan kapma mücadelesinde iki noktanın bilinmesini istiyoruz. Birinci nokta: İslamcılar alan kapma mücadelesinde çok ciddi çalışıyorlar ve bu mücadelede çok öndeler. Bu konuda iki örnek vermem gerekirse, bizim bu yazıyı yazdığım günlerde (Temmuz ayının üçüncü haftası) *Yeniyüzyıl*'da sayın Fettullah Gülen'le tam sayfa söyleşiler sürüyor. Şayın Gülen bu söyleşilerinde, islamın örtünme kuralını yumuşatıyor, yeni insan tipinin yaratılmasından söz ediyor. İkinci örneğe geldikte bir zamanlar, "Kalkın ey müslümanlar, din elden gidiyor" diye yayın yapan kişi, bugün neler yazabiliyor: "Halkın, ülkenin ve devletin (rejimin değil)selameti için en kısa zamanda aşağıda sıralayacağım hususlar gerçekleştirilmelidir." (2) Söz konusu yazıda yedi "husus" var. Biz burada beş "husus"u aktarmak istiyoruz:

"1. Günde en az bir milyon satan, bütün Türkiye'yi kucaklayan, son derece güçlü, tesirli ve uzlaştırıcı bir gazete yayınlanması. Böyle bir gazete, ülkedeki bütün çeşitliliklerin temsilcilerini bünyesinde toplamalıdır.

2. Aynı mahiyette büyük bir televizyon kanalı faaliyete geçirilmelidir.

3. Hukukun ve adaletin üstün olması, demokrasinin işlemesi, halk iradesinin hakim olması için yurt ve millet çapında teşkilat kurulmalı, bütün iyi şeyler desteklenmeli, bütün kötü şeyler kınanmalıdır.

4. Çokkültürlü, çeşitli unsurlara sahip bir yapısı olan Türkiye'de toplumsal bir uzlaşmayı, milli bir barışı temin etmek için geniş çaplı bir hareket başlatılmalı, Ankara'daki Millet Meclisi bu konuda bir teşebbüse geçmeyecek olursa,başka yasal yollardan özel olarak bir "Yeniden yapılanma Kongresi" toplanmalıdır.

5. Türk ve Kürt, Sunni ve Alevi, Dindar ve Laik bütün kesimlerin namuslu aydınlarından yeterli bir grup bir araya gelmeli ve anlaşabilecekleri müşterek bir zemin bulmalı, bunun esaslarını tesbit etmelidir."

Alan kapma mücadelesinde ikinci noktaya geldikte... İslamcı küme, alan kapma mücadelesinde önde olsa bile sınıra gelip dayandığını anladı. Bu ülke insanını bundan öte götüremezsin. Demokrasi dışı yollara başvurursan, karşına, sayın Metin Toker'in deyişiyle "zinde kuvvetler çıkar. O zaman islami istemler bir süre ertelenmeli, bütün kümelerin hayır demeyeceği ortak istemlerle alan kapma mücadelesini genişletmeli. Daha sonra Atatürkçülerin, laiklerin, solcuların yokedilmeyeceğini görmemek için, insanın tarih bilincinden yoksun olması ve Sivas kırımını unutacak kadar belleksiz olması gerekir.

"Kalkın ey müslümanlar, din elden gidiyor" diye yayın yapan bu kişi neden böyle yumuşuyor? Bunu, o gazetenin bir başka yazarından öğrenebiliriz. Yazının adı "İslam'da davet metodu 1" Bu yazı şöyle bitiyor: **"Elbette Müslümanlığın şartları vardır... Kur'an-ı Kerim'in ayetleriyle harbeden insanlara yumuşak bir lisanla dinden çıktığını, cehenneme doğru gittiğini, Allah'ın dinine girip cennete gitmesi için çalıştığımızı ve tevbe etmesi gerektiğini söylemek, inkarcı insana merhamet etmektir...** (Aslı siyah dizilmiş.M.S.Ç.)

Ancak elbette kelimeleri dikkatli seçmek, muhatabımıza şefkatli davranmak, yumuşak konuşmak, herkesin islam dairesi içine girip cennete girmesi için çalışmak gerekir..." (3)

Şu görülüyor: Hepimizin cennete gitmesi için bu ülke insanını bu ülkede cehennemde yaşatacaklar. Söz konusu gazetede *Fıkıh* sütununda çocuklara hangi isimlerin nasıl takılacağına kadar ince ayrıntılarda dikkatle durulduğunun bilinmesini istiyoruz.

Ya Aydınlanma...

Türkiye ya aydınlanma hareketini başlatacak ya da herkesin cennete gitmek için cehennemde yaşayacağı bir ülke olacak. Biz her zaman söyledik, şimdi de söylüyoruz. Türkiye'de aydınlanma hareketini ancak sol küme başlatabilir. Ama bu konumuyla değil. Çünkü sol kümenin felsefi, estetik, bilimsel donanımı bir aydınlanma hareketini başlatacak yeterlilikte değildir.

Biz, felsefeyi Politzer'den öğrenen bir solcunun herhangi bir sorunu doğru kavrayacağına, doğru çözümleyeceğine inanmıyoruz. Öte yandan felsefecilerimize baktıkta, "İnsanlar bizi okusun, felsefi boşluklarını gidersin" yollu bir kaygıları olmadığını görüyoruz. Özellikle bu durum felsefi alanda ciddi bir boşluk doğurdu ve boşluk yetersiz eserlerle dolduruldu. Boşluk dolduran yetersiz eserlerden biri de sayın Server tanilli'nin *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası* (4) adlı kitabı. Sayın Tanilli sözünü ettiğimiz kitabında, Sokrates'i, Platon'u ve Aristoteles'i yarımşar sayfada kırıp geçirmiş. Sayın Tanilli Sokrates için şöyle demekte: "Hiçbir yazılı eser bırakmamış olan ve çömezi Platon'un da -ölçüyü şaşırarak- göklere çıkardığı Sokrates (...) Sokrates, demokrasinin en korkunç düşmanı olarak ölüme mahkum edildi, gençliği, siyasal yönden bozduğu suçlaması da vardı kendisine yöneltilen suçlamalar arasında. "Bizi burda tedirgin eden sayın Tanilli'nin yorumu. Sayın tanill bu suçlamalar için şöyle diyor: "Ve haksız da değildi böyle bir suçlama." Sayın Tanilli'nin Platon'la ilgili saptaması şöyle: "Zengin ve soylu bir Atinalı olan Platon (İ.Ö. 427-377) dört dörtlük bir düşünceci bir felsefe sistemi yarattı. Bu felsefe bugün de gerici düşünceci filozoflara örneklik eder."

Aristoteles ise sayın Tanilli'ye göre, "Platon'un çömezidir" ve "köleci toplumun sözcüsüdür."

Önü ardı düşünülmeden ve derinlemesine irdelemeden yapılmış böyle saptamalar, solda "yeterli ve yetkin bilgi" sayıldı ve binlerce yılda oluşan felsefi birikim gerici diye reddedildi. Böylece, bilgisiz ama inançlı solcularla bugüne geldik. İşte bu ortamda *İnsancıl*, felsefede oluşan bu kopukluğu ve yanlışlığı yırtma cüretini gösterdi ve felsefi birikimi geniş bir kitleye ulaştırdı. Soruna bu açıdan bakıldıkta bir felsefecinin İnsancıl'da yazmasının önemi belirgin bir şekilde ortaya çıkıyor. Biz *İnsancıl*'da yazmayan felsefecilerin değerini yadsımıyoruz. Biz *İnsancıl*'da yazmayan felsefecilerin kapalı alan felsefesi yaptığını söylüyoruz. *İnsancıl*'da yazan felsefeciler ise açık alan felsefesi yapıyor ve bu alanda boşluk dolduran kestirimcinin önünü kesiyor.

Nasıl kesiyor? Düşündürten ve bilinç açıcı yazılarıyla.

Sayın Topal, işte sizin göremediğiniz ince ayrım tam burda ve bu ince ayrımdan ötürü nicel değil nitel bir katkı çıkıyor ortaya. Sayın Topal, Brecht, şöyle der: "Hangi alanda olursa olsun düşünmenin teşvik edilmesi ezilenlerin yararınadır." Sayın Soykan, sayın Timuçin, Sayın Çotuksöken, *İnsancıl* aracılığıyla bizi düşünmeye teşvik ettiler.

Türkiye'de aydınlanmayı, Sokrates'e, Platon'a gerici diye burun kıvırmayan, bu düşünürleri özümseyen solcular gerçekleştirecektir sayın Topal. Sayın Çotuksöken, sayın Timuçin, sayın Soykan, *İnsancıl*'daki yazılarıyla Sokrates'a, Platon'a burun kıvırmayı önlemişlerdir. Bu ince bir ayrımdır ve nitel bir katkıdır.

Sayın Topal, şu aşamada felsefeye yapılabilecek nicel ya da nitel katkı bizi pek ilgilendirmiyor. Biz, felsefecinin ve felsefenin insana katkısı nedir, bununla ilgileniyoruz ve kapalı alanda felsefe yapanların insana katkı yapmadığını düşünüyoruz. Felsefeciler arasında doğru ayrımın da bu olduğu savındayız.

Biz bu aşamada, söz gelimi, sayın Çotuksöken'in hangi felsefi geleneği sürdürdüğü tartışmasını da gereksiz buluyoruz. Bizce böyle bir tartışma, Osmanlı topları Bizans'ı döverken, rahiplerin, meleklerin cinsiyetini tartışmasına benzer.

Sayın Betül Çotuksöken, yoğun felsefi birikimiyle *İnsancıl*'da yazıyor ve bizi düşünmeye teşvik ediyor. Bu insana katkıdır ve bizim için önemli olan budur.

Bir Özet Üstüne, Özet Düşünceler

Biz sayın Topal'ın ince ayrımları gözetmediğini söyledik. Bunu, "felsefi düşüncenin evrimiyle ilgili" kısa bölümün özetinde de gördük. Örneğin Alfred Weber'den yapılan alıntı sayın Topal'da şöyle başlıyor: "Din gücüyle akıl arasındaki çatışmadan doğan felsefe..." Bizim elimizdeki kaynakta ise şöyle deniyor: "Sistematik bir suratte, dinsizlik ve vatana hiyanetle suçlandırarak ondan intikamını alacak olan din kuvvetiyle akıl arasındaki bir çatışmadan doğan felsefe..." (5) Bu

bölüm şöyle biter: "Teogoni'ler, kosmogoni'ler haline geliyor ve ilk düşürler arasındaki ayrılığı meydana getiren tek esaslı mesele, en eski tabii amilin (l'agent naturel primordal), en yüksek prensipin (arkhe) hangisi olduğunu bilmek meselesi teşkil ediyor."

Teogoni'lerin kosmogoni'ler haline gelmesi son derece önemli ince ve niteliksel ayrımdır dinsel düşünüşle felsefi düşünüş arasında.

Sayın Topal, "Söylen (mit) din, sanat: işte felsefi düşüncenin önceli... hazırlayıcıları bunlardır." derken de ince ayrımları gözetmiyor. Bu ince ayrım antik çağın mit anlayışıdır, din anlayışıdır. Sayın Nusret Hızır bu ince ayrımı şöyle belirtir: "Büyük Yunan Filozofu Aristoteles bu adamlara çoğu zaman teologlar der. Bu ad yerinde sayılabilir, çünkü bunların düşüncelerinin başlıca konusu tanrılardır. Ama Yunanlılar tanrıları aşkın (transiendent) saymadıklarından, onlar için tanrılar dünyaya içkin (immanent) yani dünyanın içinde olduklarından, bu dünyaya doğrudan doğruya birer insan gibi etkide bulunduklarından, bu adamların yapıtları doğa üzerine ve doğanın yasaları üzerine, insan ve insanın doğa içindeki yeri üzerine birçok şeyleri kapsamaktadır." (6) Sayın Topal, antik çağın din/mit anlayışındaki bu ince ayrımı hiç gözetmemiş görebildiğimiz kadarıyla. Bu ince ayrım antik çağ grek felsefesinde logos kavramıyla karşılanmıştır ve logos'la mitos ayrımı başlamıştır. Bu ince ayrım bizce son derece önemlidir.

Biz sayın Topal'ın emek ürünü çalışmasının özetini yine de beğeniyle okuduk. Sayın Topal'ı da *İnsancıl*'da açık alan mücadelesi verdiği ve yazılarıyla bizi düşünmeye teşvik ettiği için, kapalı alan mücadelesi veren yazarlardan ayırıyoruz.

1- Mustafa Topal, *Anlamak Eleştirmekten Zordur,* İnsancıl, sayı:81, sayfa:37

2- Mehmed Şevki Eygi, *Halk haklarını Koruyamıyor,* Milli Gazete, 23/07/1997

3- Abdullah Altay, *İslam'da davet metodu -1,* Milli Gazete, 23/07/1997

4- Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, I İlk Çağ,* Cem Yayınevi, İstanbul 1994, sayfa:359-360

5- Alfred Weber, *Felsefe Tarihi,* Çev: H.Vehbi Eralp, Remzi Kitabevi, İstanbul 1964, sayfa:12

6- Nusret Hızır, *Geride Kalanlar,* Adam Yayınları, İstanbul 1987, sayfa:65

YASAKLI YILDIZ

Sönmüş yıldızları anlatıyor
Sese düşen damla
Hüznünü ilk yağmurların

Bir büyük yanılgının savunusu oluyor
Savundukça çıkılmaz körkuyu

Varlığında övgülenip
Yitimine ağıtlar düzülen süreç
Sorgulanıyor
Çağın sağır labirentlerinde
Sorgulanıyor
Yaşamdan kopan zaman
Süreğen tecavüzün utancında

Atlas kaftanlı solgun çocuklar
İpek şalvarlı cariyeler çıkarılıyor
gömütünden
Boyunlarda yağlı ilmek
Boş kubbede kırbaç sesi
Tersine esen rüzgarda filizleniyor
Güncele yamalı kirli anılar

Kapanmış bir yaradan sızıyor kan ve irin
Seyrek sakallı yitik zaman tacirleri
Köle pazarları kuruyor umut tarlalarına
Mutlandırma adına homo-erektikus'ları

"Kalk git" diyemediğimiz konuklar oluyor
öfke ve nefret
Kaçınılmaz bir kavganın ilkel figürleri

Nejat GACAR

Hüseyin BATUHAN

İkinci soruya geliyorum: Çoğunluğun biraz önce eleştirdiğimiz çocuksu görüşe kapılmadığını söylemiştim; buna karşılık ikinci soruya 'evet' diyenlerin ezici bir çoğunlukta olduğunu sanıyorum. İncelememin Giriş bölümünde Sokrates'in çeşitli erdemleri değil, erdemin kendisinin ne olduğunu araştırdığını söylemiştim. 'İnsanın özü', 'erdemin özü', 'sanatın özü', 'felsefenin özü' gibi deyimler bu sözcüklerin gösterdiği nesneleri başka nesnelerden ayırdedebilmemiz için bunlardan bulunan bazı temel öz-çizgilerini kavradığımızı, hiç değilse kavrayabilmemiz gerektiğini ima ediyor. Bunun için elimizde bazı objektif ayraçlar olmak gerekir. Başka bir deyimle, tek tek nesneleri türlere veya sınıflara ayırırken hangi ayraçları göz önünde bulunduracağımızı bize adeta tabiat veya nesnelerin kendileri bildirir. Yapacağımız tanımlar da nesnelerin bu objektif özünü belirtme amacını güdecektir.

Bu yalınkat görüşün yanlışlığı herhangi bir sözcüğün aynı derecede geçerli birçok tanımının yapılabilmesnden de anlaşılır. Platon'un insan tanımıyla Aristoteles'inki arasında hiç bir benzerlik olmadığı halde, bu tanımların her ikisi de yerine göre bize insanı teşhiste yeterli bir ipucu verebilir. Demek oluyor ki,temel özçizgilerinin seçimi büyük ölçüde bizim keyfimize bağlıdır; tabiat bize bu konuda sadece bazı ipuçları verir, ancak onlar arasından hangilerini seçmek gerektiğini, gözününde bulundurduğumuz amaçlara göre, biz kendimiz belirleriz. Dolayısıyle hiçbir sözcüğün anlamı belirli değildir; herkesin göz-önünde bulundurduğu temel öz-çizgilerine göre, sözcüklerin anlamı değişir. Bir yazı türüne 'şiir' denmesi için vezinli ve kafiyeli olmasını şart koşuyorsak, bu nitelikleri taşımayan yazılara şiir demeyiz; ama bir başkası şiiri şiir yapan öz-çizgilerini büsbütün farklı bir şekilde seçebilir. İşte böyle bir tür gösteren sözcüklerin anlamının değişmesine 'kaypaklık' diyoruz. Kaypaklık belirsizliğin bir başka şeklidir ve düşüncemizce asıl tehlikeli olanıdır. Kaypaklığı çok-anlamlılıktan ayırdetmek nispeten kolaydır; zira bir sözcüğün çok-anlamlı olması bağlam yardımıyla birbirinden kolaylıkla ayırdedebildiğmiz değişik türleri göstermesinden anlaşılır: Herhalde tıp dilindeki 'amel' anlamına gelen 'sürgün'le, botanik ve siyaset dilindeki 'sürgün' sözcüğü büsbütün farklı nesneleri gösteriyorlar; buna karşılık, 'demokrasi' sözcüğünün kırallık veya oligarşiden oldukça farklı bir rejimi gösterdiğini kabul etmekle birlikte, bazı hallerde belli bir rejime 'demokrasi' sözcüğünü uygulayıp uygulamamakta duraksarız: Örneğin, bugün Bulgaristan'da hüküm süren rejime demokrasi diyebilir miyiz? Bulgarlara sorarsanız, bu rejim asıl demokrasi, gerçek demokrasidir; Batılılara sorarsanız, bu rejimin demokrasi ile hiçbir ilişkisi yoktur. Demek ki, burada da bir önermenin hem doğru hem yanlış olduğu iddia ediliyor. Bu durumda ne yapabiliriz? Fenomenologlar gibi, Platon'umsu bir "demokrasi ideası"nı bilincimizin derinliklerinden bulup çıkarmaya kalkmak boşunadır; çünkü sözcüklere şu veya bu anlamı veren onu kullanan insanlardır; oysa bu kullanışlar insandan insana, toplumdan topluma durmadan değişir; bu kullanılış anlamlarında da büsbütün ortak-yönler aramak boşunadır, çünkü her kullanan değişik özçizgilerini temel öz-çizgisi olarak seçmiş olabilir. Nitekim bazılarına göre, ancak sosyal adalet ve iktisadi eşitlik ilkelerini gerçekleştiren bir rejime, gerçek anlamda, "demokrasi" denebilir, bazılarına göre ise, siyasi ve medeni hürlükleri gerçekleştirmeyen bu rejime "demokrasi" denemez.

'Balina bir balıktır'

'Balina bir memelidir'

önermelerini alalım. Bir bakıma bu iki önerme de doğrudur; çünkü balığı "suda yaşayan hayvan" diye tanımlarsak, balina bir balıktır; balina'nın üreme biçimini göz-önünde tutarsak, balina bir memelidir. Ancak balıkla memeliler ayrı birer tür sayıldıklarına göre, bir önerme hem doğru hem yanlış oluyor. Tabii biz bu iki önermenin aynı zamanda aynı insanlar tarafından evetlenmediğini bildiğimiz için, onların bazan doğru bazan yanlış olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre, "kaypaklığı" şöyle tanımlayabiliriz:

"Bir sözcüğün *kaypak* olması, bu sözcüğün içinde geçtiği önermelerin doğruluk değerinin değişebilmesi demektir."

Yalnız *"kaypaklığı"* belirsizlikten ayırdetmek biraz daha güç sanıyorum; onun için kaypaklığı belirsizliğin bir alt-türü saymak gerekecektir. O zaman belirsizliğin yukarda incelediğimiz türüne *"esneklik"* demeyi teklif ediyorum; *esnekliğin* ve *kaypaklığın* benziyen yönü,

ikisinin de aynı türü gösteren sözcüklerde rastlanan semantik bir nitelik olmasıdır; ne var ki, 'esneklik' kantitatif yöntemlerle giderilebilen bir belirsizlik olduğu halde, kaypaklık bu yoldan giderilemeyen bir belirsizliktir, tehlikeli olması da bundandır.

Yalnız "kaypaklık"ta büsbütün veya ilkece giderilemez bir nitelik değil, şüphesiz; nitekim, bilim bir yandan kantitatif yöntemlerle 'sıcak', 'soğuk', 'akıllı', 'akılsız' gibi deyimlerin esnekliğini giderirken, daha sıkı bilimsel sınıflamalarla 'balina', 'yunus balığı', 'yarasa' gibi deyimlerin kaypaklığını gidermektedir. Kaypaklığı gidermenin en pratik yolu türleri alt-türlere ayırmaktır: örneğin vaktiyle bilinen bütün kuğu-kuşlarının beyaz olduğuna bakılarak, "beyazlığın" kuğunun ayırdedici temel-özçizgilerinden olduğu düşünülmüştü; dolayısıyle "Bütün kuğular beyazdır" önermesinin bir çeşit analitik-doğru olduğuna inanılıyordu; Avustralya'da rengi siyah olmakla birlikte başka bakımlardan kuğuya benziyen bir kuş türünün varolduğu görülünce yukardaki önermenin doğru olmadığı anlaşıldı. Bu durum karşısında iki yol tutulabilirdi: Platon'umsu bir inatçılıkla rengi beyaz olmayan hiç bir kuşa 'kuğu dememek; zira siyahlık kuğu idea'sına aykırıydı; kuğuları "beyaz kuğular" ve "siyah kuğular" olmak üzere iki alt türe ayırmak; tabii aklı başında bilim adamları bu ikinci yolu seçtiler.

Ama, 'din, 'ahlak', sanat', demokrasi', iyi', 'kötü' gibi deyimlerin söz-konusu olduğu yerde insanlar nedense birinci yolu seçmekte garip bir inat gösteriyorlar. Oysa, tabiatta gerçekten de birbirine hemen her bakımdan benziyen üyeleri olan türleri gösteren sözcüklerin bile belli bir kaypaklıktan kurtulamadığı gözönünde tutulursa, ilk kullanılışlarından bu yana son derece değişik anlam içerikleri kazanan bu gibi sözcüklerin haydi haydi kaypak olacaklarını anlamak güç olmasa gerektir. Burada üzerinde önemle durulması gereken nokta, sözcüklerin anlam içeriklerinin zamanla durmadan değişmesidir. Bunun da başlıca iki nedeni olsa gerektir: 1) Nesneler hakkındaki bilgilerimizin durmadan incelmesi; 2) Adlandırdığımız nesnelerin durmadan değişmesi.

1) Birinci noktayı "balina" ve "kuğu" örneğiyle aydınlatabileceğimi sanıyorum: Balina ile kuğu türlerinin insanlar bu hayvanlara bir ad takalı beri hiç değişmediklerini kabul etsek bile, yakın zamana kadar bir balık türü sayılan balinanın suda yaşayan bir memeli olduğunun öğrenilmesi, aynı şekilde uzun bir zaman yalnız beyaz tüylü örneklerine rastlanan kuğu kuşunun siyah renkli örneklerine rastlanması empirik bilgilerimizde bir zenginleşme ve incelmeye yol açmış, dolayısıyle bu yeni bilgilerin ışığı altında 'balina' ve 'kuğu' sözcükleri yeni bir anlam içeriği kazanmıştır. Bugün "balina"yı "a,b,c,... gibi nitelikleri olan bir balık" diye değil, "suda yaşayan bir memeli hayvan" diye tanımlıyoruz; buna karşılık, "kuğu"yu tanımlarken "beyaz renkli olma" niteliğini anmıyoruz. Birincisinde kaypaklığı gidermek için yeni bir sınıflama yapıyoruz; ikincisinde bilinen bir türü iki alt-türe ayırıyoruz. Bu yollardan her ikisi de bilim adamının bilgilerimizi sistemleştirmede başvurduğu yasaya-uygun taktiklerdir; oysa, sözcüklerin Platon'umsu değişmez bir anlamları olsaydı, böyle davranan bilim adamını hokkabazlıkla suçlandırmak gerekirdi.

2) Kaldı ki, yalnız nesneler hakkındaki bilgilerimizdeğil, nesnelerin kendileri durmadan değişmektedir. Tabii türlerin, bu arada cansız nesne türlerinin hiç değişmediklerini, canlı türlerinin ise pek az değiştiğini kabul etsek bile, insan yaratısının ürünü olan nesnelerin, bu arada din, hukuk, ahlak, bilim, sanat gibi insan yaratı ve eylemleriyle, her türlü sosyal kurumların durmadan yeni biçim ve içerikler kazandığı şüphe götürmez. Nesnelerdeki bu sürekli değişmeye karşılık onları sembolize eden deyimler çokluk aynen kalır. İşte en tehlikeli anlam Platon'culuğu aynı deyimin hep aynı nesneyi gösterdiği kuruntusundan doğmaktadır. Sözünü ettiğimiz bu değişme sözcüklerin anlamında *kaypaklığa* yol açtığı halde, çokluk bu değişmenin farkına varmıyanlar ideaları veya kavramları kovalamaya devam ederler. İşin garibi, en aklı başında filozofların ve bilim adamlarının bile kendilerini bu kuruntudan kurtaramamalarıdır. Özellikle felsefeciler arasında "Bilgi nedir?"-"Doğruluk nedir?", "Felsefe nedir?" türünden sorular en ciddi ve heyecanlı tartışmalara yol açmaktadır. Bütün bu tartışmalarda hep bu sözcüklerin baştan beri hiç değişmeyen, aynı kalan nesneleri gösterdiği dogmasından kalkılır; 'bilgi', 'doğruluk' ve 'felsefe' deyimlerinin değişmeyen tek bir anlamı olmak gerekir onlarca; bunların değişik zaman ve bağlamlarda başka başka anlamları olabileceği düşünülemez; düşünülse bile, bu değişik anlamlar arasında bazı ortak yönler olması gerektiği kesin bir doğruluk sayılır. Platon'culuk öylesine kök salmıştır ki düşüncemize, örneğin 'Rönesans' gibi bir sözcüğün, belirli bir takım öz-çizgileriyle başka çağlardan ayrılan bir tarih dönemini dile getirdiğine inanılır; tarihçiler arasında Rönesansın yer ve zaman sınırlarını çizme konusunda yapılan tartışmalara bakan bir kimse bunların düpedüz "olgusal-empirik" tartışmalar olduğu sanısına bile kapılabilir; o kadar ki, bir çoklarında gerçekten de tarihte "XIV.cü Louis zamanı" gibi "Rönesans" gibi bir sözcüğün, belirli bir takım öz-çiz-

gileriyle başka çağlardan ayrılan bir tarih dönemini dile getirdiğine inanılır; tarihçiler arasında Rönesansın yer ve zaman sınırlarını çizme konusunda yapılan tartışmalara bakan bir kimse bunların düpedüz "olgusal-emprik" tartışmalar olduğu sanısına bile kapılabilir; o kadar ki, bir çoklarında gerçekten de tarihte "XIV.cü Louis zamanı" gibi "Rönesans" denilen bir çağın geçtiği inancı yer etmiştir. Hatta tarihçilerin büyük çoğunluğu bu sözcüğün gösterdiği dönemi öteki tarih dönemlerinden ayırdetmek için objektif bir takım öz-çizgilerini tespite çalışmaktadırlar. Oysa, bu sözcüğün onu ilk kullanan tarih filozofunun o sözcüğe verdiği anlamdan başka *objektif* bir anlamı yoktur ve olamaz da. Dolayısıyle her tarihçi Rönesans çağının sınırlarını nasıl tespit ederse, bu sözcüğe yeni bir anlam içeriği kazandırmış olacaktır. Sözcüklerin anlamca kaypak olabileceğini bilmiyenlerin veya, Platon'cu bir dil anlayışıyla, kabul etmek istemiyenlerin, onların "doğru" anlamıyla "yanlış" anlamını birbirinden ayırdetme yolunu seçtiklerini, dolayısıyla "gerçek demokrasi"yi sahtesinden, "gerçek sanat eseri"ni uydurmasından ayırdettiklerini söylemiştim. Bunu insanoğlunun en gülünç kendini-beğenmişliği sayıyorum. Herhangi bir sözcük farklı anlamlarda *kullanılabildiğine* göre, onun "doğru" anlamını "yanlış" anlamından nasıl ayırdedebiliriz? Burada "doğruluk" ve "yanlışlık", olsa olsa "orta kullanımlara uygunluk veya aykırılık" anlamına gelebilir; oysa değişen de zaten bu "ortak kullanımlar"dır. Bugün klasik sanat anlayışından, romantik sanattan, modern sanattan sözediyoruz; bu anlayışlar birbirine uymadığı gibi, her biri de bir hayli değişik nesneleri içine almaktadır; bu değişmelerin en şaşmaz belirtisi de, yeni bir sanat eseri ortaya çıktığı zaman onun "gerçek" bir sanat eseri sayılıp sayılmaması gerektiği konusunda patlak veren tartışma ve kavgalardır. Buradaki 'gerçek' deyimine "yerleşmiş sanat zevkine ve anlayışına uygun" anlamından başka bir anlam vermenin imkansızlığı meydandadır. Öyle olduğu halde, yerleşmiş ve alışılmış zevk ve anlayışların zaman-üstü ve objektif bir geçerliği olduğu inancından bir türlü sıyrılamıyor nedense insanoğlu. Bu inatçı yanılmanın tek-biçimli bir dil-anlayışından geldiğini söylemiştim; bu iddiamı bir psikolojik açıklama ile daha da pekiştirebileceğimi sanıyorum. Şöyle ki: Bir bakıma tek-anlamlılık ve belirlilik yönünden sözcükler arasında belli bir derecelenme olduğu söylenebilir; başka bir deyimle, dildeki bütün sözcükler aynı derecede çok-anlamlı ve belirsiz değildir. Zamanla ve kullanılma alanlarına göre, insanlar baştan beri bazı sözcüklerin anlamlarını belli bir takım dilsel uzlaşımlarla tek- anlamlı bir şekilde tespit etmişlerdir. Bu sözcüklerin başında matematiğe ait deyimler gelir: Örneğin 'üçgen' ve 'daire' sözcüklerinin bütün matematikçilerce kabul edilen belirli bir anlamı vardır; nitekim daire "bir noktadan aynı uzaklıktaki noktaların belirlediği kapalı eğri" diye tanımlanır. Yalnız "üçgen" ve "daire" gibi matematiksel nesnelerin soyut nesneler olduğunu, dolayısıyle onların ne gibi nesneler olduğunun bu uzlaşımsal tanımlar yardımıyla belirlendiğini unutmamak gerekir. Platon'un idealar öğretisini kurarken, matematiksel kavramları gözönünde tuttuğu, diyaloglarında daima "erdem"in, "cesaret"in, "bilgi"nin, "iyi"nin özünü yansıtacak olan tek-anlamlı tanımlar aramasından anlaşılıyor. Platon'a göre, "üçgen"in olduğu gibi, "erdem"in de kesin ve tüketici bir tanımı yapılabilmelidir, çünkü 'erdem'de 'üçgen' gibi, değişmeyen, aynı kalan, belirli bir özü olan bir nesneyi gösterir.

Matematiksel deyimlerden sonra tabii türleri gösteren sözcüklerin geldiği söylenebilir. Bunlar arasında da cansız nesne türlerini gösteren sözcükler başta gelir. Örneğin 'su' sözcüğünün oldukça belirli bir anlamı vardır, dolayısıyle bu sözü kullanmasını bir defa öğrenen bir kimse onu pek nadir hallerde yanlış uygular; çünkü bu sözcüğün gösterdiği nesne değişmediği gibi, bu nesneyi başka nesnelerden öğrenilmesi ve tanınması oldukça kolay olan bir kaç öz-çizgisiyle ayırdetmek mümkündür. Hele bilim adamları bir su molekülünün iki hidrojen atomuyla bir oksijen atomundan meydana geldiğini tespit ettikten sonra, bu kimyasal nitelikleri taşımayan herhangi bir nesneye 'su' dememek konusunda bir uzlaşmaya varmak büsbütün kolaylaşır. Bu gibi uzlaşımlarla 'su' sözcüğüne biz kendimiz belirli bir anlam *kazandırıyoruz.* Bu şekilde bilim adamı oldukça yavaş değişen canlı türlerine verdiği adların anlamını da tespit etmeğe çalışır; ama gene de bazı sözcüklerin anlamı kesin olarak tespit edilemiyor.

Tabii türlerinkinden sonra insanoğlunun belli amaçları gerçekleştirmek için kendinin geliştirdiği alet ve gereçlere verdiği adlar gelir; 'bıçak', 'testere', 'mikroskop' sözcüklerinin nispeten az kaypak olmaları bundandır. Bu arada örneğin 'kitap' sözcüğü 'bıçak' sözcüğünden çok daha kaypaktır. Broşür nerde biter, kitap nerde başlar?

'Ev', 'köy' gibi kültürün fiziksel ürünlerini gösteren sözcüklerin anlamı hiç şüphesiz 'akıl', 'mutluluk' gibi belli bir düşünme yeteneğini veya ruh durumunu dile getiren sözcüklerin anlamından daha belirlidir. Aynı şekilde 'akıllı' veya 'çalışkan' gibi nispeten objektif duyusal bir niteliği dile getiren sözcüklerin 'iyi' veya 'güzel'

gibi daha çok bir değerlendirmeyi, yani bir kimsenin bir nesne karşısındaki duygusal tepkisini dile getiren sözcüklerden daha belirli bir anlamı olduğu söylenebilir. Kısaca, bir sözcüğün öğrenilmesinde ve uygulanmasında gözönünde bulundurulan araçlar ne kadar karmaşık, değişik ve belirsiz ise sözcük o derece kaypaktır. Sözcükler arasında bu bakımdan mutlak bir sınıflama yapılamıyacağı da şüphe götürmez.

Görüldüğü gibi, anlamları özel uzlaşımlarla tespit edilmiş olan bazı bilimsel terimler bir yana, bütün sözcükler az veya çok belirsizdir. Buna da şaşmamalı, çünkü sözcükler herhangi bir idea'nın veya kavramın karşılığı değildirler. J.S.Mill'in belirttiği gibi, bir sözcük başlangıçta bir nesneler *sınıfını* değil, belli bir şeyi göstermek veya adlandırmak için kullanılır, sonra ona benzer başka şeylere uygulanır, derken birbirine az çok benzeyen şeylere uygulana uygulana, sonunda ilk kullanıldığı nesnelere hiç benzemeyen şeylere de uygulanan bir sembol haline gelir. Belki de anlam değişiminin farkına varılamıyacak kadar yavaş olması, bir de tutumluluk kaygısı, belirsizlik sakıncasına rağmen, aynı sözcüğün bazan aralarında hiç bir ortak nitelik bulunmayan nesnelere uygulanmasına yol açmaktadır. 'Demokrasi' sözcüğünü düşünün: Yunanistan'da bundan 2500 yıl önce kurulan belli bir idare biçimini göstermek üzere ilk defa kullanılan bu sözcük o günden bu yana durmadan anlam değiştirmiş, sonunda bugün "Halk demokrasileri" denilen demir-perde gerisi rejimlerine bile uygulanır olmuştur. Arne Naess'in araştırmalarına göre, 'demokrasi'nin şimdiye kadar yazın'da yüzlerce değişik tanımı yapılmıştır. Bu tanımlardan bir kısmı şimdiye kadar bilinen demokratik rejimlerin ana-çizgilerini belirtmekte, bir kısmı da her yazarın kendi demokrasi idealini yansıtmaktadır. Bununla son derece önemli bir noktaya parmak basmış oluyoruz. Bilindiği gibi, bir çok sözcükler insanların pratik yaşayışını, dolayısıyle bu yaşayışı düzenleme ve yönetmede güttükleri ideal biçimleri dile getirirler. Böyle bir ideal biçime yönelme değerlendirmelerle olur. Sosyal yaşayışın bütün formlarında, dinde, hukukta, ahlakta, politikada, sanatta bu değerlendirmeler son derece önemli bir oynar. Onun için, bu alanlarla ilgili sözcükleri büsbütün belirsiz (kaypak) yapan bir faktör, bu sözcüklerin tasvir-edici anlamına bir de değerlendirici-anlam boyutunun eklenmesidir. Bu yüzden, 'demokrasi', 'erdem' gibi sözcükleri her kullanan 'onlara' kendi ideal-anlamlarını da yükler; dolayısıyle bu sözcüklerin tanımları çokluk onların kullanılış anlamlarını *tasvir edecek* yerde hangi anlamda kullanılmaları *gerektiğini* sağlık verirler. Bu nokta üzerinde "dilin pragmatik tuzakları'ndan söz ederken kısaca durmuştum; onun için, burada yalnız şuna işaret etmekle yetineceğim; Salt tasvir-edici anlamı olan sözcüklerin, özellikle bilimsel incelemelere konu olan nesne ve olayları gösteren terimlerin belirsizliğini kantitatif metotlar geliştirerek veya alt-sınıflar kurarak yaklaşık bir şekilde gidermek mümkündür. Nitekim, köpek sınıfını, dackel, spaniel, tazı, afgan köp. vb.g. alt-sınıflara, hatta dackel sınıfını, tüylü ve tüysüz dackel olmak üzere daha alt-sınıflara ayırıyoruz.(*) Aynı şeyi ilkece "demokrasi" için de yapmak mümkün; o zaman demokrasiyi örneğin "Atina Demokrasisi", "Bugünkü Amerikan Demokrasisi", veya "demokrasi-1", "demokrasi-2", "demokrasi-n" gibi alt öbeklere ayırabiliriz veya, çeşitli düşünürlerin "demokrasi anlayışları" söz konusu ise, "Demokrasi" (Locke), "Demokrasi (Jefferson), "Demokrasi" (Laski) türünden deyimler kullanılabilir. Bu şekilde hem değişik demokratik rejimler ve demokrasi anlayışları olduğu, hem de bu anlayışların Platon'umsu bir "demokrasi ideası"nı değil, ancak herhangi bir kimsenin özlediği "demokrasi"yi, yani "demokrasi ideali"ni dile getirdiği belirtilmiş, böylece insanlığın yüzyıllardır kendini kurtaramadığı bir şemantik-aldanma giderilmiş olur. Bu yapılmadıkça 'demokrasi' gibi insanoğlunun belli bir yaşama özlemini veya idealini dile getiren sözcükler, bu ideallerin durmadan değişmesinden ötürü, hiçbir zaman kaypaklıklarından sıyrılamıyacaklar, dolayısıyla buradaki kaypaklığı görmeyen veya görmek istemeyenler arasında bitmez tükenmez ağız-kavgalarına yol açacaklardır.

3- Böylece yazımın üçüncü ve sonuncu bölümüne gelmiş oluyorum; bu bölümde eleştirmek istediğim semantik aldanma, her sözcüğün anlamının bir ve aynı yöntemle dile getirilebileceği anlayışıdır. Bu aldanmaya kısaca *"tek yöntem kuruntusu"* diyebiliriz. Bu kuruntu klasik tanımlama öğretisinde dile geldiği için, bu bölümde başlıca işim bu öğretiyi eleştirmek olacak.

İlkin tanımlama (definition) nedir ve neleri tanımlarız?

Klasik anlayışa göre, iki türlü tanımlama vardır: 1) Sözcükleri tanımlama; 2) Nesneleri tanımlama. Birincisinde yeni rastladığımız bir sözcüğün anlamını anlamlarını daha önce bildiğimiz başka sözcükler yardımıyla dile getiririz; örneğin, "bacanak" karıları kardeş olan erkeklerin birbirilerini çağırmada kullandıkları bir hısımlık termidir." İkincisinde anlamını yani ne türden nesnelere uygulandığını bildiğimiz bir sözüğün (örne-

(*) Örneğin, Arapça'da deve'yi gösteren 5700 sözcük olduğu hesaplanmış!

ğin 'insan'ın) gösterdiği şeyin nasıl bir şey olduğunu öğrenmek isteriz. Burada hemen akla şu soru geliyor: Bir sözcüğün, örneğin 'insan'ın ne gibi nesnelere uygulandığını bildiğimize göre, aynı zamanda insanın da ne olduğunu bilmemiz gerekmez mi? Herhalde biz insanı insan-olmayan canlılardan şu veya bu şekilde ayırdedebiliyoruz ki, 'insan' sözcüğünü yalnız o nesnelere uygulamasını biliyor, insan-olmayan nesnelere uygulamaktan geri duruyoruz. Platon ve Aristoteles'in buna verecekleri cevap şudur: Şüphesiz biz bazı sözcükleri iyi kötü kullanmasını, yani ne çeşit nesnelere uygulamak gerektiğini biliriz, ama bu salt pratik bir bilgidir, teorik bir temeli yoktur bu bilginin, onun için de böyle bir bilgiye güvenilemez; kesin bir bilgi değildir bu; asıl bir sözcüğü neden ötürü belli nesnelere uygulayıp başkalarına uygulamadığımızı bilmeliyiz ki, onu her zaman doğru ve yerinde kullanabilelim; yoksa kullanışlarımızın doğru olup olmadığını bilemeyiz. İşte bir sözcüğü her zaman yerinde kullanabilmemiz için, onun uygulandığı nesnenin özünü, yani onu başka nesnelerden ayırdeden temel öz-çizgilerinin neler olduğunu bilmemiz gerekir. Platon'un deyimiyle bu "idealarınbilgisi"dir. Yazımızın Giriş bölümünde belirttiğimiz gibi, Sokrates 'erdem' sözcüğünün ne gibi davranışlara uygulandığını sormuyor, erdemin kendisinin ne olduğunu öğrenmek istiyordu.

Bundan önceki açıklamalarımızda bu anlayışın ne gibi bir semantik kuruntudan doğduğunu gösterdiğimiz için, bu nokta üzerinde daha fazla durmayacağız. Dediğimiz gibi, nesnelerin özü diye bir şey yoktur, ancak biz istersek, örneğin " 'su' sözcüğünü ancak a,b,c,....n niteliklerini algılayabildiğimiz nesnelere uygulayalım!" türünden uzlaşımlar yapabiliriz; dolayısıyle bu yaptığımız tanımla suyun nasıl bir şey olduğunu (suyun özünü) biz tespit ederiz. Nitekim, 'insan akıllı bir hayvandır' tanımı bu tür bir uzlaşımdır.; zaten Aristoteles'in kendisi de bunun farkındaydı ve bir nesnenin özünün tanımında dile gelen şey olduğunu söylüyordu. Buna göre, Platon-Aristoteles geleneğinde "nesne tanımı" denen şey bizim bugün bir sözcüğe tek ve belirli bir anlam kazandırma amacıyla yaptığımız sözel uzlaşımlardan (verbal agreement) başka bir şey değildir. Bu filozoflar bir sözcüğe belirli bir anlam kazandırma çabasını "nesnelerin özü"nü bilme veya tanıma çabası olarak anlıyorlardı.

Bu bölümde bizim savunmak istediğimiz ana düşünce şu:

Biz ne sözcükleri tanımlarız, ne nesneleri; tanımlama bir sözcüğün dilde ne şekilde kullanıldığını veya kullanılması gerektiğini göstermek için başvurulan herhangi bir yöntemdir. Dolayısıyle sözcüğün dildeki görevine, mantıksal türüne ve ait olduğu konuşma dünyasına göre, çeşitli tanımlama yöntemleri vardır veya bulunabilir.

Sözcükleri ilkin "tek başına anlamlı" ve "birlikte anlamlı" olmak üzere iki ana-öbeğe ayırmıştık. Bunlardan ancak 'insan' ve 'akıllı' gibi herhangi bir cümlede özne veya yüklem konumunda geçenler tek başına anlamlıdır. Klasik anlayışa göre, ancak tekbaşına anlamlı olan sözcüklerin tanımı yapılabilir,çünkü bir sözcüğün anlamlı olması onun gösterdiği nesnenin bizde bir ideası bulunması demektir; oysa, "değil", 'veya', 'bazı' gibi ancak bir cümle içinde anlam kazanan sözcüklerin bir ideası yoktur, dolayısıyle bunlar tanımlanamaz. Bugünkü anlayışa göre ise istisnasız her sözcük tanımlanabilir, ne var ki başvuracağımız tanımlama yöntemi sözcüğün tipine göre değişir. Nitekim, 'değil', 'veya', 'ise' gibi "mantıksal değişmezler" denilen sözcüklerin anlamı mantıkta "doğruluk çizelgeleri" denilen yöntem yardımıyla tanımlanmaktadır. Örneğin 've' sözcüğünün işlemsel tanımı şöyledir: 'p' ve 'q' gibi iki önerme düşünelim: 'p ve q' ifadesi doğrudur, ancak ve ancak 'p' de, 'q' de doğru ise! Böylece dilde 've' sözcüğünün doğru veya yerinde kullanımını yöneten bir *kuralı* belirtmiş oluyoruz; bu kural aynı zamanda bu sözcüğün tanımı oluyor. Modern mantık, "mantıksal değişmezler" denilen bu gibi "birlikte anlamlı" sözcüklerin kullanılma kurallarını tek-biçimli bir şekilde belirlemeye çalışan bir bilim dalıdır.

'İnsan' ve 'akıllı' gibi tek-başına anlamlı sözcüklere gelince: klasik tanımlama öğretisi burada da tek-yanlı ve yetersizdir. Bu öğretiye göre, örneğin "insanı" tanımlamak demek (daima "nesne tanımı" söz konusu burada), ilkin insanın en yakın cinsini belirtmek, sonra da onu bu yakın cinsin öbür türlerinden ayırtetmek demektir. Buna klasik mantıkta 'definito per genus et differentia specifica' denir. Buna göre, "insan" şöyle tanımlanır: "İnsan akıllı bir hayvandır" Burada "akıllı-olma" niteliği insanın ayıredici öz-çizgisi olarak kabul edilmiş oluyor. Oysa biz istersek insanı "gülen ve ağlayan hayvan" diye de tanımlayabiliriz; buna benzer daha bir sürü değişik tanımlar yapılabilir, yeter ki, yaptığımız tanım bize 'insan' sözcüğünü doğru uygulayabilmemiz için oldukça güvenilebilir bir ipucuu versin; "oldukça" diyorum, çünkü büsbütün güvenilebilir bir yöntem ancak yapma bir dil için mümkündür; tabii dillerde söcüklerin büsbütün belirli bir anlamı olmadığını daha önce belirtmiştik.

Dikkat ederseniz, klasik tanımlama öğretisine göre, her tek başına anlamlı sözcüğü tanımlamak mümkün değildir. Örneğin, 'renk' veya 'kırmızı' sözcükleri bu yöntemle tanımlanamaz. Çünkü bunlar basit bir takım duyusal nitelikleri gösterirler; "kırmızı bir renktir..." diye başlasak bile, kırmızının öteki renklerden ayrılığını bir sözcük yardımıyla dile getiremiyoruz. Tanımlama bir sözcüğün anlamını belirtme demek olduğuna ve 'renk', 'kırmızı' gibi sözcüklerin anlamını da bildiğimize göre, bu sözcüklerin tanımlanamaz olduklarını iddia etmek bizi kendimizle çelişmeye düşürür. Klasik tanımlama öğretisinin tek-yanlılığı burada iyice meydana çıkıyor. Nitekim biz "kırmızı" sözcüğünü de pek âlâ tanımlayabiliyoruz, ancak klasik yoldan değil; kırmızı nesnelerden örnek götererek tanımlıyoruz: "Şu gördüğün renge 'kırmızı' denir..." Göstererek tanımlamayı klasik filozofların tanımlama saymamalarının nedeni açıktır: Bu yoldan tek tek kırmızıları öğrenmiş olsak bile, "kırmızılığın özünü" kavrıyamayız; oysa 'kırmızı'nın anlamını bilmek, "kırmızı idea"sına sahip olmaktır. PLaton'un cennetinde hangi kırmızı nüansının "kırmızı idea"sını temsil ettiği meraka değer doğrusu! Birisi bana "gerçek kırmızı"yı veya "asıl kırmızı"yı gösterirse sevinirim.(*)

Klasik anlayışın tek-yanlılığı "yatkınlık terimleri"nin tanımı söz konusu olduğunda büsbütün belirmektedir. Platon'cu-Aristoteles'ci gelenekte 'insan'la 'akıllı' veya 'beyaz'la 'sert' arasında bir ayrım gözetilmez; oysa bu çiftler arasında önemli ayrımlar olduğu tanımlama yöntemlerinin değişik olmasından bellidir. Bunu basit bir örnekle belgelemeye çalışacağım:

'Bu taş beyazdır' ve 'Bu taş serttir' cümlelerini gözönünde bulunduralım. Klasik anlayışa göre, 'beyaz' da, 'sert' te belli bir niteliği dile getirir ve bende bir "beyazlık kavramı" ile bir "sertlik kavramı" olduğu için ben bu cümlelerin manasını anlarım. Yalnız, biraz dikkat edilirse, "beyazlık"la "sertlik"in aynı türden nitelikler olmadığı birinci cümlenin doğrulanma yöntemi ile ikincinin doğrulanma yönteminin farklı olmasından anlaşılır. Başka bir deyimle, bir taşın beyaz olup olmadığı basit bir gözlemle, yani taşa bakarak anlaşılabildiği halde, taşın sert olup olmadığı bir tek gözlemle anlaşılamaz,çünkü "sertlik" mutlak bir nitelik değil, göreli (bağlantısal) bir niteliktir; onun için, aslında 'bu taş, şu taştan daha serttir" dememiz gerekir. Bundan ötürü, biz tek başına 'sertlik' sözcüğünü tanımlayamayız, ancak 'daha serttir' bağlantı yüklemini tanımlayabiliriz. Nitekim, 'daha serttir'in şöyle bir işlemsel veya bağlamsal tanımı yapılabilir: "a b'den daha serttir= Dk a b'ye sürtülünce a b'yi çizdiği halde b a'yı çizmez",, Ne var ki, günlük dilde 'daha serttir' yerine, kısalığından ötürü, 'serttir' deyimini kullanırız; yalnız buna bakıp 'serti'i 'beyaz'la aynı mantıksal türden bir terim saymak bizi ciddi bazı yanılmalara götürebilir. Nitekim, 'sert', 'kırılabilir', 'akıllı' gibi deyimler nesnelerin doğrudan doğruya gözlenebilir niteliklerini dile getirmezler; onun için, bunlara "yatkınlık terimleri" diyoruz. Bir nesnenin "kırılabilir" olması o nesneye bakar bakmaz anlaşılamıyacağı gibi, bir insanın "akıllı" olması da bu şekilde anlaşılamaz; dolayısiyle bu deyimlerin anlamını belirlemek (yani onları tanımlamak) için başvuracağımız yöntemler de değişik olacaktır.(*)

Klasik anlayışa göre, 'Ahmet insandır' ile 'Ahmet akıllıdır' arasında doğrulama yöntemleri bakımından bir ayrım olmadığı gibi, 'Ahmet akıllıdır' ile 'Ahmet iyidir' arasında da bir ayrım yoktur; dolayısiyle 'akıllı'yı nasıl tanımlıyorsak, 'iyi'yi de aynı şekilde tanımlıyabiliriz. Yalnız 'iyi'nin de 'akıllı' gibi yatkınlık gösteren bir terim olduğunda herkes uzlaşsa bile, 'akıllı'nın "gözlemsel" bir yatkınlığı dile getirmesine karşılık, 'iyi'nin "değersel" bir yatkınlığı dile getirdiği konusunda genel bir anlaşma olduğu söylenemez. Çoğunluğun kanısınca, Ahmed'in iyi bir insan olması ile akıllı olması aynı yöntemlerle denetlenir, dolayısiyle 'iyi'nin tanımında başvuracağımız yöntemler 'akıllı'nın tanımı için başvurduğumuz yöntemlerden farklı olmayacaktır. Platon'cu bir dille söylersek: "Akıllı ideası" ile "iyi" ideası" arasında bir öz-ayrımı yoktur.

'İyi' türünden değerlendirici sözcüklerin bir nesnede algıladığımız bazı duyusal nitelikleri değil, bizim o nesne karşısındaki *duygusal* bir tavrımızı veya tepkimizi dile getirdiğini söylemiştik. Burada değerlendiren öznenin duygularının işe karışması bu gibi sözcüklerin kaypaklığını son derece arttırmaktadır. Ayrıca üzerinde durulması önemli olan bir nokta da, bu kaypaklığın *ilkece giderilemez* olmasıdır. Herhangi bir duyusal-empirik niteliği dile getiren bir sözcüğün kaypaklığını gidermek için çeşitli yollar olduğunu göstermiştim; örneğin, 'akıllı'nın kaypaklığını "zeka testleri" aracıyla gide-

(*) Dildeki sözcüklerin büyük bir kısmının anlamını "gösterici yoldan" öğrendiğimiz, dolayısıyle onları yerinde kullanabilmek için idealara veya kavramlara muhtaç olmadığımız bence şüphe götürmez. Sözcüklerin nasıl ve ne gibi nesneler için kullanıldığını öğrenmemiz için bağlı olduğumuz dil toplumunun yetişkin üyelerinin dilsel davranışlarını izlememiz ve bellememiz yeterlidir. Bizde aynı davranış alışkanlıklarının nasıl doğduğunu araştırmak dil psikolojisine düşer. Bu bilim dalının bugüne kadar elde ettiği sonuçlar, Platon'cu ideaların lüzumsuzluğunu yeteri kadar belgelemektedir.

(*) Doğrudan doğruya gözlenemez olduklarından, modern bilim "kırılabilir" türünden nitelikleri "teorik" nitelikler olarak kabul etmektedir.

riyorduk. Ancak 'iyi' gibi değerlendirici sözcükler için bunu yapamayız, çünkü 'iyi' sadece uygulandığı nesne veya eylemin empirik niteliklerini dile getirmez, onu uygulayan öznenin beğeni ve ideallerini de dile getirir. Oysa, insanların duygusal hayatlarının en önemli görüntüleri olan beğeniler ve idealler herhangi bir uzlaşmanın veya anlaşmanın konusu olamazlar. Herhangi bir sözcüğün kaypaklığını gidermek için başvurulan bilimsel yöntemler, dili kullananla ilgili her türlü *pragmatik faktörü* ortadan kaldırmak, yani objektif (öznelerarası) ayraçlar bulmakla olur; oysa bir takım duygusal tavır ve tepkileri dile getiren 'iyi', 'kötü', 'güzel', çirkin', 'haklı', 'haksız' gibi terimleri bu pragmatik faktörlerin etkisinden kurtarmak mümkün değildir. Şüphesiz 'Ahmet iyi bir insandır' da geçen 'iyi' sözcüğünün *tasvir edici* bir anlamı da olabilir; örneğin 'iyi' burada 'çalışkan', 'vefakar', 'yardımsever', 'dürüst', 'cesur' gibi büyük ölçüde tasvir edici deyimlerin bir *kısaltması* olabilir. Ancak herkes 'iyi'yi değişik tasvir edici sözcüklerin bir kısaltması olarak kullanabileceğinden bu sözcük *kaypaktır*; ayrıca belli bir takım empirik nitelikleri kendinde toplayan bir kimseyi beğenip beğenmemek bu niteliklerin tek başlarına belirledikleri bir olgu değildir. Onun için, aynı empirik nitelikler birinde beğenme veya hoşlanma duygusuna, bir başkasında ise beğenmeme veya hoşlanmama duygusuna yol açabilirler. Dolayısıyle, 'Ahmet iyi bir insandır' ve 'Ahmet iyi bir insan değildir' önermeleri, görünüşte çelişik olmakla birlikte, bunlardan birine doğru, ötekine yanlış diyemeyiz; çünkü burada 'iyi' sözcüğünün objektif semantik ayraçları tespit edilememiştir; insanlarda beğenme ve beğenmeme gibi duygusal tepkiler değişik oldukça, hiçbir zaman da tespit edilemiyecektir. Bir başka deyimle, "değerlendirici" sözcükler "duygusal anlam"larından ayıklanmadıkça, 'Ahmet iyidir' türünden önermelerin doğruluk-değeri insandan insana değişebilecektir.

Sözünü ettiğimiz "duygusal anlam" yalnız 'iyi', 'kötü', 'güzel', 'çirkin' gibi *doğrudan doğruya* değerlendirici sözcüklerde değil, 'demokrasi', 'din', 'ahlak', hatta 'sanat' gibi *dolaylı olarak değerlendirici* sözcüklerde de vardır, çünkü hayatımızın pratik ve estetik bakımdan biçimlenmesi ve düzenlenmesi ile ilgili olan bu sözcükler daima beğeni, dilek ve ideallerimizi dile getirirler. Onun için, güya "gerçek demokrasi"yi, "gerçek sanat"ı tanımlama yolunda yaptığımız çabalar çokluk ideal demokrasi ve ideal sanat anlayışımızı dile getiren *teklif'lerdir*. Beğeni ve ideallerimiz bir olmadıkça, bu sözcüklerin kaypaklığını gidermek mümkün olmıyacaktır.

Buraya kadar söylediklerimizin ışığı altında, Platon'un konuştuğumuz günlük dil üzerindeki *kuruntusu'*nun bir "ideal dil" özlemi şeklinde yorumlanabileceği düşünülebilir: Platon diyaloglarında olanı değil, *olması gerekeni* araştırıyordu. Onca, insanlar arasında bildirişmenin sağlanabilmesi için dilde geçen bütün sözcüklerin tek ve belirli bir anlamı olması gerekirdi; barış içinde birlikte yaşamanın mümkün olabilmesi için de, herkesin değerlendirici sözcükleri aynı anlamda kullanması gerekirdi. Biz ise ideal bir dilin, yani hiç bir çok-anlamlılığa ve belirsizliğe yer vermeyen bir dilin,bilimin gelişmesiyle, uzun bir süre sonra gerçekleşebileceğine inanıyoruz; ama ne günlük hayatta bildirişmenin gerçekleşmesi için böyle bir dile, dolayısiyle sözcüklerin kesin anlamlarının bilinmesine ihtiyaç vardır, ne de durmadan yeni yeni estetik ifade biçimleri ve pratik yaşama düzenleri geliştiren insanoğlunun değerler dünyasını tek biçimli bir şekilde belirlemek mümkündür. Birincisi gereksizdir, çünkü günlük hayatta insanlar dili herhangi bir bilgiyi başkalarına aktarma veya iletme için değil, niyetlerini başkalarına bildirme amacıyla kullanırlar. Birisine, "bana bir çay getir" dediğim zaman, karşımdakinin 'çay' sözcüğünü iyi kötü uygulamasını bilmesi, örneğin bana çay yerine kahve getirmemesi yeterlidir. 'Çay'ın tanımını bilmesi, çayı çay yapan öz-çizgilerinin bilgisine sahip olması gerekmez. Bu sonuncu bilgi bilimi ilgilendirir. Platon her insanın 'iyi', 'kötü' hakkında bir anlamda bilimsel bir bilgisi olmasını bildirişme için gerekli görüyordu; oysa '"iyi"nin, "kötü"nün (bir üçgen'in olduğu gibi) bilimsel bir bilgisi olamaz, çünkü bu sözcüklerin kaypaklığını gidermek için elimizde ortak ayraçlar yoktur, olamaz, hatta olması ne gereklidir, ne de faydalı. Gerekli değildir, çünkü birimizin beğendiğini bir başkasının beğenmemesinden toplum düzenine hiçbir zarar gelmez. Faydalı değildir, çünkü bu sözcüklere belirli bir anlam kazandırmaya çalışmak toplum hayatını dondurmaya ve kalıplaştırmaya çalışmak demektir. Platon'un "ideal devleti" bunun en korkunç örneğidir. Gerek pratik gerek estetik alanda insanoğlunun durmadan yeni biçimler geliştirmek istemesi onun en karşı durulamaz dürtüsü gibi görünüyor. Bu dürtüye set çekmenin imkansız olduğunu yüzyıllardır tolerans uğruna yapılan savaşlar açıkça belgeliyor. Teorik alanlarda sözcüklerin anlamını belirlemek ne derece gerekli ve faydalı ise, aynı şeyi pratik ve estetik alanlarda yapmaya kalkışmak o derece gereksiz ve zararlıdır. Onun için, dilin yapısı ve göreviyle ilgili bu Platon'umsu kuruntudan kurtulmaya bakmalıyız.

- BİTTİ -

İslam Ortaçağında Materyalizm ve Özgür Düşünce I

Gülnihâl KÜKEN

Giriş

İslami kültür ve düşüncesi dediğimiz zaman; 'İslam' kelimesinin sadece İslami inançlar veya teolojik (din bilimsel) açıdan ele alınmaması gerekir; zira bu durumda kendimizi hiç de objektif olmayan, dar bir çerçeve içine hapsetmiş oluruz. İslam kültür ve düşüncesine yön vererek geliştiren büyük bilginler ve düşünce adamları sadece teoloji değil, özellikle felsefe yapmışlardır. İslam kültür çevresinde yetişen ateist, materyalist natüralist ve deist filozofları bu çerçevenin dışında bırakmak bilime uymayan bir tavır olduğu için olanaksızdır ve İslam felsefesi tarihi, bütünlüğü içerisinde anlaşılmak zorunda olduğundan, bu kültürde ortaya çıkan her türlü görüşün incelenmesi, araştırılması gerekmektedir. Ayrıca; " İslam kültür ve düşüncesi, tıpkı Grek-Latin kültürü gibi kollektif bir olaydır: Çeşitli Avrupa milletlerinin katkılarıyla şekillenen Latin kültürü gibi çeşitli islam milletlerinin katkılarıyla şekillenen bir İslam kültürü söz konusudur...." (1) Ancak Latin kültürü veya bugünkü ifadesiyle Batı kültürü dediğimiz zaman bu kültür içine giren bütün halklar genellikle Hıristiyan inancına sahip olarak kabul edildiği halde, buna karşılık sadece bir Doğu kültüründen bahsettiğimizde; büyük bir coğrafyayı kaplayan bu bölgede İslam, Yahudilik, Budizm, Taoculuk, vs. çok çeşitli inanç sistemleri ve bunlara bağlı olarak çeşitli felsefe görüşleri ortaya çıkmaktadır ki bu durum bir Batı felsefesi gibi bir Doğu felsefesinden söz etmenin zorluklarını ve açmazlarını da beraberinde getirmektedir. Her felsefe sistemi; -onu sorgulamak ve eleştirmek için yola çıkanlar olsa da- içinde bulunduğu inanç ssteminden mutlaka etkilenir. Şu halde genellikle Hıristiyan inancı çerçevesinde geliştirilmiş bir Batı felsefesi karşısına, çeşitli inanç sistemlerine ve dolayısıyla çeşitli felsefelere sahip, sadece bir Doğu felsefesinin çıkartılması felsefi sistemlerin birbirlerine karıştırılması anlamına geleceğinden mümkün değildir.

İslam felsefesi, İslam medeniyetinin düşünce sistemi olması dolayısıyle, diğer uygarlıkların felsefelerinen ayrı bir karakter gösterir. İslam felsefesi temel kaynak olarak Kur'an'ı almakla birlikte eski Yunan, Hint, İran ve gnostiklerin düşüncelerini de kendsine kaynak yapmış, bütün bunları kendi görüş açısına göre yeniden değerlendirmiştir. Eski Yunan felsefesinde ideal olan; varlığın düzenine uymaktır. Batı felsefesi ise ideali; evreni bilgi ile idare etmekte bulur ve böylece akıl problemine dayanır. Batının somutlaştırdığı akıl problemine karşılık eski Yunanda akıl soyuttur. İslam felsefesi 'mutlak varlık'ı idealize eder. Bütün evrenin yaratıcısı olarak kabul ettiği 'mutlak varlık' karşısında insanın konumunu araştıran islam felsefesinin en büyük problemi; insan iradesinin; yani insan isteğinin özgür olup olmadığı meselesi idi. 'Hürriyet problemi' adı altında Ortaçağ İslam dünyasında tartışılan bu mesele, Batı dünyasında ise çok daha sonraları, ancak son yüzyılda ele alınmaya başlanmıştır.

İnsanı düşünmeye davet eden İslam, düşünceye sınır koymamıştır. Bir Müslümanın özgür ve serbestçe düşünmesini önleyecek, düşündüğünü rahatça ifade etmesine engel olacak hiçbir kayıt yoktur. Süleyman Uludağ'ın, Ahmed Hamdi Akseki'den naklen belirttiği üzere; " Şöyle dedi dinden çıktı, şunu yaptı gavur oldu anlayışı İslamda yoktur. Hiçbir kimse için başkalarının fikirlerini hapsetmek, onları ictihaddan (görüşlerinden) ve reylerini ihzardan (huzura getirmeden) menetme hakkı yoktur...." (2) Birlik ve beraberlik gibi easlara büyük önem veren İslam dini, ayrıntı ve tafsilatta ihtilafı, insan düşüncesinin ve gelişmesinin bir kaynağı olarak görmüştür.

Materyalizm ve Ateizm

Materyalizm deymi Latincedeki 'materia' (madde) sözünden türetilmiş olup 'maddecilik' anlamına gelmektedir. Ateim deyimi ise 'teizm' (tanrıcılık)'in olumsuzlanması anlamında 'tanrı tanımazlık' demektir. Materyalizm deyiminin ontoloji (varlık bilgisi) bakımından

anlamı; maddenin varolması için başka bir varlığa muhtaç olmadığı; yani maddenin kendi başına bir cevher (öz, töz) olduğudur. Bu görüşe göre madde varolması için başka hiçbir şeye ihtiyaç göstermediğinden, bir 'yaratıcı fikrine de gerek yoktur; dolayısıyla din anlayışına genellikle sahip değildir. Genellikle sahip değildir diyoruz; zira her materyalist mutlaka ateist olmadığı gibi, her ateist de mutlaka materyalist değildir. Nitekim bir ateist olan Friedrich Nietzsche (1844-1900), materyalist değil, nihilisttir ve manastır rahipliği yapan,dini inançlarını hayatı boyunca koruyan Pierre Gassendi (1592-1655), Epiküros' (m.ö. 340-270)un materyalist fikirlerini benimseyen ünlü bir materyalist olduğu hale ateist değildir. Ünlü materyalist Türk düşünürü Bedreddin Simavi (?- 1420) de Tanrı'nın varlığını inkar etmiyordu; Tanınmış ateistler arasında De Lamet-rie (ö. 1751), Diderot (ö. 1778), D'Holbach (ö. 1789) Cabanis (ö. 1808), Feuerbach (ö. 1872), Marx (ö. 1883), Engels (ö. 1895) Russel (ö. 1970) ve Sartre (ö. 1981) gibilerin adlarını saymamız mümkündür. Dindar veya dinsiz her filozof, varlığın kaynağına cevap aramak durumundadır ve verdiği cevap ister 'herşeyi yoktan vareden bir tanrı', ister 'bir ilk prensip' olsun aynı sorunlarla uğraşmak zorundadır.

İnsanlık tarihinin ilk devirlerinden itibaren toplum davranışlarını gözönüne getirdiğimizde, tabiatın bir parçası olarak kendi güçsüzlüğünün bilincine varan insanın, sığınmak amacıyla kutsal sadıkları bir veya birçok ilahlara tapındıklarını biliyoruz. Tek tanrılı dinlerden önce insanlar bir tanrılar topluluğunun varlığına inanıyorlardı ve bu tanrılar onların gözünde gerçek (reel) olduğu kadar maddi idiler. " İlk Hritiyanlar, grekoromen tanrılarıyla (pantheon) savaşmak zorunda kaldılar; çünkü onların ibadeti (tapınması, culte) 'yalancı tanrılara tapma idi ve 'gerçek Tanrı'nın tanınmasına bir engel teşkil ediyordu. Fakat bu Hristiyanlar bile, sahte tanrıların mevcut olmadığını iddia etmiyorlardı. Aksine bu tanrıları, yarı tanrı şeklinde düşündükleri ve 'cin' diye isimlendirdikleri şeylerle özdeşleştiriyorlardı..." (3)

İnsan hayal etmeden (imajsız) düşünemez ve bu nedenle de tanrı da hayal edilmeden, mitolojik bir mahiyete büründürülmeden; yani efsaneleştirilmeden düşünülemez. Sormamız gereken asıl sorun; düşünen bir varlık olan insanda tanrı fikrinin nasıl oluştuğudur? Descartes'in (1596-1650) dediği gibi; " Eğer gerçekten tanrı var olmasaydı, benliğimde Tanrı fikrine sahip olmam imkansız olurdu..."(4) diye konuya yaklaştığımızda tanrı fikrinin doğuştan (idea innata) olduğunu da kabul etmemiz gerekir. Tanrı ve varlık kavramları arasındaki ilişki ilk prensiplerin mahiyetine ait bir gereklilik olan doğuştancılıka dayandırılabilir. Bir prensipler düzeni içinde bulunan insan, bu prensiplerin doğuştan olduğu kabul edilmese bile hiç olmazsa onları şekillendirmede aklın sahip olduğu gücün doğuştan olduğu inkar edemez. Tümeli algılayan akıl, tikeli algılayan duyuların verileri sayesinde hızlı bir tümevarım yapar. Varlık kavramı teker teker varolanlardan akıl tarafından yapılan bir soyutlamadır. Tanrı'yı düşünen akıl, yine bir soyut tanrı kavramına ulaşmaktadır ve Etienne Gilson'a göre; işte bu yüzden Tanrı'nın varlığı hakkında, aklın verilerinden başka kesin kanıt veren ilim yoktur.(5)

Somut tanrılara tapan eski topluluklardan sonra, tek tanrılıkla soyut bir anlam kazanan tanrı anlayışını savunan St. Augustinus (354-430)'un kendisi de başlangıçta materyalist idi. Auguste Comte (1798-1857) en üstün varlık olan soyut kavram yerine 'insanlık'ı, Nietzsche ise 'üstün insan'ı koyuyordu. İnsanlığın gelişimini spontan olarak belirleyen Auguste Compte, felsefenin asıl vazifesinin teorik anlayışı tam bir birliğe döndürmek için insani varlığın bütün kısımlarının kendi aralarında tertiplenmesi olduğunu ifade eder. İnsanlığın teolojik, metafizik ve fizik (pozitivizm) safhalarından geçtiğini ve neticede felsefenin de ancak bu sayede pozitif bir ilim olmakla gerçek vazifesine kavuştuğunu söyler. Ona göre; " Pozitivizm, umumi tecrübeyi katoliklikten daha iyi teyit ederek (doğrulayarak) hususi saadet ve kamusal fayda (le bien public)nın akıldan ziyade kalbe tabi olduğunu!..." (6) gösterir.

Varlık ve varlığın kaynağı ile ilgilenen bütün filozofların netice itibariyle bir ilk prensip ile ilgilenmek zorunda olduklarını belirtmiştik. Nitekim yine Etienne Gilson bu konuda şu açıklamada bulunur: " Tanrı'yı bulmaya çalışan bir ruhun çabasında bir çok şüphe, tereddüt ve kararsızlık vardır. Fakat böyle bir araştırmanın taşıdığı tek ihtimal şunu gerektirmektedir: Tanrı'nın varlığı ile ilgili problem, filozofun ruhu için kaçınılmaz bir mahiyet arzetmektedir..." (7)

İslam dünyasında pek de haketmedikleri halde dinsizlik ve 'zındıklıkla' suçlanan pek çok düşünür olmuştur. Örneğin Gazzali (1058-1111), Aristoteles (m.ö. 384-322) felsefesini en iyi inceleyen Farabi (870-950) ve İbn Sina (980-1037)'yı dine karşı geldiklerini ileri sürerek 'sapıklıkla' itham etmiş ve onların 'sapıklıktaki reislerinin Aristotele olduğunu (8) söylemiştir. Bununla birlikte kendisi de benzer ithamlardan kurtulamamş, İslam inançalrına uymayan düşünceler ileri sürdüklerini söyleyerek kafirlikle suçladığı filozoflar gibi felsefe yaptığı için suçlanmıştır. Gazzali'nin eserleri İslam ülkeleri

arasında en mutaassıp görüşlere sahip olan Endülüs'te - felsefi unsurlar ihtiva ettiği için- şehir meydanlarında yakılmıştır. İhya adlı eseri; Kur'an ve hadislerde yeralan bazı prensiplere karşı olduğu ileri sürülerek İspanya'da kadılar tarafından yaktırılan Gazzali'nin en acı kritikçisi ise İbn Rüşd (1126-1198) olmuştur. Fakat Endülüslü filozof İbn Rüşd dahi bir süre dinsizlikle suçlamış, camilerden kovulmuş ve eserlerinden bazıları yakılmıştır. Bütün bu gelişmeler gözönüne alındığında İslam dünyasında her 'kafirlik' ve 'zındıklıkla' suçlanan düşünürü bu anlamda değerlendirmemizin mümkün olmadığı ortaya çıkmaktadır.

İbn Sina'nın islam taassubuna göre dinsizlik gibi görünen ve Gazzali tarafından ağır eleştirilere konu olan öğretileri; dünyanın ebediliği, dünyaya ilk hareketini veren Tanrı'nın sadece genel bir özü olduğu ve ölümden sonra yaşamın soyut bir ruhlar dünyasında sadece manevi bir yaşama indirgenmesi gibi başlıca tezleridir. Gazzali bunlara karşı çıkarak onu cennetle cehennemi yadsımakla suçlamıştır. Taassub geleneğinin savunucularından İbni El-Salah el-Şahrazuri için İbni Sina kötülüğün simgesiydi: O, İbn Sina'yı şöyle eleştirir: Onun İslam alimleri arasında yeri yoktur, o insan kılığına girmiş, şeytanın ta kendisidir (16, s:188)..." (9)

İbn Sina'nın kavramları; tekil şeylerin önemli yanlarının genelleştirilmesi, maddi dünya yasalarının yansısıdır ve insanların dünyayı kavramasına yardımcı olan araçlardır' şeklinde tanımlaması onun realite karşısındaki materyalist tutumunu göstermektedir. Ona göre kavramlar; ancak dış dünyadaki şeylerin durumlarıyla uyum sağlıyorlarsa hakikidirler; yani ibn Sina'ya göre gerçeklik olmadan hakikat da olmaz. O bu yüzden deneyi ve tasım'ı (syllogizm) pratiğin ölçüsü olarak kabul eder. İbn Sina'nın bu konudaki görüşleri Metafizik kitabındaki (yedinci makalenin ikinc bölümünde) (10) yer alan idealizme yönelik polemikle açık seçik belli olmaktadır. İbn Sina burada karşı çıkarak eleştirdiği beş yanılgıyı da özellikle göstermektedir. İbn Sina bu görüşleriyle Platon (m.ö. 427-347)'un kavramların şeylerden bağımsız reel bir varoluşa sahip oldukları öğretisini reddeder ve bu tutumuyla da ölümsüzlüğü yadsıyor gözükmektedir.(11) İbn Sina'nın haşır (kıyamet) hakkındaki görüşleri belirsizdir. Bazı risalelerinde maddi haşrı hemen hemen inkar eder. Fakat halk için yazdığı risalelerde maddi haşrı kabul eder Ve Kur'an'dan deliller gösterir. (12)

İbn Rüşd de Aristoteles ve İbn Sina gibi ruhun ölümsüz olduğuna inanmıyor, ölümsüz olanın düşünce; yani tümel insanlı ruhu olduğunu ileri sürüyor ve böylece sünni islam inancına ters düşüyordu. İbn Rüşd'e göre akıl Tanrı'yı vahiyden önce kavrar. Bağımsız düşünceyi savunan İbn Rüşd, İslam dünyasının büyük onurudur. Yazık ki, Rüşd, İslam düşünce tarihi bakımından son, hristiyan dünyası için bir başlangıç oldu. Michael Scott, XIII. yüzyılın başında İbnü'r Rüşd'ü Latinceye çevirdi. Özgür düşünce açısından önemli oldu bu... Ortaçağın sonlarına doğru, İbn Rüşd felsefesinin okutulması Papa tarafından yasaklandığı halde, bu öğretiyi La Haye Üniversitesi'nde okutmakta direnen filozof Van Riswik (1456-1512) dinsizlik öğrettiği gerekçesiyle diri diri yakıldı. Rizwik yakılırken 'Aristotelesle İbnü'r Rüşd'den daha büyük düşünür yoktur. Eskiden kördüm, onların sayesinde ışığa kavuştum' demiştir...." (14). İbn Rüşd'ün Batıdaki etkisi o kadar büyüktür ki dinsizlikle suçlanıp kendisine tavır alınsa dahi Hristiyan Katolik Kilisesinin bugün bile en büyük savunucusu ve alimi olarak nitelendirilen Saint Thomas Aquinas (1225-1274) dahi İbn Rüşd'ün fikirlerinden etkilenmekten kendisini alamamıştır. İbn Rüşd'e açıkça cephe alanlar yanında, bazıları da muhtemelen güvenlik endişesiyle onun eserlerinden yaptıkları alıntıları ve tercümeleri dahi, onun adını anmadan yorumsuz neşretmeyi tercih ettiler. Ancak Boetius of Dacia ve çağdaşı Siger de Brabant (1235-1281 veya 1284) gibi az sayıda düşünür İbn Rüşd ile düşünsel düzlemde bütünleşme cesaretini gösterebilmişler ve bu cesaret onların yargılanarak öldürülmelerine sebep olmuştu. Bu iki İbn Rüşdçü düşünüre göre; inanç açısından tamamen ters de olsa yaradılış imkansızdır, insan âlemde ebedidir, ne ilk insan vardır ne de son insan olacaktır. Bir kere insan bedeni bozulunca, o tekrar hayata dönemez. Gelecekte yeniden diriliş, aklın inceleyebileceği bir konu olmadığı için filozoflar tarafından kabul edilemez. Doğa felsefesi yapanlar, Hristiyan akidesine ters de olsa alemin zamanda başlama fikrini inkar etmelidirler. (15)

İslam Dünyasında Materyalizmin Ortaya Çıkışı

İslam dünyasındaki materyalistlere 'Dehriler' adı verilmektedir. Bu akım kendi ismini 'dehr' kelimesinden almıştır ve anlam olarak 'mutlak zaman'ı ifade etmektedir. Dehriler her olayın mutlak zamanın bir parçası olduğunu kabul ettiklerinden, mutlak zaman kavramını mutlak hareket kavramına ve mutlak hareket kavramını da hareketin mutlak olabilmesi için mutlak cisim ve madde kavramına dayandırmışlardır. Anlaşılıyor ki zamanın mutlak olduğunu söyleyen bir görüş, hareketin ve hareket eden cisimlerin de mutlak olduğunu kabul etmiş sayılır.

Tam anlamıyla materyalist bir akım olan dehrilik İslam dünyasındaki ekollerin en eskisidir. İslamiyet öncesi Arapların cahiliye devrinde de olan dehrilik, Allah ve ahiret hayatını inkar eden bir görüştü. Dehr'in; yani zamanın yok edici,tabiatın ise yaratıcı kudretine inanırlardı. Zamanın bu yokedici kudretine inandıkları için de Araplar başlarına bir felaket geldiğinde zaman'a (dehr'e) söverlerdi. Nitekim Kur'an'ı Kerim'deki 'zamana söğmeyiniz; çünkü Allah zaman demektir' (16) ibaresi dehrilerin islamdan çok daha önceleri de Araplar arasında yaygın olduğunun bir kanıtıdır. Bu gibi ibarelerle zaman (dehr) kelimesiyle Allah'ın zatı kastedilmemiş; ancak zaman tarafından yapıldığı zannedilen her şeyi, Allah'ın yarattığı veya takdir ettiği kastedilerek, Arapların Allah'ın sebep olduğu işlerden dolayı zamana küfretmeleri önlenmek istenmiştir.

Dehr kelimesi sözlük bakımından evrimin başlangıcı olmayan başlangıcından, sonu olmayan ona kadar süresi anlamındadır. Arapça sözlüklerde şiir ve edebiyatta dehr kelimesine çeşitli anlamlar verilmiştir. Örneğin dünyanın kuruluşundan itibaren geçen çağlardan her birine de dehr ismi verilmiştir. Materyalizme reaksiyon olarak meydana çıkan ve onlarla mücadele eden Kelamcılar ve Kelam ilmi (Cedel, tartışma ilmi) gerçekte dehr isminin ancak başlangıcı ve sonu olmayan Tanrı'ya layık olduğunu, Kur'an'ın bir ayetine dayanarak iddia etmişlerdir Dehr kelimesinin kozmolojide ve günlük lisanda sinonimi (eşanlamlısı) olarak kullanılan 'zaman' kelimesi gerçekte dehr'in ancak bir bölümüdür.

'Zaman' ve 'zemin' kelimeleri arasındaki anlam ilişkisi; 'kevn' (oluş) ve mekan kelimeleri arasındaki ilişki gibidir. Mekan; oluş'un meydana geldiği yer anlamındadır. Zaman; oluş'un (hadisenin) süresini göstermektedir ve hareketin ölçüsüdür. Şu halde cisim veya madde-mekan-zaman-hareket birbirlerinden ayrı düşünülemeyecek kavramlardır ve bunlardan birinin sonsuz kabul edilmesi halinde diğerleri de zorunlu olarak sonsuz kabul edilmek durumundadır.

İslam Dünyasındaki materyalistlere aynı zamanda 'Ashab el Heyula' denmesinin sebebi onların madde; yani grekçe tabiriyle heyüla taraftarı olmalarından kaynaklanmaktadır. Dehriler zamanın yaratıcı kudretine inandıklarından dolayı kendi isimlerini, sürekli zaman, bin yılık müddet, adet ve amaç anlamlarına gelen dehr kelimesinden almışlardır. Dehriler Allah'ı ve O'nun kudretini inkar ederek evrenin kendiliğinden, ezelden beri mevcut olduğunu iddia ederler. İnsanı bitki ve hayvanlara benzeterek; hayvanın dölden, dölün ise hayvandan çıktığını ileri sürüp bu evrenin böylece sonsuza kadar devam edeceğini savunurlar. İbrahim Agah Çubukçu'nun İbn el-Cevzi, 'Telbis'i İblis, s.44-67, Mısır, 1340)'ye atfen belirttiğğine göre, Dehriler iki gruba ayrılır:" 1-Bu alemi yaratan bir varlığı; yani Allah'ı kabul etmeyenler, 2- Allah'ın varlığını kabul edip, ahiret hayatına ve peygamberlere inanmayanlar... (18). Kur'an'ın (XLV, 23) müşrikler (Allah'a şirk, ortak koşanlar) hakkında inen ve " Onlar; -Hayat dünyadakinden ibarettir; yaşar ve ölürüz; bizi ancak zaman (dehr) helak eder (mahveder, öldürür) -derler..." (17) ayetine atfen Allah'ın varlığını ve dünyanın Allah tarafından ve Allah'ın lütf ve keremi ile yaratıldığını inkar ile yetinmeyerek, dinlerin başlıca ilahi kanunları olan ahireti ve ceza gününü tamamen reddedip, zaman ile maddenin ebediliğini ileri sürerek, dünyadaki hadiseleri ancak tabiat kanunlarına veya feleklerin (göklerin) devrine uymak sureti ile meydana geldiğini öğreten topluluğa verilmiş olan bir iimdir. Bunların inançlarının en açık tarafı zamanın başlangıcının olmadığı düşüncesidir. Dehrilere göre zaman sınırsızdır ve bütün varolanlar zaman tarafından devamlı bir hareket ve değişmeye tabidir. Bu temel anlayışlarından dolayı 'yaratılmış' ve 'yaratış' gibi kavramlara da gerek kalmaz. Bu düşüncelere sahip olanlar, İslamın ilk devir kimyagerleri, tabibleri veya bir başka değişle, İslamın pozitif bilimcileri, filozofları, edebiyatçı ve şairleridir. Bu akımın İran kaynaklı olduğu da ihtimal dahilindedir; zira 'Dehriye' adı; İran asıllı oldukları bilinen (Hurramdaniye', 'Mazdekiye' veya 'Zındıkiya' ile birlikte anılmaktadır.

Yukarıda bahsettiğmiz Kur'an'daki ayetin gösterdiği üzere; İslam materyalizminin aynağını büyük ölçüde İlkçağ materyalistlerine bağlamak pek doğru bir yargı gözükmemektedir; zira İlkçağ felsefesinden yapılan çeviri faaliyetleri en erken Halife Me'mun zamanında miladi 830'da kurulmuş olan Bağdad'daki 'Beyt'ül-Hikme' (İlimler Evi) de yapılmaya başlamıştır. Ayrıca İlkçağ felsefesinden yapılan çeviriler de dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda dahi henüz çok kısıtlı bir durumdaydı ve çoğu zaman ancak ilave edilecek yeni yorumlarla anlaşılabilecek derecede yanlış ve eksik bir şekilde çevrilebiliyordu. İslam klasik kaynaklarından edindiğimiz bilgilere göre; maddenin ancak soyutlama şekli ile idrak edilebileceği karşısında, kaos halinden kosmos haline gelebilmek için İlkçağın en eski materyalistleri olan Demokritos (m.ö. 460-360)'ye hocası Leukippos (m.ö. 500-370 civ.) (atomcular okulu), ayrıca onların materyalist görüşlerini devam ettiren Epikurosçular hakkında, tercümeler devrinde İslam dünyasına tercüme edilen materyalist fikirleri son derece eksik ve kısıtlıdır.

İlkçağ materyalistlerinden itibaren iddia edilen ve ancak zihinde kavranan maddenin bir form kazanabilmesi için ve yeryüzündeki bütün nesnelerin tek sebebinin madde olmadığını göstermek üzere Aristoteles (m.ö. 384-322) dört sebep teorisini ortaya koymuştur. Bu dört sebep şunlardır:

1- Maddi sebep (Cause materielle)

2- Formel sebep (Causa formale)

3- Etken sebep (Causa mottreican)

4- Gaye sebep (Causa finale)

Bu dört sebep ilkesini bir heykel örneğiyle açıklayan Aristoteles'e göre; bu heykelin yapılabilmesi için önce madde olan mermerin, sonra heykelin şeklini meydana getiren formun, sonra bu heykeli meydana getiren bir heykeltraş; yani bir etken, yapıcı sebebin ve en sonra da bu heykelin ne için yapıldığını belirleyen bir gayenin, bir amacın olması gerekmektedir.

Dehriliğin kendi görüşlerini anlattıkları eserler zamanımıza ulaşmış değildir. Onların görüşlerini onlarla mücadeleeden kelamcıların redetmek maksadıyla aldıkları fragmentlerden öğrenebilmekteyiz. Materyalistlerle en çok mücadele eden en önemli Kelamcılar şunlardır:

1- Cahiz (ö. 869), Kitap el-Hayevan (Hayvanlar Kitabı, Zooloji Kitabı) adlı eserinin çeşitliyerlerinde materyalitlerin görüşlerini aynen alıp onlara reddiye; yani eleştiri yapmıştır.

2- Hayyat (ö. 902), Kitab el-İntisar (Yardım Kitabı) adlı eserinde Cahiz'debulunmayan başka fragmentler vermektedir.

3- Abdülkahir Bağdadi, (ö. 1037), El-fark-beyn-el Fırak (Fırkalar Arasındaki Farklar) adlı eserinde, dehrilerden bazı fragmetler vererek eleştirir. İşte bu gibi kaynaklardan ve ayrıca onları tenkid eden

Farabi (870-950) ve Gazzali (1058-1111) gibi filozoflarımızdan elde ettiğimiz fragmentler arasındaki bağlantılar kurmak suretiyle materyalistlerin; yani dehrilerin belli başlı fikirlerini öğrenebiliyoruz. Dehrilere ait bazı metinlerden yapılan alıntılarda şöyle denmektedir:

"Ashab el-Heyula'ya göre; (maddecilere, göre), heyula,ezelde arazlardan boş bir cevher idi ve ondaki arazlar sonradan meydana gelmiş olup bu arazlar cisimde ebedi olarak bulunmaya devam edecektir."

"Ashab el-Heyula diyor ki; heyula ezelde arazlardan boş idi ve sonradan bu alem (kosmos) haline gelinceye kadar arazlar heyula içinde tesadüflerle ortaya çıktı."

"Arazlar cisimler içinde kamin (gizli)'dir. Bunlardan bir kısmı zıdların kendi yerlerinde gizli oldukları zaman zahir (açık, görünür) olurlar" (1) Dehrilerin bu son metindeki nazariyesine 'zuhur ve kümun' teorisi denmiştir. 'Açık olmak, gizli olmak' anlamındaki bu kavramlara göre, arazlar (ilinekler) cisimlerde önce gizli olarak bulunuyor ve daha sonra ortaya çıkıyorlar.

Bu metinler karşısında Farabi'nin dehriler hakkındaki görüşlerini aktaracak olursak, onların şöyle düşündüklerini belirtir:" mevcudlardan herbrinin -mesela insanın cevheri-sınırsız şeylerden teşekkül etmektedir. Bu sözden cevherin mahdut olmadığı (sınırlı olmadığı) ve onun sonsuz şeylerden teşekkül ettiği anlaşılmalıdır. Şu kadar ki insanın cevherinden hissettiğimiz şey, bizce mahsus (duyumlanır) olan şeydir; aklettiğimiz şey de ondan anladığımız şeydir. Onun bu mahustan (duyumlanan, algılanan) ve makulden (akledilenden) başka bir şey olmaması da caizdir (olabilir), nasıl ki şimdi bulunan bir şeyin bulunması da caizdir (olabilirdir). Ve eğer o, şimdi mevcut olan şeyin yerine konmuş olsaydı, tarafımızdan duyulmuş ve anlaşılmış olacaktı. Ne çare ki elimizde mevcut olan şey budur..." (2)

Gazzali; kendi zamanındaki felsefe ekollerinin pek çok ve çeşitli olduğunu belirterek bu ekolleri dehriler, tabiiler (tabiatçılar) ve ilahiler olmak üzere üç grup altında toplar. Ona göre birinci sınıfı oluşturan dehriler (materyalistler); en eski felsefecilerdendir. Dehrilerin görüşlerini El-Muhkizu min ad-Dalal (Sapıklıktan Uyarıcı) adlı eserinde şöyle özetler:" Kainatın tedbirli, alim ve muktedir bir yaratıcısı bulunduğunu inkar ettiler; alem öteden beri kendiliğinden böylece mevcuttur, bir yaratıcısı yoktur. Hayvan meniden vücuda gelir. Meni de hayvandan hasıl olur. Öteden beri böyledir ve böyle gidecektir; dediler. Bu kısım felsefeciler zındıktırlar..." (3)

İslam dünyasında materyalizm, diğer materyalist sistemlerde olduğu gibi üç ayrı şekilde kendini göstermiştir:

1- Materyalist ontoloji

2- Materyalist psikoloji

3- Materyalist ahlak

Materyalist ontoloji (varlık bilimi); madde olarak gördükleri varlığı herşeyin aslı ve esası saymaları, maddenin ezeli ve yaratılmamış, kendi kendine varolduğu ve tesadüfler; yani rastlantılarla ortaya çıktığı görüşüdür.

Materyalist psikoloji; insanın ruh hayatını; yani manevi yanını fizyolojik olaylara ve özellikle fiziksel ve kimyasal etkileşimler sonucu meydana gelen beyin titreşimlerine bağlayan bir görüştür.

Materyalist ahlak; bu görüş İslam dünyasında materyalist akıma ancak şiir ve edebiyat yoluyla katılan kimselerde kendini göstermiştir. Bu görüş mutluluğu sadece maddi hazlarda (hedonizm) arayan bir ahlak teorisidir. Bu görüşü savunanları Farabi, El-Medinetü'l-Fazıla adlı eserinde 'cahil ve sapık şehir halkları' olarak nitelediği bölümde şöyle tarif eder: " Onlar anca sıhhat, servet, serazad (serbest, başıboş, hür) olmak, saygı ve itibar kazanmak için zevahire (görünüşlere), hayatın gayesi nazariyle bakarlar. İşte bu şeylerin her biri cahil şehir halklarınca birer saadet sayılır. Onların en büyük saadetleri de bütün bu şeylerin bir arada toplanmasıdır. Onlara göre saadetin zıdları, bedbahtlık, hastalık, fakirlik, lezzetlerden mahrum olmak, istediklerini yapamamak ve itibarsız kalmaktır... (Cahil ve sapık halk) hayatın maddi zevklerine düşkündürler. Yemek, içmek, şehvet peşinde koşmak, tahayyüle dalmak (hayale dalmak) gibi şeyleri, hele eğlenti ve şakayı, her bakımdan ve her şeyden üstün tutarlar... Yalnız diledikleri gibi yaşar ve dilediklerini yaparlar..." (21)

Farabi'nin tarif ettiği materyalist ahlak görüşünü benimseyen bu topluluklar; sadece kendi maddi zevklerini tatmin yoluna gittiklerinden dolayı aralarında sürekli bir rekabet ve çatışmaya girişirler. Ölümden sonra öte dünyada cezalandırılmak gibi bir inanışa sahip olmadıklarından dolayı bu şekilde davranmakta herhangi bir günah korkusu ve vicdan azabına da sahip değillerdir. Her ferd kendi dilediği veya elinden geldiği kadar -başkalarını dikkate almadan- istediği her şeyi elde etmeye çalışır. Böylece gücü oranında başkalarını ezmeğe fakat başkaları tarafından ezilmemeğe gayret eder. Bu uğurda kazandığı herşeyi bir zafer sayarak mutluluğunu arttırır.

1-Keklik, Nihat, *Türkler ve Felsefe*, s.44, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1986

2-Akseki, Ahmet Hamdi, *İslam*, s:331-359, İstanbul 1966'dan nakl. uludağ, Süleyman, *İslam Düşüncesinin Yapısı, Selaf, Kelam, Tasvvuf, Felsefe*, s.267 Dergah Yayınları, İstanbul, 1994, Üçüncü Baskı.

3-Gilson, Etienne, *Ateizm Çıkmazı*, s.38, (çev. Veysel Uysal), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.

4-Descartes *İlk Felsefe Üzerine, Metafizik Düşünceler*, 111. Bölüm, Sonuç, (çev. M.Karasan), Ankara, 1945.

5- Gilson, E., a.g.e., s.72

6-Compte, Auguste, *Pozitivizmin Esas Zihniyeti*, (çev. F.Pulat), (Felsefe Tercümeleri Dergisi, 1.cilt/1. sayı, İstanbul Üniv. Ed. Fak. Felsefe Bölümü Dergisi, İstanbul, 1947, içinde, s.109)

7-Gilson, E., a.g.e., s. 80-81.

8-Gazzali, *Tehafüt el-Felasife*, s. 7, (çev. Bekir Karlığa), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

9-Burchard, Sonja Brentjes, *İbni Sina (Avicenna)*, s. 19, (çev. Oğuz Özügül Pencere Yayınları, İstanbul 1979

10-İbn Sina Metafizik, (übersetzt und erlautert von, M.Horten, *'Die Metaphyzik Avicenna*, s. 452-462, New York, Verlag von Rudolf Haupt, 1907)

11-Burchard, Sonja Brentjes, *a.g.e.*, s.62

12-Sunar, Cavit, *İslam Felsefesi Dersleri*, s. 102, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yayınları, Ankara, 1967

13-İbn Rüşd, *Tutarsızlığın Tutarsızlığı*, s. 18, 265-279, çev. Kemal Işık, Mehmet Dağ), Samsun, 1986

14- Timuroğlu Vecihi, İslam'ın *"Akl'a Bakışı Üzerine Bir Deneme"* s. 39-41, Sosyal Yayınları, İstanbul 1996.

15- Küken, Gülnihal, *Doğu-Batı Felsefi Etkileşiminde İbn Rüşd ve St. Thomas Aquinas Felsefelerinin Karşılaştırılması*, s.41-46, Alfa Yay. İstanbul, 1991

16-Çubukçu, 1. Agah, *Mezhepler, Ahlak ve İslam Felsefesi ile ilgili Makaleler*, s. 141, Ankara Üniv. Basımevi, Ankara, 1967

17-Çubukçu, İ.Agah, *a.g.e.*, s. 140.

18- Goldziher, I., *'Dehriye' madd. İslam Ansiklopedisi*, c.3/s. 512-514, M.E.B. Yay. İstanbul, 1963.

19- Bu alıntılar Hocam Nihat keklik'in *'Türk-İslam Felsefesine Giriş'* ders notlarından alınmıştır.

20- Farabi, *El-Medinetü'l Fazıla*, s. 121, (çev. Nafiz Danışman), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1990

21-Gazzali, *El-Munkizu min-ad-Dalal*, s. 27 (çev. Hilmi Güngör), M.E.B. Yay, İstanbul, 1994.

22-Farabi, *El-Medinetü'l-Fazıla*, s. 90-93 (çev. Nafiz Danışman), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990.

CENGİZ GÜNDOĞDU

AKANYILDIZ
ÖYKÜLER

FİATI: 300.000 TL.

İNSANCIL YAYINLARI

Nazım Hikmet'in Şiirimizde Devrim Yapan Devrimci Şiiri

Afşar TİMUÇİN

Tanzimat'la başlayan ve bazen bilinçle bazen gelişigüzel arayışlarla sürdürülen *yeni şiirimizi kurma* çabaları Nazım Hikmet'de en büyük devrimcisini buldu. Nazım Hikmet bu atılımı en yetkin anlatımına kavuştururken pekçok kaynaktan yararlandı, pekçok kaynaktan etkilendi ve sonra çok üst bir düzeydeki özgünü yakalamayı başardı. Şiir Nazım Hikmet'le ayrıca siyasal bir kişilik ve atılganlık da kazandı. Bu yepyeni şiirin temelinde batı dünyasının beğenileri kadar bilgileri de belirleyici oldu, ayrıca bizim şiir geleneğimiz de ağırlığını duyurdu. Soran,sorgulayan, yanıt arayan, tartışmak isteyen yepyeni bir şiirdi bu. Onda ne korkulu gizemciliklerden, ne ucuz siyasetçi tutumlarından, ne aşırı duyguculuklardan bir iz vardı. Yaşamın gerçek şiiriydi bu. Yaşamış, görmüş geçirmiş bir şiirdi.

Bu yeni şiirin başlıca özelliği yürekliliğiydi, edebiyat açısından da siyaset açısından da tutarlı bir duygu-düşünce dengesi tutturabilmesiydi. O zamanın koşullarına göre bizim için gereğinden daha güçlü, daha atılgan, daha derin oluşuyla dikkati çekiyordu, belki biraz da ürküntü uyandırıyordu. Gündelik insandan evrensel insana bu birdenbire geçiş tedirgin edici bir atılganlığı duyuruyordu. Nazım Hikmet'in şiiri, ortaya koyduğu siyasal savların ağırlığı bir yana, biçimiyle bile geniş biçilmiş gibiydi: her an üstümüzden dökülebilirdi. Döküldü de. Bugün bile tam tamına üstümüze oturduğunu söylemek güçtür. Ancak bize uyan çok yanı vardı bu yeni şiirin. O, her şeyden önce, bir kahramanlık havası, hatta çok genel anlamda erkeksi bir duyarlılık taşıyordu. Toprağa diz vuran bir şiirle karşı karşıya kalmıştık. Yalnız siyaset dünyası değil, edebiyat dünyası da huzursuzlanabilirdi. Bir yerlerde yer yerinden oynayabilirdi.

Evet, bu şiir gelmiş, rahat rahat gelişen, kendi çizgisinde gelişen, çok şey öngörmeyen ve çokşey verecek gibi durmayan şiir ortamımızı ırgalayıvermişti. Bu da ne demek oluyordu? Toza dumana boğdu her yanı, o yetmiyormuş gibi kafaları çeldi ve kendine özendirdi, küçücük edebiyat dünyamızda bir tür salgını oynuyordu sanki. Kısacası Nazım Hikmet bu yeni şiiriyle bir çekim gücü oluşturdu ve kıskançlıkları kamçıladı. Bu yeni şiirin ya da bu alışılmadık şiirin yaratıcısı da çok yeni görünümler ortaya koyuyordu. Her şeyden önce bizim edebiyat geçmişimizde Namık Kemal'lere karşın o anlamda dediği dedik kimse yoktu. Nazım Hikmet kişiliğiyle de başkaldıran aydın tipinin çok güzel bir örneğini çizdi. Bir savı vardı, vazgeçilmez inançları vardı, yaşama geçirilmesi gereken öngörüleri vardı ve evrensel düzeydeki bir öğretinin savunucusu ya da temsilcisiydi. Bu öğreti adına sonuna kadar gitmeye hazır görünüyordu. Bizim aydın geleneğimizin tipi değildi.

Asıl çelişki ulusal devlet fikrinin yaşama geçirilmesi ve buna uygun olarak Cumhuriyet'in yerleştirilmesi tasarısıyla Sanayi Devrimi'nin getirdiği evrensel adaletsizlikleri ortadan kaldıracak genelgeçer bir adalet düzenini kurma dileklerinin gerçekleştirilmesi istemi arasındadır. Fabrikasız, işçisiz, öğretmensiz, parasız, burjuvasız bir ortamda, her iki bakış açısına da azçok yabancı bir ortamda her iki yöneliş de özellikle duygucu yönleriyle öne çıkıyor, gelişmiş birer toplum taslağı çerçevesinde insanların heyecanlarını kamçılıyordu. Öyle görünüyordu ki göreneksel yapı, özellikle Osmanlı'dan kalan tekçi bakış açısı bu iki savı da kolayca varlığına sindirebilecek gibi değildi. Yaşanılan toplumsal ve siyasal koşullar Fransız Devrimi'yle gelen dileklerin de Sovyet Devrimi'yle gelen dileklerin de bu topraklarda kolay kolay gerçekleşitirilemeyeceğini gösteriyor gibiydi. Fransız Devrimi birkaç yüzyıllık bir yenileşme isteminin itkisiyle yaşama geçmişti, öte yandan Sovyet Devrimi gerçekleştiğinde Rusya'da beş yüz bin ağır sanayi işçisi vardı. On yılda yaratılan on beş milyon gencin yaşamdan ne beklediği, yaşama ne getirebileceği pek belli olmadığı gibi Marx'ın yolunu izleyenlerinneyi nasıl gerçekleştireceği hiç belli değildi. Birinci görüşün iktidarda oluşu göreneksel kalıtın varlığını büyük ölçüde tehdit etmese de ikinci görüşün varlığını tartışılır kılıyordu.

Nazım Hikmet kimdi ve neyi nereden öğrenmişti?

Gelecekçi miydi yoksa yapılanımcı mıydı, yoksa her ikisi miydi (her ikisi birden olunabilir miydi?) Kendisi *2000 senesinin sanatkarlarına* seslenirken buna benzer bir şeyler söylüyordu: *"Ey 77 yıl sonra/Şarkın "Futurist abidesi" yükselen meydanlarda/Mısralarını/Mikrofonlarla haykıracak şair!/Ey suratları düzgünsüz aktörlerine/Kollektivizmin/Temiz optimizmini oynatacak rejisör..." Şiir şu belirlemeyle bitiyordu: "Size istismarsız/Burjuvasız, hükümdarsız/ Bir cemiyet veren sınıfımızın/Sesi sıtma görmemiş çığırtkanlarıydık/Ve/ Daima öyle/Kaldık."* Güç zamanlardı, 1923 yıllarıydı. Birinci dünya görüşünün, cumhuriyetçiliğin yerleşmeye başladığı zamanlardı. Gerçekte birinci dünya görüşü, cumhuriyetçi görüş, ikinci dünya görüşünü, toplumcu görüşü kendiliğinden içeriyor olmasa da onu koruyacak ilkeleri kendinde taşıyor olmalıydı. Bu kuramsal olarak böyle de olsa uygulamada böyle değildi.

Evet, çok tartışıldı, Nazım Hikmet gelecekçi miydi, onu kimler etkilemişti, onda Mayakovski etkisi gerçekten büyük müydü? Gerçekte bunlar hiç önemli değildi. Etkilenmeden varolmuş sanatçı tohumdan yetişmemiş bir bitkiye benzetilebilir. Olur mu öyle şey! Nazım Hikmet'in kimden neyi aldığını ve kimden neyi almadığını tartışmak sandığın içindekileri değil de sandığı konuşmak gibidir. Bu çerçevede söz üretenlerin amacı şairi tanımak, onun şiirini tartışmak değildi. Nazım Hikmet, bütün büyük sanatçılar gibi, belli bir kalıbın içine sığdırılamayacak kadar, belli bir akımın içine çekilmeyecek kadar büyüktür. O, gerçek bir deha olarak, Mayakovski de içinde, kimbilir kimlerden, kim bilir nelerden etkilenmiştir. O çok şeyden etkilenecek kadar geniş görüşlü, geniş kavrayışlıydı. Bazıları etkilenebilecek kadar yetkindirler, etkilenmeyi iyi bilirler, onların sanatı ya da düşüncesi son derece verimli olur. Bazıları etkilenmeyi beceremeyecek kadar sınırlıdırlar.

Nazım Hikmet'den bile etkilenmemiş, etkilenmeyi becerememiş pekçok şairimiz vardır. Bir büyük etkiyi alabilmek için o ölçüde alma gücüne ulaşmış olmak gerekir. Beethoven'i tüm derinliğiyle kavrayamayan kişi ondan nasıl etkilenebilir? Nazım Hikmet alabildiğine etkilenmiş ve etkilenebilir olanları büyük ölçüde etkilemiştir. Onu izleyenler ondan etkilenebilecek yapıda ya da derinlikte olmadıkları zaman onu basitçe öykünmeyi tek çıkar yol olarak gördüler: onun yüksek düzeydeki estetiği pek güzel alınıp kullanılabilirdi. Bu öykünmeciliğin bir de temiz yanı vardır: birileri onun etkisinden ne ölçüde kurtulmak isteseler de bunu başaramadılar: onun yörüngesine düşmekten kendilerini alamıyorlardı. Kimileri Nazım Hikmet'le magazin haberleri düzeyinde ilgilendiler, özellikle aşklarıyla ilgilendiler. Nazım Hikmet'in estetiğinden yeterince yararlanılmış olduğunu sanmak çocukluk olur. Onun şiirlerini sağda solda bangır bangır okuyanlar ya da şu bu toplantıda meze yapanlar gerçekte özellikle toplumculuk oyunu oynayan kişilerdi, bunlar genellikle şiir tadlarından yoksun kişilerdi. Şiir okuyuşları da bunu ortaya koyuyordu, şiir okurken birini dövecekmiş gibi bir havaya giriyorlardı.

Toplumcu dünya görüşü Nazım Hikmet'in şiirlerinde felsefi bir derinlikte tartışılıyor ve sunuluyordu. Bu tartışma özellikle heyecanlı bir tartışmaydı, özellikle en başlarda öyleydi. Etkin,kararlı, tuttuğunu koparacak gibi duran bir şiirle karşı karşıyaydık. Bu bir tür gerilimli duyguculuktu, uzaktan yakından Wagner'ci bir heyecanı duyuruyordu: *"Ben de söyledim o türküyü!/Yüreğimiz topraktan aldı hızını;/altın yeleli arslanların ağzını yırtarak gerindik!/Sıçradık;/şimşekli rüzgarlara bindik!" (Güneşi içenlerin türküsü).* Nazım Hikmet bu heyecan dolu şiirlerini yazarken doğanın çeşitli ögelerini kullanıyor, güneşten, ışıktan, aydınlıktan, döğüşmekten ya da haykırmaktan sık sık sözediyordu. Her şey çok parlak bir geleceği biraz da tantanalı bir dille anlatır gibiydi: *"Biz topraktan, ateşten,sudan, demirden doğduk!/Güneşi emziriyor çocuklarımıza karımız,/toprak kokuyor bakır sakallarımız!/Neşemiz sıcak,/Kan kadar sıcak, /delikanlıların rüyalarında yanan/ o "an" kadar sıcak!" (Güneşi İçenlerin türküsü).*

Evet, yakında güneşi ele geçirecektik, durum onu gösteriyordu. Her şey tam bir heyecan içinde geleceği duyuruyor gibiydi. Pekiyi, herkes bu heyecanı yaşayabiliyor muydu, yaşayabilecek miydi? Ne önemi var! *"Varsın otursun, isteyenler dört duvardan evinde!/Kartal kayalardan seyredelim biz/kanayan gönüllerin göğe vuran rengini!/Etimizi saran yünü parçalayarak,/çırılçıplak/yıkanalım çelik çubuklar gibi yanardağın alevinde!" (Yanardağ).*

Toplumsal adaletin gerçekleştirilmesi için canını verenler vardı. Daha insanca bir düzen adına gözünü budaktan esirgemeyen kahramanlar vardı. İki italyan kargaşacısının, Sacco ile Vanzetti'nin başına gelenler bir çöküntüyü gösteren özellikler taşımakla birlikte insanın direncinin de, insanın insan olma direncinin de bir örneğini oluşturmuyor muydu? Dünya öyledir, bu yanından bakarsanız çok ileri, öbür yanından bakarsanız çok geri görünür. Nazım Hikmet de her şeyi iyi yanından görme yatkınlığı içindeydi, çünkü iyimser bir dünya görüşünün, insana yetkin bir gelecek sözveren bir dünya görüşünün savunucusuydu, o yüzden o bu

yandan bakıyordu. Evet, iki italyan kargaşacısı, Amerika'da, bir muhasebeciyi öldürmekle suçlanmışlar, bu suçsuz kişiler kamuoyunun tepkisine karşın 1927'de idam edilmişlerdi. Sacco ve Vanzetti, Nazım Hikmet'in güçlü kaleminden dirençli birer kahraman olarak çizilirler.

Şöyle der Nazım Hikmet onlarla ilgili olarak: *"Yedi yıl ölümün karşısında gülerek durdular./Elektrikli iskemleye/kadife bir koltukmuş gibi oturdular, /yürekleri dört bin volta yedi dakka dayandı, yandı yürekleri/ yedi dakka yandı!../Cani değildiler, kurban gittiler bir cinayete,/kurban gittiler dolarların emrindeki adalete!/Hayatlarında olmadılarsa da kitlelerin rehberi, /ölümleriyle şaha kaldırdı kitleleri/ bu iki ihtilal neferi!.."* Nazım Hikmet bu acı olaydan şu sonucu çıkaracaktır: burjuvazi böylece bizi kavgaya çağırmış oluyor, pekiyi, olsun, kavgayı benimsiyoruz; biz gülmesini de biliriz ölmesini de biliriz: birimiz hepimiz için ve hepimiz birimiz için... Bu büyük iyimserliği zorda bırakacak tehlikeli oluşumlar da vardı ama. Her şey apaydınlık değildi. Dünya karanlık günlerin eşiğinde gibiydi. İnancın verdiği heyecan güzeldi ama gelecek günlerin dümdüz olduğu doğru değildi.

Sermaye yaşamı kendi amaçları çerçevesinde bütün boyutlarıyla koşulluyor, özgürlükçü savlar iktisadi geçerliliklerini korusalar da toplumsal ve siyasal boyutlarını yitiriyorlardı. Sendikacılık çoktandır yırtıcılaşmaya başlamış olan emeği evcilleştirirken her türlü toplumcu devinim baskı altına alınıyordu. Dünyanın görünümü değişmekteydi ama umulan yönde değişmekte değildi. En tehlikelisi yaşamın temel anlamını oluşturan kültür değerleri giderek geçerliliklerini yitiriyorlardı, kültürün yerini kültüre benzer bir sözde kültür, bir naylon kültür almaya başlıyordu. Daha üst düzeyde bir insanlık durumuna kavuşma dilekleri eski kültürün yarattığı sayfalar arasında unutulup gidiyordu. Piyasa romanları ortalığı sararken sinema insanı duyarsızlaştırma yönünde çok önemli bir sanayi kolu olmaya çalışıyordu. Bu koşullar gerçek anlamda ulusal devlet fikrini ya da gerçek anlamda cumhuriyet imgesini bile zedeleyecek koşullardı. Nitekim cumhuriyet devinimінin temel ilkeleri yavaş yavaş hasır altı ediliyor gibiydi. Gerçekten çok zor günlere doğru gidilmekteydi.

Nazım Hikmet direniyordu: *"Atlılar atlılar kızıl atlılar, /Atları rüzgar kanatlılar!"* Kızıl atlılar bu *Salkım söğüt*'de olduğu gibi pek dirençli görünmüyorlardı: onlar da öğretinin temeline ya da özüne aykırı düşecek bir biçimde baskıya, şiddete bel bağlamış gibiydiler. Zaten belki çoğu da atlarından inmişlerdi. Bu değişimin sezgisinde olmalı ki, Nazım Hikmet şiirini kendisinde görmeye pek de alışık olmadığımz bir duyarlılıkla bitiriyordu: *"Ağlama salkım söğüt/ağlama,/kara suyun aynasında el bağlama!"* Rüzgarın sert estiğini gösteren belirtiler gittikçe artıyordu: *"-Yaman esiyor be karayel yaman!/Sakın özünü Hazerin hilesinden aman, /aman oyun oynamasın sana rüzgar!/-Aldırma, anam, ne çıkar? /ne çıkar kudursun karayel..."* Her şeyin hızla değişmeye başladığı bir dünyada henüz yeni değerleri doğru dürüst kavrayamamış bir ortamın önde gelen aydınları umutsuzluğu umuda katık etmek zorundaydılar.

Cumhuriyetçiler toplumcu devinimin gelişimini kaygıyla izlediler ve kısa zamanda onu yasadışı sayarak dışladılar. Oysa Cumhuriyet, benimsediği ilkeler gereği, buna ve benzeri devinimlere hoşgörülü davranmak zorundaydı. Ancak o ilkeler geride kalıyordu. Cumhuriyetçiler dünya sermaye güçleriyle bütünleşmeyi tüm sakıncalarıyla göze almışlardı, buna göre ulusal devlet ve adaletli toplum kuramından sessizce uzaklaşılıyordu. Bu, Cumhuriyet'in doğrudan doğruya kendisiyle çelişmesi demekti. Ne garip, bu çelişki her zaman Cumhuriyet'in kurucusu Atatürk adına savunulacaktır. Bu değişim özellikle 1938'den sonra kapalı yönetimlere özgü siyasal ahlak bunalımını, hatta genel ahlak bunalımını kendiliğinden getirdi. Toplumun bütün kesimlerini saran ahlak bozukluğu toplumcu kesimleri de tümüyle dışta bırakır gibi değildi.

Çöküntü 1950'de Demokrat Parti'nin "halk yönetimi" görünümündeki iktidarıyla doruk noktasına ulaşacak ve cumhuriyet değerlerini baştan sona zorlar duruma gelecektir, giderek Cumhuriyet de tartışılır olacaktır. Yokolmakta çok geç kalmış bir imparatorluğu yeniden yaşama geçirme düşlemleri yeni "halk yönetimi"nin gelişmemiş kültür ortamlarında özellikle yaygınlaşan bir öngörüsü olarak gün ışığına çıkacaktır. Çünkü Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kesin geçişi sağlayan ilkeler toplumsal çerçevede de iktisadi çerçevede de yumuşamıştır: aydınlar bile geride çok değerli şeyler bırakıldığı inancına saplanmış durumdadırlar. Bu yeni gelişim en azından dünya sermaye güçleriyle bütünleşme isteğinde olanların işine gelmektedir, çünkü cumhuriyet değerleri dünya sermaye güçleriyle bağsız koşulsuz bütünleşmeyi onaylamayacak bir kavrayışı getirmiştir. Cumhuriyet değerleri bu sözde yeni ama gerçekte eski değerler karşısında gerileyecek, bundan böyle tek değer para olacak, sanatta, bilimde, felsefede gelişme düşleri yerini ne yolla olursa olsun zenginleşme düşlerine bırakacaktır.

Bu ortamda Nazım Hikmet kendini hapisanede bu-

lur. Bu biraz da gelişimin doğal bir sonucudur. *"Mahpusanedeyim"* diye başlar *Bayramoğlu* şiiri. *"Kalbimi bunaltan bu dört duvar mı?/Ölümden öteye köy var mı?"* Bir başka şiirde, *Demir kafeste dolaşan aslan*'da şu sözlerle karşılaşıyoruz: *"Demir kafeste dolaşan aslana bak./Bak onun gözlerine:/çelik çıplak/iki hançer gibi taşır sarı gözlerinde kinini." Ve Sükut şiirinin bir yerlerinde şöyle denilir:"Dışarda,/yüzüyor ateş gemiler gibi rüzgarda/sarı safranların kokuları.../Dışarda.../biz içerde susuyoruz,/bir fişek yatağında kurşun nasıl susarsa."* Nazım Hikmet bu koşullar altında ideolojik bir savaşıma girmişken ahlaki bir savaşımı da yükümlenir. Herkesin bir yağmaya katılma duygusuyla yöneldiği yaşamda aydın insanların durumu da pek hoş değildir. Toplumculuğun mutlak dürüstlük anlayışıyla Nazım Hikmet pekçok ünlü kültür adamını eleştirir, bir takım insanları yeren şiirler yazar. Neredeyse koca bir alanda tek başına kalmıştır, düşüncesiyle, ahlak anlayışıyla bir yalnızı oynamaktadır. O şimdi yalnız başına yürümektedir; o şimdi bir Yürüyen adam'dır: *"Çıplak/iki bıçak/gibi çekmiş yüzünde gözlerini/, yürüyor düşmana doğru."*

Evet, sorun bir yanıyla ya da her şeyden önce ahlak sorunudur. Şair bu arada birilerine çok ağır eleştiriler yöneltir, ne var ki ortam eleştiriden tedirgin olacak bir ortam gibi görünmemektedir. Örneğin adamın birine *"Ruhunu zenci bir esir gibi çıkardın pazara, /Bir orospu odası yaptın kafa tasını..." (Cevap1)* der. Bu savaşım, bu inanç ve ahlak savaşımı besbelli şaire pahalıya oturacaktır. *Kerem gibi* yanmayı göze aldığında 1930 ilkyazıdır. Gerçekten *"Hava kurşun gibi ağır"*dır. Bu şiirde daha çok yalnızlığın sesi duyulur, korku algılanmaz da alttan alta tek başına kalmışlığın acısı sezilir. Bu kargaşa içinde neler vardır neler, *"karısı tarafından satılan arkadaş"*lar bile vardır. Bu korkunç görünüm şaire şu dizeleri yazdırır: *"Şüphe: /Çıplak ayaklı bir gece gibi/ilerliyor içimde" (Şüphe).* İnsanın en yakınında bulunan kişilerden kuşkulanmasının korkunçluğunu pek güzel anlatan bu şiir o günkü ahlakın (bugünkü ahlakın da) genel bir yorumunu içermektedir. Evet, yol gittikçe daralmaktadır, artık her şey olabilir: *"Bu gece değilse/yarın gece/ gireceğim kodese/. İçimde yaprak kımıldamıyor.../Deliksiz uyku gibi rahat/geniş içim... /Elimi başımın altına koyuyorum.../Denizi duyuyorum.../uyuyorum..." (Arife).* Ancak şair her durumda iyimser olmak zorundadır, bu onun bir bakıma yükümlülüğüdür: *"Güzel günler göreceğiz çocuklar/güneşli günler göreceğiz" (Nikbinlik).*

Atatürk'ün cumhuriyetçilik, devletçilik,halkçılık, milliyetçilik, devrimcilik, laiklik prensipleri anayasaya girmişti. Fakat bu prensiplerin kavramını meclisteki gericiler,hatta Atatürk'ün etrafını saran kadro dahi açık bir şekilde anlamış değildi. Üst yapıda reformlar yapılıyor, fakat köyün kalkınması, köylünün eğitimi, sanayileşme, işçi hakları gibi ana konulara dokunulmuyordu. Atatürk'ün bütün samimi dileklerine rağmen, gericiler bu prensiplerin hayata geçirilmesine engel oluyorlardı. İlerici görünen kadro dahi "devrimler artık bitmiştir" diyorlardı. Milli kurtuluş savaşındaki heyecan sönmüştü. Devletçilik Atatürk'ün hedef tuttuğu amaçtan ayrılmıştı. Mustafa Kemal devletçilik prensibiyle, Türkiye'yi yabancı sermayenin ekonomik baskısından kurtarmış, ekonomide bağımsızlık sağlamak amacını ileri sürmüştü. Türkiye'yi kendi kaynaklarıyla, emperyalistlere borçlanmadan kalkındırmak istiyordu. Nasıl ki uzun zaman dış memleketlerden borç alınmadı. Fakat devletçilik, gericiler, çıkarcılar elinde "milli zengin" yetiştirme politikası şeklinde anlaşıldı. Bu politika Türk sermayedarlarıyla azınlık sermayedarlarını korumak hedefini güttü.

Sanayileşme konusunda özel teşebbüsün kuramayacağı sanayii devletin kurması, aynı zamanda sermaye yatırımlarına devletin ortak olması, devletin kredi vermesi kabul edildi. Özel sermaye yatırımları ancak kendisine kar, gelir sağlayan alanlara yapıldı, sanayileşme gereği gibi gelişmedi. Devlet işletmeleri, zarar veren kuruluşlar haline geldi. Böylece devletçilik prensibi, servet kaynaklarını halk yararına millileştirme amacından uzaklaştı, Sermayedarların gelişmesine hizmet eden bir nitelik aldı. Gelişme seyrinde ticaret burjuvazisi, yine yabancı sermaye ile işbirliği kurmaya önem verdi. Yavaş yavaş yabancı sermayenin memlekete girmesine sebep oldu. Bu sermaye açıktan açığa giremiyor, kurulan şirketlerde sermaye Türk sermayesi olarak gösteriliyordu. Özellik, İş Bankası kurulduktan sonra bu işbirliği daha da arttı. Komprador burjuvazinin temelleri o devirde atıldı. Dış sermayeye komisyonculuk edenlerin villaları, apartımanları yükseliyor, işçi ve köylü arasında sosyal sefalet, emekle sermaye arasındaki zıddiyetler artıyordu. Kurulan milli bankaların, devlet işletmelerinin idare meclislerine Halk Partili kodamanlar, mebuslar yerleşiyordu.

Sabiha Sertel, *Roman gibi*

O artık *"düşünmekten başka yapacak işi/ düşünmekten başka hürriyeti olmayan adam"*dır *(içerde bahar).* Şiirinde düşünsellik yavaş yavaş içli bir duygusal-

lıkla dengelenmeye, zaman zaman yerini aşırı bir duygusallığa bırakmaya başlar. Hapislik gerçekten zordur. Hapislik dünyası yasaklar dünyasıdır: *"Yasaklar dünyasındayım:/yarin yanağını koklamak: /yasak./Çocuklarınla yemek yiyebilmek aynı sofrada:/yasak./Yazdığım mektubun kapatmak zarfını/ ve zarfı yırtılmamış bir mektup almak:/yasak. /yatarken lambayı söndürme:/yasak./Tavla oynamak:/yasak..." (Dizboyu karlı bir gece).* Ancak o pişman değildir, kararlıdır, yolundan dönmeyi düşünmez. O tam anlamında kararlı bir inanç adamıdır. *Yirminci yüzyıl üstüne* adlı şiirinde Nazım Hikmet pişmanlık duyguları içinde olmadığını şu sözlerle anlatır: *"Bana yeter/yirminci yüzyılda olduğum safta olmak,/bizim tarafta olmak."*

Nazım Hikmet'in çok uzun süre, 1950'ye kadar hapiste kalışı kurulu düzenin Türk aydınına kısa ve öz bir bildirisini de içeriyordu: bundan böyle sanatta, felsefede, bilimde başıbozuk davranışlara yer olmayacaktı. Türk sanatçısı bu bildiriyi çok iyi anladı ve çok iyi değerlendirdi. Cumhuriyet felsefede ve bilimde çok şey getirmemişti, onun sanattaki verimi de pırıltılı birkaç adı geride bırakarak tarihe karışıyordu. Nazım Hikmet'in de bir süre (olabilirse sonuna kadar) unutulması gerekiyordu: yapıtları yasaklanmıştı. Zaman Nazım Hikmet'i kısa bir süre sonra yeniden okunur duruma getirecek, ancak Sait Faik'lerin, Aka Gündüz'lerin, Sabahat Ali'lerin, Nurullah Ataç'ların, Osman Cemal'lerin, Fahri Celal'lerin, Refik Halit'lerin özenle yarattığı cumhuriyet edebiyatı çıkışı görünür görünmez bir zorlamayla yerini beceriksiz ve yalınkat bir köylü edebiyatına, onun ardından da boş ve düzayak bir kent edebiyatına bırakacaktır.

Nazım Hikmet'in şiir serüveninde birinci dönem *ideolojik şiirler dönemi,* ikinci dönem *hapisane ve özlem şiirleri dönemi,* Türkiye'den ayrılışıyla başlayan üçüncü dönem de *yurt özlemi ve temel insan sorunları dönemi* olarak belirlenebilir. Kimilerine göre üçüncü dönem en yetkin dönemdir. Yakından bakılırsa görülecektir, şair ikinci dönemdeki yetkinliğini üçücü dönemde elden kaçırmaya başlar, deyim yerindeyse üçüncü dönemde oldukça kolay bir şiire yönelir, hatta rahat rahat hece vezninin rahatlığına sığınır. *"Ağaç gece seyredilir/suda gümüşten selvidir/İstanbullu Nedim için" ya da "bulut mu olsam,/ gemi mi yoksa,/balık mı olsam,/yosun mu yoksa?"* gibilerden dizeler kolay dizelerdir.

---

*Yalnız şunu yüzüm kızararak söyleyeyim ki bir çokları bilhassa şekil meselelerinde, anahatlarında, dönüp dolaşıp benim mazimi kolayca ve kepazece taklit ediyorlar. Ben her merhalemi -şekil bakımından dahiemek çekerek, terdökerek, Türkçede ilk defa bu çeşit bir iş yapmanın zorluğuyla geçtim. Onlar bunları kolayca ve maalesef yalnız şekilde kaldıklarından kepazece taklit ediyorlar.

*Tolstoy çapında bir yazıcı olabilirdim, fakat hesabıma göre kaybolmuş 18 senem var. Bu 18 sene memleketlerimiz arasındaki sosyal şart farklarından geliyor. Yani ben 22 yaşında Tolstoy'un yaptığı işi 40 yaşımda anladığım gibi apaçık anlayabilseydim, şimdi o ayarda iki kitabım olurdu. Niye anlayamadım? Sebebini söyledim. Mamafi, ahdettim bu 18 seneyi beş altı sene içinde aşmaya çalışacağım.

*Ah, bu dolandırılmaların çeşiti başımdan geçti. Ne olduğunu blirim. Hayatımda kaç defa dolandırıldım. Ama her dolandırıldıktan sonra dolandırıcıya değil kendi kendime kızdım.

*Ve bir kere daha anlıyorum ki, muayyen şartlar içinde, ister halk şairi, ister Divan şairi, ister bilmem ne şairi olsun -o muayyen şartlar değişmedikçe- şair olmak çok zor şey.

*Benim içimi, daima, ustaca yapılmayan sanat eserleri bulandırmıştır, yoksa konuları değil. Yeryüzünde, reel oldukça, iç bulandıracak hiç bir konu yoktur.

*... bizde realist edebiyat denince biraz da tuhaf bir provensiyalizm, bir mahalli örf ve adetleri kılı kırk yararcasına tasvir anlıyorlar.

* bir kere daha anlıyorum ki, bu dünyada ihtiyarlamamak, kör olmamak, yaşamak için güzel -en geniş manasıyla- bir şeye bağlanmak ve onunla faal münasebette bulunmak biricik çaredir. Sevmek -en geniş manasıyla sevmek- ihtiyarlığı, hastalığı ve ölümü yeniyor.

* Kötümser bir felsefe sistemi, bir görüş zaviyesi olarak berbat bir şeydir ve kolay bir şeydir, güç olan, zor olan ümitli olmak, iyimser olmaktır sanatta. Tabii, kötümserlikle kederliliği birbirine karıştırmamak lazımdır. Çok ümitli,çok iyimser bir sanat aynı zamanda kederli de olabilir.

Nazım Hikmet,
Kemal Tahir'e mahpusaneden mektuplar

Kaçmış ya da kaçırılmıştır, artık o devletten devlet de ondan kurtulmuştur. Gittiği topraklar ona yabancı olmasa da özlem erkenden başlar. Orada, Moskova'da yazdığı ilk şiirlerinde bile özlem kokusu vardır buram buram. O artık gerçek anlamda özgürdür, hatta bir başınadır, dünyayı dolaşır, her gittiği yerde tanınır, sevgiyle kucaklanır, her gittiği yerde insanlar onu sevgiyle

bağrlarına basarlar. Şiiri eski tadını yitirmekte gibidir, sanki yeni şiirlerinde bir şey eksiktir. Örneğin 1952'de yazdığı *Mektup* şiirinde bu değişim açıkça görülür. Evet, bu değişim belki de ilerleyen yaşla ve ortam değişikliğiyle ilgilidir. *"Onlar bu yıl veremedi vergiyi,/Öldü sarı öküz,/dayı oğluna göründü gurbet,/kimi öldürmeye gidiyorsun Ahmet?/Yedi deniz ardında kaldı Anadol/köy halkıyla beraber."* Kore savaşını eleştiren bu şiir çok sıradan estetiğiyle bizleri çokça duygulandırabilecek ve düşündürebilecek gibi değildir. Ancak şairin kendi durumuyla ilgili şiirleri, estetiği tartışılır da olsa, oldukça içtenliklidir. Özlem duygularıyla dolu *Lidya İvanna* şiiri bu şirlerdendir. *"Anadolu'da bir köy mezarlığına gömün beni"* dediği Vasiyet şiiri de.

Şair bu yeni ortamında da inancını elbette hiç ödünsüz sürdürmektedir. Bu çerçevede Marx'çı anlamda *insancı* diyebileceğimiz bildiriler sunar yeni şiirlerinde. Örneğin *Mesaj*'da insanlara şöyle seslenir:*"Hastalar, kardeşlerim iyileşeceksiniz,/Ağrılar sızılar dinecek./Yumuşak ılık bir yaz akşamı gibi inecek/ağır, yeşil dalların arasından rahatlık!* Şair, *Macaristan notları* gibi, *Macar toprağı* gibi uzun şiirlerinde dağınık bir anlatım içinde nazım görünüşlü bir nesir anlayışını sürdürür ya da *Karlı kayın ormanında*'da olduğu gibi tümüyle hecenin kolaylığına sığınır. Şairin eski köktenci bakışı yumuşamış, ideolojik düzeyde tartışmacı yanı erimiş gitmiş gibidir. 1956'da yazdığı şu şiir,*Komünistlere bir çift söz* şiiri eski Nazım Hikmet'in çok uzağına düşer gibidir: *"Komünistler, bir çift sözüm var size: /İster devlet başında olsun ister zindanda,/ister sıra neferi ister parti katibi/Lenin girebilmeli, her zaman, her mekanda,/işinize, evinize, bütün ömrünüze/kendi işi, öz evi, kendi ömrüymüş gibi."*

Özlem şiirlerini ölüm şiirleri izler, derken koca şair bu dünyadan bir ilkyaz günü çekip gider, geride koca bir düşünce ve sanat kalıtı bırakarak. Devrimci şiiriyle şiirimizde koca bir devrimi gerçekleştirmiştir, öyle ki bundan böyle cumhuriyet şiiri Nazım'dan önce ve Nazım'dan sonra diye iki ayrı dönemde düşünülecektir. Bu bir abartma değildir. Nazım Hikmet her şeyden önce şiirimize düşünceyi getirmiştir, bir başka deyişle düşünen şiirselliği getirmiştir: eskiden salt kaba siyaset düzeyinde karşımıza çıkan şiirsel düşünsellik bundan böyle derin bir anlam kazanacaktır. Böylece Nazım Hikmet bizim pek de düşünmeyen şiirimize düşünce boyutunu armağan edecektir. Nazım Hikmet öte yandan şiire çok yönlü anlatımı getirmiştir, şiiri kalıpların içinden çıkarmış, ona senfonik bir genişlik, bir anlatım gücü kazandırmıştır. Şiir her konuya el atabilir yeter ki şiirin koşulları gerçekleşmiş olsun ilkesi Nazım Hikmet'le şiir yaşamımıza girmiştir. Ayrıca Nazım Hikmet yeni şiire destan geleneğini sokmuştur, ta Fuzuli'lerden, Şeyh Galip'lerden gelen konulu uzun şiiri o yeniden denemiş ve böylece geniş soluklu ve ince duyarlıklı destan/şiirler vermiştir.

O bir inançlıydı, bir ideolojinin şairiydi, düşüncesini ve eylemini buna göre düzenledi, sanatını buna göregeliştirdi. Onu keşke siyasete girmeseydi de dehasıyla bize arı şiirler verseydi gibilerden eleştirenler insanı ve sanatı yakından tanımayan kimselerdir. Yaşamla düşünce, düşünceyle sanat her zaman içiçedir, eğer böyle bir içiçelik yoksa sanatçı düşündüğünü yazmayan içtenliksiz bir kişidir. Nazım Hikmet düşüncesinin gereklerini sonuna kadar yerine getirmiştir. Onun gibi düşünmüyor olanlar için de bu böyledir. Hiçbir sanat adamına düşünce ve eylem yükleme hakkına sahip değiliz, ama her sanat adamından düşündükleriyle yaptıkları arasında bir uyarlılık bekleriz. Kimin hangi koşullarda düşüncesiyle ya da sanatıyla toplumuna ya da insanlığa ne getirmiş olduğu konusunu elbette zamanla tarih aydınlatmaktadır. Bizim için önemli olan sanatçının *insanın dönüşümüne katkıda bulunan* etkin bilincidir.

Maviyi Kim Öldürdü
İlk Kuşu Onun İçinde

Saraylı sarı sarkmış balkondan
Gölgeden canı sıkılıyor.
İnsanlar savaşlar içinde
Ölümler içinde diyorum.
Ya öylemi
Çok üzüldüm diyor.

İnsan kahrına bu varlığınız.
Sınırlarınız batsın
Şaşkın bayraklarınızla
Bin yıllar boyu
Bize dönük bu lânet silâhlarınız
Doymak bilmedi canlarımıza.

Müştak ERENUS

Baudelaire ve Sosyalizm

Erdoğan ALKAN

Baudelaire gençlik yıllarında sosyalistti. Sosyalist *"Phalange"* ve *"Genel Esenlik"* (Salut Public) dergilerinde yazılar yazdı. 1848 Paris Komünü ayaklanmasına katıldı. Yüzü gözü barut içinde barikatlarda savaştı. Ozamanların Fransa'sında aşağıdaki sosyalist düşünür ve eylemcilerin fikirleri egemendi:

Jacques Roux (1752-1794): Dinsiz bir papaz. "Ticaret ve mülkiyet hakkı insanları yoksulluktan öldürmekten başka işe yaramaz. Toprak işleyenin, su kullananın. Kilise insanlığa değil, kendi çıkarlarına hizmet ediyor." diyor. Verdiği vaazlarla Charente Bölgesinin Saint-Thomas-de-Conac köylülerini ayaklandırdığı için işine son verilir. Paris'e gelir ve Paris'te papazlık yapmaya başlar. Vaız verdiği kilise yoksul Paris işçileriyle dolup taşar. Fransız Devrim Meclisi olan Konvansiyon'un ve yönetiminin uyuşuk ekonomik politikasını, elkonulan soylulara ve kiliseye ait toprakların köylülere dağıtılmamasını şiddetle eleştirir.. 5 Eylül 1793'te hapse atılır. Devrim Mahkemesi onu ölüm cezasına çarptırınca cezaevinde hançerleyerek kendini öldürür. Devrimci fikirleri Babeuf'ü hazırlar.

Morelly: Yaşamı ve kişiliği üstüne bilgiler çok az. *İnsan Aklı Üstüne Bir Deneme* (1743), *İnsan Kalbi ya da Eğitimin Doğal İlkesi Üstüne Bir Deneme* (1745). *Doğa'nın Yasası* (1755) adlı kitapların yazarı. Özellikle bu son yapıtında tarıma dayalı ilkel komünizmin kurucusudur. Jacquaes Roux'nun yanı sıra, Babeuf'ü etkileyenlerden biri de odur.

Babeuf (1760-1797): Montdidier'nin belediye başkanı iken toprakların yeniden bölüştürülmesi ve tarım yasası üstüne yazılar yazar. 1793'te Paris'e gelir. Robespierre'in terör yönetimi sırasında hapistedir. Cezaevinden çıkınca *Halk Mahkemesi* gazetesini yayınlar. Robespierre'in giyotinle başı kesilince siyasal erk yeniden büyük burjuvaların ve onların kurduğu *Directoire* yönetiminin eline geçer. Babeuf 1796'da, Buonarotti, Darthé ve Maréchal gibi yakın arkadaşları ve militanlarıyla *Directoire* Yönetimini devrimeye hazırlanır. Örgüte sızmış bi[illegible] durumu hükümete bildirir. Militanların çoğu pusuya düşürülüp öldürülür, Babeuf'ün giyotinle başı kesilir.

Saint-Simon (1760-1825): *Bir Cenevrelinin Hemşerilerine Mektupları* (1803), *Bilimsel Çalışmalara Giriş* (1807), *Örgütçü* (1819-1820), *Yeni Hristiyanlık* gibi kitapların yazarı. *Sanayi* (1816) dergisini çıkarır. İşverenlerle işçilerin çıkarlarını uzlaştırmaya çalışan dinci bir sosyalist. Adı daha çok sosyalizmin öncüsü olarak geçer.

Fourier (1772-1837): Zengin bir tüccarın oğlu. İflas eder ve kendini iktisat çalışmalarına verir. *Küçük Aile İşletmeleri* ve *Tarım İşletmeleri* (1822), *Yeni Sanayi ve Toplum Dünyası* (1829) adlı kitapların yazarı. Phalanstere adlı bir gazete çıkarır. Burjuva sanayi toplumunu eleştirir, kooperatifler kurulmasını savunur. Zaten adı da kooperatifçiliğin kurucusu olarak geçer.

Proudhon (1809-1865): Anarşist. *Mülkiyet Nedir?* (1840). *İnsanlıkta Düzenin Yaratılışı* (1843), *Yoksulluğun Felsefesi* (1846) kitaplarının yazarı. Fransız işçi hareketini geniş oranda etkileyen kuramcılardan. Mark onun kuramlarını çürütmekle işe başlar.

Louis Blanqui (1805-1881): Sosyalist kuramcı ve eylem adamı. Saint-Simon'un, Fournier'nin ve Babaeuf'ün sosyalist düşünceleriyle yetişir. Amacı işçileri ayaklandırarak burjuva hükümetleri devirip sosyalist bir yönetim kurmak. Yaşamının büyük bir bölümü hapishanelerde geçer. Pek çok ayaklanmanın önderi.

Baudelaire'in gençlik yıllarında ortada henüz Marx ve Engels'in bilimsel sosyalizmi yok. Yukarda da söylediğimiz gibi Baudelaire 1848 ayaklanmasında yer alır. Onca kan döküldükten sonra, halkın, oylarıyla, Napoléon'un yeğeni Lous Napoléon'u cumhurbaşkanlığına seçtiğini, imparatorluğun yeniden kurulduğunu görünce sosyalizm'den de, siyasadan da soğur, hata "bu halkın sırtından kırbacı eksik etmemek gerekir" der. Yine de, günlüklerinde "Ben komünistim" tümcesine rastlıyoruz.

Bu açıklamaları şunun için yaptım. Baudelaire'in az sayıda da olsa toplumcu şiirleri var. Ancak onlarda bilimsel sosyalizmin izine rastlayamazsınız. O zamanlar işçi sınıfı da yoktu zaten. Emekçiler daha çok zenaatçılardan ve toprak işçilerinden oluşuyordu. Baudelaire'in toplumculuğu da yoksul köylüye ve genel anlamda yoksula acıma şeklindedir. Şair bireyci bir anarşisttir ve burjuva düzeninin, ahlak, hukuk ve din kural ve kurumlarının amansız düşmanıdır.

Charles Baudelaire

ÇİFTÇİ İSKELET

I

Kadidi çıkmış eski kitapların
İlk çağlardan kalma mumyalar gibi
Uyuduğu tozlu rıhtımlardaki
Anatomi resimlerine bir bakın.

Konu kasvetli olsa da, desenler,
Yapımcısının hünerli eliyle,
Deneyi, bilgisi, ciddiyetiyle,
Yadsınmaz bir güzelliği sergiler.

Gizemli bi dehşeti tamamlarlar:
Maraba gibi toprağı belleyen
İskeletler, alnını yere eğen
Derileri yüzülmüş kadavralar.

II

Bütün gücüyle kemiklerinizin
Ve kollarınızın bütün gücüyle,
Katı toprakları eşerken böyle
Acep nedir aradığınız sizin?

Hazin, yoksul köylü ölüleri, siz
Forsaları kemik çukurlarının,
Ne ekeceksiniz, hangi ağanın
Ambarını doldurmak zorundasınız?

Ya da, demek istediğiniz şu mu:
"Mezarda da rahat edemez insan
(Kurtulamaz o korkunç yazgısından)
Uyuyamaz ölümsüz uykusunu;

Hain bizlere karşı Hiçlik bile;
Her şey, ölüm dahi yalan söylüyor,
Çukurda olsak da rahat etmek zor,
Yaşarken yaptığımız gibi, yine,.

Belki yine bir bilinmez diyarda
Katı topraklara abanacağız
Ve bir bel'e yüklenip duracağız
Kan içinde, çıplak ayağımızla."

ŞARABIN RUHU

Şişelerden şakıyıp akşam, şarabın ruhu
Dedi: "Cam hapishanem, kızıl mührüm altından,
Dinle, bu ışık dolu, dostluk, kardeşlik dolu
Şarkımı senin için söylüyorum, ey insan!

Bana yaşam, ruh vermek, biliyorum çok çetin,
Nice zahmet ve emek, nice alın teriyle
Çalıştınız üstünde o kızgın tepelerin;
Hayırsızın, nankörün teki değilim öyle.

Yorgun bir emekçinin inince boğazına
Nasıl sonsuz zevk duyar, ne kadar sevinirim!
Sıcak göğsü tatlı bir mezar gibidir bana,
Soğuk mahzenlerden çok insanları severim.

Kulak ver göğsümdeki bu tatlı cıvıltıya,
Pazar türkülerini dinle, duyuyor musun?
Sıvayıp kollarını, dirseklerini daya,
Yudumla! Hoşnut kalır, bana dua edersin.

Beni içip mest olan karının gözlerine
Canlılık ve oğlunun benzine renk veririm,
Nasıl yağ güreşçiyi kaplar, güçlendirirse
O narin atleti de böyle güçlendiririm.

Ben tanrılar besini, ben ölümsüz Çiftçinin
Serptiği kutlu tohum, düşeceğim gövdene
Aşkımızdan ender bir çiçek gibi Tanrıya
Fışkıran şiir güçle doğup yeşersin diye!"

Türkçesi: Erdoğan ALKAN

Aşk Başkaldırıdır

Berrin TAŞ

Ben aşkı bilmiyorum. Yine de ısrarla aşka sığınmanın... aşkı büyütmenin... aşkla büyümenin gerekliliğinden sözettim. Şu soruyu sormalıyım. Aşk nedir... kitaplarda çeşitli görüşler var. Aşkın psikolojik.... sosyolojik... genetik yönü araştırılıyor. Aşk genellikle kendi içinde iki kişilik bir dünya olarak algılanır. Öyle ya binlerce insanın içinden yalnızca birisi seçilmiştir. O halde aşk iki kişiliktir. Bir yere kadar doğrudur da bu.

Ben aşkı bilmiyorum. Belki bu yüzden aşk üzerine denemeler yazdım. Aşk öğrenilen bir etkinlik. Ben hep yönlendiren.... ya da yöneten değil.... öğrenen bir insan olmayı seçtim. Sürekli öğrenmeye açık olabilmek gerçekte bildiklerinden o kadar da emin olmamak anlamına geliyor. Kuşkuyla yaklaşmak insanı geliştiriyor. İnsana dair öğrendiklerimiz aşkımızı da belirliyor. Gelişme nerde başlar... onu bilemem ancak aşksız bir yaşamın başarılamamış bir yaşam olacağını söylemek abartı değil. Kesinlikle aşkla yoğrulmamış bir yaşantı yarım kalmış bir yaşantıdır. Eksiktir.... tamamlanmamışlığını saçma sapan oyalanmalarla tamamlamaya çalışır. Peki aşk nedir öyleyse... aşk o gizemli oluş... nedir aşk.

Aşkı açıklarken iki kişinin beyin buluşmasını çeşitli biçimlerde anlatır kitaplar. Nerdeyse aşk üzerine yazılan her kitap ayrı ayrı tanımlıyor aşkı. Yine de tam kavrayamadığım bir şey var. İnsanın iç dünyası yalnızca iki kişinin özel durumlarıyla sınırlanacak denli dar mı. Günümüzün insanına iki kişilik dünyalarda sunulmuş yaşantı biçimleriyle dokunulmamış bir alan yaratılabilir mi.... Günümüzün insanı için bu olanaksız. Günümüzün insanı sokağa çıktı artık. Evlerdeki küçük yaşamlar doyurmuyor benliğini. Başka insanlarla birlikte sosyal ilişkilerle güzelleştirilmiş bir yaşantının içine yerleştiriyor varlığını. Bu yerleştirişin anlamlı olabilmesi için bireyin yabancılaşmayı kırması gerekiyor. Yabancılaşma nasıl kırılacak. Bireyle toplum arasında betonlaşmış bir yapı var. Birey kendi dışındaymış gibi görünen acımasız bir çarkın içinde kendini köşeye kıstırılmış... güvensiz.... yalnız hissediyor. Bedenine... iç yaşantılarına yabancılaşmış insan dünyayla arasındaki duvarı nasıl parçalayacak. O gücü nereden bulacak. İşte aşk... hep yücelttiğimiz.... yaşamımızın kurtarıcısı gözüyle bakılan tapınçla yerden yere vurma arasındaki uçlarda kendine bir yer açmaya çalışan... aşk insanlaşmanın belkemiği. Motivasyon.... mücadele gücü... amansız bir koşu.

Aşk etik... estetik bir kalkışmadır. Etik.... estetik değerlerle yaşama katılmayı ancak aşk sağlayabilir. Çünkü aşk edilgin değil etkindir. Yaşamı boyunca sürüklenmiş.... kıpırtısız bir insan bile aşkla kendini yeniden yoğurabilir. Bilincini dönüştürme fırsatını yakalayabilir. Aşk zorlar çünkü... sokağa çık der kendi iç evinde kalamazsın. Eylem kendini veren bireyin başarısıdır. Aşk... beklentilere teslim olmaz. Yolculuğunu sürdürür. Yanmayı isteyene bir Aslı... bir Kerem kesinlikle bulunur. Demem o ki aşkı yaşamının merkezine koyana... sevmesini bilene engeller işlemez. Ne kişilerin özel engelleri... ne de toplumun dayattıkları. Hırçın akan bir ırmak gibi hiç beklemeden... duraksamadan yoluna devam eder. Aşıklar karşılarındaki kişinin aşkının kaç gram olduğuyla ilgilenmezler. Daha çok kendi sevme eylemleriyle... duygularının yüceliğiyle.... ve onlara bu güzellikleri yaşatan kişinin nitelikleriyle ilgilidirler. Yani aşkta sevilmeyi beklemek edilgen bir durumdur. Aşkta etkin olmaksa gücünü sevmekteki potansiyeline güvenmekten alır. Kim aşkına güveniyorsa ve aşkıyla dünyayı yerinden oynatabilecek denli bir kararlılıkla kendini veriyorsa orda aşkın kazanılmasından başka seçenek yoktur. Aşkı bilen her ne olursa olsun sonsuza dek kendini vermekten vazgeçmeyendir. Aşk soyunmaktır örtülerinden ama bu yaşamla göğüs göğüse gelmeyi kabullenmektir. Bu da kavgayı.... acıyı ve gözyaşlarını beraberinde getirecektir. Kavga beyaz atlı prensi beklemekten daha güzeldir. Kavga yarına dayanma.... yarını bugünden kurmaya başlama gücü verir insana.

Peki etik.... estetik değerler cinselliği de içine alır mı? Neden olmasın. İnsanla hayvan arasındaki ayrım cinselliği kavrayış... cinselliği yaşayış biçimlerinde ortaya çıkar. Sevişmek yatak odasıyla sınırlı kalığı sürece güdük bir ilişki olarak kalır. Çoğu kez sevişmek.... cinselliği yaşayış "aşk" adı altında anılır. Böylelikle aşk'ın alanı daraltılır. Erkekler kadını kendi gereksinimlerini karşılama nesnesi olarak gördükleri sürece kadına mutsuzluk düşüyor. Kadınlar da tepkilerini erkeklerin kendilerine davranışlarını tekararlayarak gösterebilirler.

Bence bu yanlış bir yoldur... İnsanı kirletir. Sürekli kendini savunmak durumunda kalan.... kendini korumak amacıyla benliğini geriye çeken insan kesinlikle öznelliğini yaşayamaz. Özne olamaz. Bir başkasını nesneleştirmek kendini de alıkoymak anlamına gelir. Bir şiirimde cinselliğe bakışımı yazmıştım.

Bir duyguyu açımlamak olmalı sevişmek
Ellerine dokunmak bir sevinci büyütmeli

Gözlerinde alevlenen kıvılcım ışımalı bedenimde
Bir gülüş olmalı bakışlarımı sınamaya

Bir ses duyurmalı kendi soluğumu bana
Bir insanı yaratmak olmalı sevişmek

Bir insanı yaratmak.... güzel söz. Bilinmesi gereken aşkın bilinçten bağımsız olamayacağı. Yani kişinin bilinçlilik durumu ne kadarsa aşkı da o kadardır. Değerlerini yitirmiş insan aşktan sözedebilir mi? Siyasette... edebiyatta... müzikte... yaşamın her alanında kazanmayı değerlernin önüne koymuş bir toplum aşktan sözetmeyi haketmiş midir.

Doğrusunu söylemek gerekirse hiçbir pisliğin bulaşamayacağı iki kişilik bir alan yaratmak isterdim. Kirlenmiş.... değerlerini yitirmiş bir evrenin ortasında kale görünümünde korunan bir alan. Orda fitnenin ulaşamayacağı.... savaşsız... sömürüsüz -hiç değilse iki kişinin birbirini kesinlikle kandırmadığı.... yalan söylemediği- bir yaşam. Sevimsiz.... anlamsız bütün yaşantıların uzağında oluşturulmuş görkemli bir ada... tecrit edilmiş bir cennet.

Biliyor musunuz çoğunuz aşkı böyle düşlüyorsunuz. Ben de bunu istemiştim başlangıçta. Özel odamdan.... cennetimden vazgeçmem kolay olmadı. Böylesine naif yapılar kolay kırılır.

Kadınlararası sohbetlerde sık sık gizlenmiş yaşantılara dair birşeyler öğrenirdim. Anlayamazdım... neden bir yaşamın birçok alanını paylaşmak istemez kişiler. Sonra bir gün sorunu kavrayıverdim. Yaşamlarında parça parça güzellikleri birbirinden uzak bölgelere yerleştirmekle övünen insanlar tanıdım. İçine yerleştiğin yaşamı parçalara bölmenin somut anlatımı... bilincin param parçalığı. Aşk cesarettir.... kişilerin yaşantılarını kesinlikle yerinden oynatır. Kırar... döker... sarsar. Ama yaşamını garantiye almak isteyen kişi parça parça bir yerlere yerleştirdiği güzellikleri tehlikeye atmak istemez. Tehlikeye attığı yaşamın bütünlüklü kavranışıdır aslında. Ne acıklı... bir parmak bal yemek adına bütün yaşamı güzelleştirecek bir tadı geri çevirmek.

Toplumdan kopuk iki bireyin birlikteliği pisliklerinden arındırılmış bir cenneti yaratamaz. Evini istediğin kadar temizle... sokağa çıktığında çöpten... pis kokulardan geçilmiyorsa o kokunun bir gün senin evini de sarması kaçınılmazdır. Tek çözüm aşkı ve kavgayı içiçe geçmiş bir bütünlük... bir yaşam kavrayışı olarak içselleştirebilmektir. Kendini dünyada olup biten tüm olumsuzluklardan sorumlu duymuyorsan aşktan sözedemezsin. Aşk sorumluluktur... sevgilinin bir başka insandan farkını bildiğin halde etik...estetik ölçütlerinle eylerken ayrım gözetmeyecek bir olgunluğa erişmektir.

Aşk gizlenmiş ne varsa açığa çıkarır. Kabuğu çatlatır. Doğru.... yanlış... güzel... çirkin ne varsa ortaya döker önce. Birer birer ayıklar insana yaraşmayanı... aşka uymayan ne varsa güzelleştirmek için harekete geçer. Aşkın kazanımı dünyanın kazanımıdır.... insanın ayağa kalkışıdır. Ne zaman kabuğunu çatlatamamış birini görsem aşksız sığ yaşamına... kimsesizliğine acınırım. Bir arkadaşım aşkından nasıl kaçtığını anlatmıştı. "Ah dedi korkunç bir duyguydu. Birdenbire onu gördüm... gözgöze geldik. Yerimden kıpırdayamadım. Donup kalmıştım." Biliyor musun diyerek devam etti. "Ben aşkı yaşayamadım." Neden dedim... neden. Kendi duygularınının ağırlığına katlanamamış. Kendi duygularını taşıyamamış.

Yaşamayı değil kaçmayı tercih etmişti. Aşk cesarettir... şu kocaman dünyanın ortasında seni bilen... seni anlayan birinin bakışları altında yaşamayı kabullenmektir. Bu noktada kişiler yalnızca güzel yanlarını değil... sevimsiz yanlarını da görürler. Kimileri aynada kendini her zaman güzel görmek ister. Oysa aşk yalan söylemez. Yalnızca sevimsizlikleri düzeltmek ister. Onarır insana yaraşmayan ne varsa. Bu açıdan aşk kesinlikle kendine dürüst davranan kişilerin kazancıdır. Kendine doğru bakamayan... her davranışını onaylayan... her başarısızlığın ardında sürekli kendi dışındaki gerekçelere sığınanlar aşkı yaşayamazlar.

Aşk başkaldırıdır. Şu kokuşmuş... çürümüş düzene karşı düşlerimizi gerçekleştirme yolunda direniştir. İnsanın onurunu tüm çürümüş kokulara karşın ayakta tutma direnişidir. Açlığa.... şiddete... kan ve gözyaşıyla sarmalanmış yaşamlara... dünyayı parçalara bölen savaşlara karşın umudu korumaktır. Aşk varoluştur. Yaşamak yeme içme barınma gereksinmelerinin ötesinde varlığımızı anlamlı kılmaksa aşkın başarısı insanın onuruyla ayakta duruşunu sağlama almasıdır. Acılara... ihanetlere... işkencelere karşın aşkla kendini yeniden yoğuran birey yarına giden yolun başında insanlığın sembolüdür.

İçimde bahar şarkıları taşıyorum. Aşka güveniyorum.

Sanatın "Yaz Misafirleri"

Mehmet ESATOĞLU

Gişenin önüne sıralanmış kalabalık uzayıp gidiyordu. Sabahın kör karanlığında işe koşturanlar anlamaz gözlerle bir yandan binecekleri araçları kollarken öte yandan da bekleşenlere anlamaz gözlerle bakıyorlardı.

Kalabalık, bekleşmeye kafasında kısa sürede bir yanıt bulamayınca hızla binecekleri araçlara doğru yöneliyordu.

Kentin caddeleri üzerleri garip şekillerle donatılmış afişlerle kaplanmıştı. Araçlara koşturan vatandaşlar sıkışıklıkta bir bakış da bu afişlere attırıyorlar ancak kısa süreli kaş kıstırmaları bu derin manalı sanat yapıtlarını çözümlemelerine yeterli olamıyordu.

Oysa...

Kentte yeni bir festival az sonra başlayacaktı.

Gişenin önündeki kalabalık da eleştirmenlerce kaçırılmaması gereken ilan edilmiş gösterilerin biletlerini kapışmak üzere bekliyorlardı.

Duvarlarda "sütünü zor veren" afişlere gelince; bueşi bulununca "arabaya koşulacak" yapıtlar birçok ustayı ince manevralarla sollamış yeni bir "deha"nın son numaralarıydı. Afişlerin ne anlattıkları yakinen anlaşılmasa da yakında başlayacak festivali muştuluyordu.

Festival Müziğiyle, dansıyla, tiyatrosuyla, edebiyat etkinlikleriyle kültüre bulanmanın coşkulu günleri...

Meydanlardan caddelere sokaklara her yanın sanatı soluyacağı, kent insanlarının günlük rutinden çıkarak başka bir duyarlılıkta biraraya geleceği farklı rüzgarların eseceği bir buluşma...

Gişenin önündeki kalabalıktan ise farklı sinayaller geliyordu. Bir sanatsal etkinliği paylaşmaktan öte pazardan mal kapmağa gelmiş bir güruhu andırıyorlardı.

Kuyruktakiler son günlerin moda deyimiyle birer kültür tüketicisiydiler. Kimdi bu tüketiciler? Bu kuyruğa nereden geliyorlardı. Gişenin önünde onları bekleten neydi? Bilet alacakları etkinliği neye göre belirlemişlerdi? Seçtikleri gösteriye hangi duygularla dalacak sonra nasıl bir "haleti ruhiye" ile terk edeceklerdi.

Bu izleyici nasıl peydah olmuştu? 60'lı yıllarda üniversite kampüslerinde sanatsal gösterilerde biraraya gelen izleyici ile aralarından ne gibi sular akmıştı. Düşünsenize ardında dünya çapında iki kanlı savaşı bırakmış bir dünya. Milyonlarca ölü, milyonlarca sakat. Dini, ahlakı, hukuku, bilimi yara almış ülkeler. Her ulus bir başka ulusun kanına girmiş. İntikama gebe bir yeryüzü. İşte tam bu anda bir gün üniversite kampüslerinden caddelere aykırı sesler yayıldı. Uluslararası tekellerin çıkarları uğruna kurşun sıktırılan, tankla, süngüyle birbirini yok eden ülkelerin gençleri biraraya gelmiş, şenlik şölen yapıp şarkılar söylüyorlardı. Tiyatro gösterileri, halk dansları ve gencecik müziklerle barışa rüzgar körüklüyorlardı.

Emekçi insanlar sevdiler bu rüzgarı.

Ama...

Sevmeyenler de vardı. Güney Asya pazarı üzerine planlar yapan ve Amerikan gençliğinin düşlerini Vietnam'a gömmeye hazırlanan uluslararası tekellerin hesaplarına uygun düşmüyordu bu şarkılar.

Bombardıman uçakları Vietnam'a doğru havalanırken gençliğin barış şarkılarıvalilik emriyle yasaklandı. İzleyiciler cop zoruyla dağıtıldı. Buna karşı koyan Vedat Demircioğlu öldürüldü.

Festival coşku demekti. İçten bir coşku da ancak kirlerden arınarak yeniye ve temize yönelmekle mümkün olabilirdi. 2000'e az kala, kısa bir süre sonra başlayacak festival için çok sayfalı, bol reklamlı dergilerden aldıkları "tüyo" ile bilet almayı bekleyenler arasında yeniye özlem duyan bir rüzgar esmiyordu. Üzeri tekel logolarıyla bezeli biletlerin de sanat açısından önereceği yeni bir şey yoktu. Ölçüsü oldukça garip bir biçimde belirlenmiş "bir numara"ların geçit resminde aslolan parayı en iyi tüyoya yatırmaktı. Seçimi iyi yapmak gerekiyordu. Gösteriden sonra koşulan barda " o da bir şey mi" ile alta düşmemek için tüyoyu sağlam kaynaktan almak gerekiyordu. İşi sağlama bağlamanın yolu ise sanat ulemasının ortak şakşakladığı yapıtları seçmekten geçiyordu.

Gişenin önündeki garip bir izleyici türüydü. Kasım ayında kitapsever, Mart ayında sinemasever, yaz aylarında ise klasik ve caz müziği sever kesiliyordu. Tiyatro festivaline ise bir "olay" varsa ilgi gösteriyordu.

Yıllar önce bir tiyatro koltuklarını holdinglere pazarlarken kimi sanatçılar bunun yalnızca sahneyi yozlaştıracağını sanıyorlardı. Yozlaşan sahne, yozlaşan sanat eleştirmenlerini onlar da izleyici koltuklarında sanatın gelip geçici "yaz misafirleri"ni yarattılar. Kimileri bu durumu o günlerde tespit etti ve anlatmaya çalıştı. Örneğin yazar Cengiz Gündoğdu şunları söylüyordu: "Yılda kaç kişi tiyatro izliyor. Ortalama 2-3 milyon. Peki ya sinema izleyicisi, bu rakkamın üç beş misli daha fazlası. Bir kitap kaç satıyor. 3-5 bin... Bu okumayan, düşünmeyen izleyicinin yeni bir sanat beklentisi olamaz."

Gişenin önünde sanat tüketicisi kalabalık bekliyor. Yeni bir dünya özlemindeki sanat ise okuyan, düşünen izleyicisi ile buluşma uğraşında zorluklarla boğuşarak çabalıyor..

EDWIN ARLINGTON ROBINSON

1869-1935 yılları arasında yaşayan E.A.Robinson, sanat hayatında en çok bilimsel maddecilik felsefesinden etkilenmiştir. Robinson şiirlerinde çevresindeki insanların "psikolojik" durumlarını saptamakta başarılıdır. Didaktik, felsefi ve ironik şiirler yazmıştır. Genel olarak şiirlerinde umutsuz değildir. Karanlık kaos'ların ardından ışıklı günlerin geleceğine inanır.

Önemli şiir kitapları: Gecenin Çocukları (1897), Irmağın Kıyısındaki Kent (1910), Kaptan Craig (1902), Bunlardan sonra E.A. Robinson on sekiz şiir kitabı daha yayınlamıştır. Lancelot (1920), Tristram (1927) en önemli eserleri arasında sayılır.

Robinson hiç bir şiir akımına bağlı kalmamış, şiirlerini geleneksel biçimlerin sınırları içinde yazmıştır. Amerika'nın en büyük ozanlarından biri sayılan E.A. Robinson hayattayken üç kere Pulitzer Armağanı'nı kazanmıştır.

WALT WHITMAN İÇİN

Ölümsüz şarkılar sona erdi
Ve onları söyleyen bir isimdir şimdi
Tanrı da aşkımız da bir isimdir
Hayat, ölüm ve herşey.
Ama biz hiç görmeyen gözlerle
Yazdıklarımızı bile okuyamıyoruz,
Ya da kaderin bizim için yazdıklarını.
Şaşkınlık içinde
Gözlerimizi kırpıştırıyoruz sadece.

Dün gece şarkılardı önemli olan
Şimdi söyleyendir o şarkıları yaşatan.
Bugün duyamıyoruz artık
Kulaklarımızda çınlayan o korkunç büyük
O yırtıcı ve sınırsız müziği.
Büyük bir güçle arınmış,
Aşkla sevgiyle zafere ulaşmış.
Ama onu duyanlar var.
İnsanlar için yarınlara uzanacak şarkıları
Ve susup dinleyecek bütün zamanlar.

Ölümsüz şarkıların sonu mu geldi? Diyelim ki
Söylenen şarkıların sonu gelmez
Ve isimler hiç bir zaman ölmezler.
Soylu mermer ya da kum üzerine,
İnsanların harflerini yazdık mı bir kere
Bir daha silinmezler.

BÜTÜN SAVAŞLAR BİTMİŞ GİBİ

Akşamları batıdaki karanlık yamaçlar.
Günbatımı uçuşur bir müzik sesi gibi,
Altın çalgıların çaldığı.
Eski savaşçıların yeraltındaki
Kemiklerini dinlendirmek için
Bütün bayraklı yollardan uzakta
Güneşin askerleri parıldar.
Ama sen solup gidiyorsun şimdi
Günlerin sonu gibi,
Bütün savaşlar bitmiş gibi.

UZAK BİLDİRİ

Yolumu seçemiyorum, hiç yıldız yok
Bir tülle örtülmüş gibi gökyüzü
Uzak, yaşayan bir ses
Bir fısıltı bile yok
Uzaklardan, çok uzaklardan duyabildiğim
Kaybolmuş bir müzik sesinden başka
Göksel parmakların çaldığı.
Farkında olmadan bir çelenk yaparken
Ölü yapraklardan bir çelenk.
İçinde hiç gül olmayan.

Bir pırıltı bir çağrı bile yok,
Gecenin korkunç kaosunu
Korkuyla karşılayanlar için.
Ama bütün bunların ardından
Işığın güzelliğini duyabiliyorum
Ve uzak bildirisini yılların.

Türkçesi: Anıl MERİÇELLİ

Asım Bezirci'yi Anmak

Molla DEMİREL

Almanya'da Türkiyeli insanların sorunlarına çözüm arayan ve onların yaşamın her alanında Almanlarla eşit haklara sahip olması için çaba veren DİDF Türkiyeden Haziran 1993 yılında bir grup sanatçı davet etmiş "Sevdalımız Bize Kalsın" başlığı altında birkaç toplantı düzenlemişlerdi. *Evrensel Kültür Dergisi*'nde Aydın Çubukçu, Can Yücel, Asım Bezici ve Nedim Gürsel konuşmacı olarak davetedilmişti. Aydın'a Emniyet Pasaport verememişti. Yerine Meral Gündoğdu katılmıştı toplantıya. Can Yücel "Devlet aydınlardan korkuyor. Ama mafyadan değil.Her mafya mensubu istediği yerden pasaport alıp istediği ülkeye gidiyor. Yeter ki aydın olmasın" diyordu. Elbet o zorlu küfürünü de esirgemeden, yetkili bürokratlarla ve politikacılarla gırgırını geçiyordu.

Asım Bezirci üzüntüsünü o kibar haliyle dile getiriyordu. "Aydın Çubukçu daha çok genç ama bilinç fışkıran,kültür dolu bir arkadaşımız. Böyle genç aydınların başka ülkelere gitmesini, başka ülkelerin aydınlarıyla bir araya gelmesini engellemek kimseye yarar getirmez. Olsa olsa devleti elinde bulunduranlarla halktan yana aydınlar arasındaki ayrım çizgisini,hatta ve hatta düşmanlığı daha derinleştirir. Halkla devletin hızla karşı karşıya gelmesine hizmet etmiş olur. Bizim ülkede devleti elinde bulunduranlar, bürokratlar bunu göremeyecek kadar kör ve cahiller" diyordu. Nazım Hikmet'in de önünü böyle cahil yöneticilerin kesmek istediğini ama başaramadığını dile getirdi ve büyük bir şeyi başardıklarını da ekledi konuşmasına.

"Türkiyede sosyalizme varmanın önünü kesmeyi başardılar. Ülkenin 5 işgalci devlete karşı kanla kazandıkları bağımsızlık ve kurtuluş savaşını adım adım geri onlara teslim ettiler. Ülkeyi, Amerika ve gelişmiş Emperyalist Avrupa ülkelerinin denetimine soktular. Ülkede yürürlüğe sokulan yasaların çoğu Dünya Bankası ve Dünya Para Fonu Kuruluşu'nun çıkarlarına göre düzenlenmiştir. Bundan tek kurtuluş yolu vardır. O'da emekçi güçlerin birliğidir. İşçi sınıfının ideolojik öncülüğüdür. Yani sosyalizmin ülkemizde iktidara gelmesidir" dedi.

Asım Bezirci'nin bu sözlerine Ali Mercimek ile bir arkadaşı "Sosyalizmin modası geçti. Dünya, batıda uygulanan demokrasiyi seçti" sözleriyle karşı çıktılar. Asım Bezirci ses tonunu yükselterek yanıt verdi.

"Nedir bu batı ülkelerinin demokrasisi? Sömürü. Yeni pazarlar uğruna savaşlar yaratmak, her türlü pisliği göze almak. Onların ahlakı ve ticaret kuralları insan sevgisi üstüne kurulu değil ki, insan haklarını korusun. İkiyüzlü olmasınlar tutarlı olsunlar. Bakın bu gelişmiş batı ülkelerinde bile yüzbinlerce sefalet içinde yaşayan insan var. Gıdasızlıktan hergün on binlerce çocuğun öldüğünü Dünya Çocuklarını Koruma Örgütü'nün verileri bize kanıtlıyor. Her gün milyonlara yakın genç kadın ve kız sadece kendi ve yakınlarının karnını doyurmak için kendisini pazarlıyor. İşte bütün bunlara neden, bizim gibi ülkelerin gelişmesinin önünü tıkayan, gırtlağa kadar borca sokan güçler. Bu genç arkadaşlarımızın demokrasinin beşiği olarak gösterdikleri batının bu gelişmiş endüstri ülkeleri yani emperyalistlerin "Global Dünya" teorilerinin, cici demokrasilerin pis kokusu yakında arşa yükselecek. Hepimiz daha iyi göreceğiz, anlayacağız. Ben bu genç kardeşlerime soruyorum. Dünyamızın pazarlarını elde tutmak için her saat başı milyonlarca doları silahlara yatıranların, dünyamızda sürekli savaş yaratanların safında mı yer alacağız? Biz aydınlar, İMF gibi kuruluşlarla işbirliği ederek ülkemizibüyük ekonomik bunalımlara, ahlaksızlığın içine sürükleyen ve köleliğin kabulünü erdem haline getirenlerin şakşakçılığını mı yapacağız? Yoksa sömürünün karşısında eşitliği savunan, ahlaksızlığın karşısına insan onurunu koruyan, insanı her türlü maddi çıkardan üstün tutan sosyalist düşüncenin saflarında mı yer almalıyız?"

Asım Bezirci bunları anlattıktan sonra aydınların görevinin ülkesine, halkına gerçekleri halkın diliyle anlatmak olduğunu açıkladı. Bunun da faturasının ağır olduğunu anlattı."Namık Kemal sadece Osmanlı'nın batıya açılmasını ima eden bir tiyatro oyunu nedeniyle zindanlara sürüldüğünü, daha sonra Sabahattin Ali, Nazım Hikmet'den tutun Turan Dursun'a kadar aydının başına geleni hepimiz biliyoruz. Bunlar oluyor diye ne yapacağız, geri adım mı atacağız? Hayır! Bir taraftan ülkemizde bulunan bu güzel mozaiği korumaya, olumluluları, birikimleri alacağız öbür yandan gelişmiş ülke-

lerdeki teknolojiyi, halkların mücadele birikimlerini alacağız. Güzel olan, gelişen kültürümüzü ve mücadelemizi dünya halklarına ulaştıracağız.Yani bir yandan halkımızdan ve dünya halklarından güzellikleri alacağız öbür yandan onlara dostça, sömürmeden, sömürülmeden vereceğiz. İşte Nazım Hikmet'ti halkımızın yüzakı ve dünya halklarının sevgilisi yapan onda bulunan bu ideolojik davranışı ve yetenekti. Ben de bunun için kendi ayağımla *Evrensel Kültür*'ü çıkaran arkadaşlara gittim. Onlara yazılarımla destek vermek istediğimi belirttim. Burada yetişen, çok dil bilen aydınlarımızdan, sanat adamlarımızdan da ben *Evrensel Kültür*'ü çıkaran arkadaşlarımıza desteklerini esirgememelerini rica ediyorum. Sosyalizme saldırmamalarını onun güzelliklerini araştırıp öğrenmelerini rica ediyorum"

Asım Bezirci'nin bantta bu dizelerini tekrar dinledikten sonra o akşamı ve daha sonra Köln'de aramızda geçen konuşmayı anımsadım. O konuşma *Gerçek Dergisi*'nde yayınlanmıştı.

Osmanlı kafasının tekrar ülkemizde hükümet olduğu bu günlerde, ben insanım ve insanca çağımıza layık bir şekilde yaşamak istiyorum diyen, aydınım diyenlerden bir ricam var. Bugün ülkemizi kirli bir savaşa sürükleyenlerden Anadolu'nun yüz yıllarda oluşturduğu bu çok dilli, çok renkli kültür mozaiğini korumalarını ve geliştirmelerini bekleme gafletine kapılmamalarıdır. Çünkü bugün ülkemizi saran mafya kültürel değer ve birikimlerimizi hovardaca tüketmekteler. Bu gitmek üzere olan hükümetin zihniyetinin belediye başkanları değil miydi. "Bu sanata tüküreyim" diyen. Rıfat Ilgaz gibi Türkiye halkının yüzakı olan bir sanatçının adını bir tiyatrodan silen? Kısacası bunlar, kültürel katılımlara, insan onuruna, özgürlüğe ve emeğe sahip çıkanları yargılama görevini üstlenmişlerdi. Ama yeni hükümete baktığımızda da aydına can düşmanı olan Menzir gibi insanlara bakanlık veriliyor. Ülkede 15 yılı aşkındır süren savaşın taraftarları kabinede ağırlıkta. Koltukta yer değiştirmekten başka bir alternatifleri yok.

Bunlara karşın aklı başında olanların tek görevi var. Önce ülkede barışın ve gerçek halk demokrasisi için birlik olmak. Çünkü asıl erdem ülkeyi halk için cehennem ve mafya için, sömürücü güçler için cennete çevirenler karşısında susmamaktır. Bunu kitle olarak başarırsak Asım Bezirci ve arkadaşlarına karşı olan görevimizi yerine getirmiş olabiliriz. Yoksa bizim de sözden bu gidişe alternatif politikacılardan farkımız kalmaz. Körfez savaşını protesto yazımızda "Bu savaşa karşı çıkılmazsa, gün gelir kanserin tüm vücudu sardığı gibi mafya da ülkeyi sarar, o zaman çırpınma da kurtarmaz bizi" demiştim. İşte kanser vücudu sardı. Akıllı bir tedavi ile kurtulmanın olanağı halen var. Aydınlar halkla el ele vererek, "savaşa, silahlanmaya hayır"diyebilmeli. Hükümet olacakları gerçek bir demokrasi ve kalkınma hamlesi için zorlamalı.

Bunu yapmazsak yaşamını bu yolda yitiren ne Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına karşı, ne Turan Dursun, Prof.Muammer Aksoy, Uğur Mumcu ve ne de daha onlarca bilim, aydın, sanat adamının ve yüzlerce yurtsever devrimciye karşı görevimizi yerine getirmiş oluruz.

Asım Bezirci'nin ve onunla birlikte yaşamlarını Sivas'da yitiren tüm güzel insanların anıları önünde saygı ile eğiliyorum. Dileğim Türkiye halkının uykudan uyanması ve bu zalimlerin saltanatının vahşetini görmesidir. Aydınlar sokağa çıkmazsa halk uyansa da, lal ve kör dolaşır...

birden bire
dalıyoruz
içine mavinin
balıklar geliyor
yanımıza
        söz verin
diyorlar
söz verin
        mavide doğduk
mavide ölürüz
karanlık
gecenin sadece
bir adıdır
o da mavide uyur
içine alır
sonra
verir sabaha
kuşların kanadına
çocukların
düşlerine sürer

maviyi

Arif NEVCANOĞLU

Geçmişte Buluşma

Güngör GENÇAY

On bir yıllık bir dosyayı karıştırırken, Galip Mükerrem Ataç'ın,(biz ona, kısaltarak Galip Ataç diyorduk) *"Geçmişi Anımsamak"* adlı bir yazısı ile *"Kapak Resmi"* adlı bir şiiri çıktı karşıma. Bir anda hüznün anaforu içinde kayboldum. Anıların içinde savrulup durdum.

Galip Ataç, 1917 yılında Gaziantep'te doğmuştu. Memleketinde terzilik yaparak yaşamını sürdürüyordu. Ama toplumsal ve yazınsal mücadelesini de ödünsüz olarak yürütmekteydi.

1935 yılında *"Kara Çizgiler"* adlı bir şiir kitabı çıkardı.1937 yılında ise, bir greve katıldığı için tutuklandı. 1946 yılında "Emekçi Parti"nin kuruluşunda, 1952 yılında da Nato'ya karşı yapılan eylemlerin içinde yer aldığı için iki kez daha tutuklandı.

TİP'in Gaziantep il teşkilatının kurulmasında ve halka tanıtılmasında çok büyük uğraş verdi, yararlılıklar gösterdi. Ancak, yaşadığı çevrede baskı artınca, İstanbul'a taşınmak zorunda kaldı. Mesleğini Beyoğlu'nun bir ara sokağında sürdürdüğü zamanlarda da hep parti faaliyetinin içinde oldu.

1964 yılında *"Şafak Çocukları"* adlı bir şiir ve1967 yılında da *"Gerçek Vatansever Kim"* adıyla toplumsal içerikli, anı-eleştiri türünde bir kitap daha çıkardı.

1992 yılında ziyaretine gittiğimiz zaman, felçli bir Galip Ataç'la karşılaştık. Ama, beyniyle hastalığa karşı da savaş açmıştı. O yüzden, hastalık onu, hiçbir zaman yatağa mıhlayamadı. Zorlansa da her ihtiyacını kendisi karşılıyordu. Bu hastalık döneminde, anımsayabildiğim kadarıyla Zihni Anadol, Talat Tarakçı, Hüsamettin Dinç, Muzaffer Arabul, Osman İşçi, Avni Memedoğlu, Ömer Nida ve ben gerek toplu olarak, gerekse ayrı ayrı onu sık sık ziyaret ederdik.

Sanattan hiç kopmadı Galip Ataç. Şiir ve deneme türü yazılar yazar, gittiğimiz zamanlarda yazdıklarını okur, ya da okuturdu. Ama uzun yıllar emek verdiği anılarını bastıramamış olmasına gerçekten üzülürdü. Ne var ki, üzülse de direncini yitirmezdi ve karşısındakine üzüntüsünü belli etmezdi.

İki nüsha olarak hazırladığı anı dosyasının bir nüshasını arkadaşına vermişti. (Sanırım bu dosya şimdi oğlunun koruması altındadır.)

Bu dosyayla ilgili bir de anısı vardı. Hastaneden çıkışından kısa bir süre sonra anısını: "Apar topar hastaneye kaldırdılar. 15-20 gün orada kaldım. Elbette hanım da refakatçı olarak yanımdaydı. Yani evde kimse yoktu. O yüzden fareler cirit atmışlar. Dönünce, farelerin dosyayı didik didik ettiğini gördük. Diğer nüsha arkadaşımızda olduğu için kurtuldu. Nedir bizim bu farelerle fare kafalı insanlardan çektiğimiz..." diyerek anlatmıştı.

30 Nisan 1992 günü, yakın arkadaşı olan Mehmet Ali Aybar'ın da katıldığı dostlarla onu doğaya teslim ettik.

On bir yıl önce yerleştirilmiş kağıtları dosyadan çıkararak bir kez daha okudum.

1986 yılında, "Devrimci Şairler" ve Devrimci Yazarlar Antolojisi" adlı antolojileri çıkarmayı tasarlamış, bunu, o dönemde çıkan *"Gerçek Sanat Dergisi'*nde duyurmuştuk. İşte o antolojisi için göndermişti yazı ve şiirini.

Akıcı ve yalın bir söylemi vardı. Üstelik, öznel hayatının çözümleme ve eleştirisini yaparken, hem insanın günlük yaşantısından kopmuyor, hem de geçmişi, geleceğin umuduna bağlıyordu.

Galip Ataç'ın doğduğu ayı ve günü bilmiyorum. Ölümü ise 30 Nisan'da. Bu değerli insana ilişkin bir anma yazısı yazabilmek için Nisan ayını mı beklemeliyim. Ya Nisan ayına kadar ben de ölürsem? Yaptığım ziyaretlerin hiçbirinde gönderdiği yazı ve şiirin akıbetini sormayan Galip Ataç'a büyük bir haksızlık olmaz mı?

Bu yükün altında ezilmemek için, böylesi zamansız bir kulak çınlatmayı göze aldım. Böylece hem Galip Ataç'ı birlikte anmış; hem de *Kapak Resmi* şiiri ile*"Geçmişi Anımsamak"* adlı yazını okuyarak, tadına birlikte varıp, üstünde düşünmüş olacağız.

KAPAK RESMİ

Sabahın alaca karanlığında
Asık suratlı bir adam
Kerpiç kulübesinin önünde
Dalgın bakıyor uzaklara
Ayaklarının altındaki toprak
Sararmış yaban otlarıyla dolu

Bir karınca ısırdı çıplak ayaklarını
İçi ürperdi
Gözleri buğulandı birikmiş kinleriyle

Gökte ağır ağır kayan bulutlara baktı
Bulutlar kara
Bulutlar gri
Bulutlar beyazdı

Dağın arkasından yekinen güneşin bakır ışınları
vurdu
Güneye dönük yüzüne
Yüreğinde kararının gerekçesini buldu,
Yumruğunu kaldırdı
Yedi kat göğü deldi başı...

Galip Mükerrem Ataç

Geçmişi Anımsamak

Galip Mükerrem ATAÇ

Birinci Dünya savaşı, İsa'nın doğumuna benzer; zamanı ikiye bölmüştür. Halkı silah altına çağırmak için, duyurma aracı olarak, kullanılan davullar, sanki, yeni bir çağın başlangıcı ve Anadolu halkının bir zaman ölçüsüdür. Hele bizim kuşağın anılarında, öykülerinde sık sık duyarız; doğumlar, ölümler hep bu SEFERBERLİK DAVULLARI ile hesaplanır.

Ben bu geleneğe uymadan, 1333'te doğmuşluğumu belirtmekle yetineceğim.

Şimdi, 63 yılı aşkın bir zaman parçasını arıyorum belleğimde. Bu yılları, benden özge, milyarlarca insan daha yaşadı. Ama, herkes için anlamı, etkisi başka. "63 Yılı aşkın bir zaman" diyoruz. Dile kolay... 551,880 saat gibi bir süre... Bu saatler ve dakikalar içinde umut var, sevinç var, gözyaşı var, özlem var...

İnsan düşüncesi bir anı üstüne kaymaya görsün; geçmişteki birçok olay gözler önünden akar da akar. Böyle zamanlarda, gözlerimizi kapasak da görürüz onları. Yeni koşulların değer ölçüleriyle renklenen konular, tüm yanlarıyla önümüzde sergilenir. Onları yeniden yaşarız. Titrediğimiz olur coşkularıyla. Yüreğimiz burkulur, gözlerimiz yaşarır. Kimi zaman güleriz kendi kendimize. Bizi görenlerin anlayışsız, şaşkın bakışları dikkatimizden silinir. Artık, başka bir dünya içindeyiz.

Günümüzün dayanaklarını saptamak ve bunu görev saymak bir garip duygu... Biteviye eski dostları, yaşlı arkadaşları arıyorum. Kendimi yitirmedimse de, unutmuş gibiyim. Sanki, yaşayan ben değilim.

Yeni birşey yapamadığımdan mı, nedir, avuntu buluyorum anılarımda. Bilmeden, beni bende arıyorum. Oysa, kişilerin kendi kendine yetmiyeceğini bilirim. Gölgeme sığınmak kurtarır mı beni?

Geçmişimde bu günümü gölgeleyecek bir mutluluk yok. Olan olmuş. İmgelerin sınırları olgularla çizilmiş, umutlar içinde ertelenmiş.

Umutların soluğu daha mı uzun? Umutlarla anılar arasında bir kanbağı var mı? Dünkü umutların mezar taşı mıdır anılar? Bu yosunlu taşlarda okuduklarım, dünkü yanılgılarım mı?

Umutlar, anıların çocukluk çağı. Henüz, olayların kirli çalkantısından uzaktırlar.

Geçmişi anımsamak niçin ve ne zaman gelir aklımıza? Bizi arkaya bakmaya zorlayan gücün adı ne? Yaşamak hızını yitirdi mi dersiniz? Yorgunluk mu sayarsınız bunu? Yoksa, unutulmak korkusu mu?

Genellikle, bir öykü, bir anı dinler ya da okurken, çarpıcı rastlantılar ve şaşırtıcı sonuçlar aramak alışkanlığındayız. Yaşantımıza yön veren, kişiliğimizi oluşturan günlük olayları küçümseriz. İçinde yetiştiğimiz sayısız yanlışlıkların unutulmasından yanayız da, başarı saydıklarımızla övünmek gönlümüze hoş gelir.

Yaşamak bir deneyler dizisi, sonu gelmez bir evrim süreci. İyi kötü yanlarıyla saptanmış anılar, bu evrimin aynasıdır. Yaşadığımız için dün'e benzemiyoruz. Daha aydınlığa dönük bir yabancılaşma içindeysem dünkü düşündüklerime; insan olma sorumluluğumu kavramanın erdemliğine ermiş sayarım kendimi.

Bir özeleştiridir dosdoğru yazılmış anılar. Utancın değil, insanca görünmenin belgesidir.

63 yaşımın son basamaklarındayım. Az da olsa, ölümün tırnak izleri var göz çukurlarımda. Suratımda damar damar, oluk oluk çizgiler belirmiş. Daha doymadan,zorla sofradan kaldıracaklarmış gibi kuşkuluyum. Hecelemeğe çalışıyorum öyküsünü bu çizgilerin... Bir uğultu tırmalıyor kulaklarımı... Yoksa, ağıt mı bu Evren'de yankılanan...

İnsan ne zavallı bir tutsaktır, kendi kendinden uzaksa. Düşünemiyorsa yolun neresindeyiz. Ve, yitirmişse saygısını anılarına, umutlarına.

Sevgiden de, öfkeden de yoksun kişiler var; umutsuzluğun tiryakisidirler. Yok olma kıvamına gelmiş sayılır böyleleri.

Yaşam süresince öğrenebildiğimiz sokaklarda bir daha dolaşamıyacaksak ne çıkar!.. İnsancıl bir yaşantıda düşler, gündüzlerin uzantısı gibi yansır. Bu serüvenin mutluluğu acılarında saklı. Onu tadabildiğimiz içindir ki, yaşamakta direniyoruz.

Geçmiş yıllar, gurbetteki çocuklarım gibidir. Sılaya dönmeseler de unutulmuyorlar. Sanki emici kökleridir umutlarımın; yapraklarımı onlara borçluyum. Yaşadığım sürece umutlar, anılarla bütünleşecek. Kafamda gece gündüz buluşuyorlar. Ben onlarla varım. Erebildiğim mutluluklarım onlara bağlı. Onlarla tanırım dört gecemi. Suskunluğum onlar yüzünden; onlardan öğrendim bildiğim türküleri...

Gecede Mavisu, Ayışığı ve Sen(*)

Aydın ÖZTÜRK

Terden sırılsıklam ıslanmış yaşlı tenini kurutmaya hazırlanan kentin, akşama koşan sokaklarında, herhangi bir gün. İçimde biraz yorulmuş bir yaşama sevinci. Gözlerim müşterisi olmayı düşünmediğim vitrinlerden ilgisizce geçiyor. Sağımda solumda karıncaların telaşında başka dünyalar akıyor. Yüzlerine bakmadan geçiyorum. İçimdeki sokaklarda küçük duraklar. Sorular biribirini kovalıyor. Bir sevinç hüzünle nöbet değiştiriyor. Ardından heyecan. Bir yenilginin hala anımsanan sarsıntılarından geçiyorum. Titreyen içim. Sözün kısası, yüreğimin komşusu olmanın keyifli ayrıcalığını yaşıyorum gene de.

Boğaza açılan küflü bir sokaktan heyecansız, serin bir rüzgar tırmanıyor. Elini beline yaslayıp dinleniyor bir süre. Besbelli soluğu kesiliyor, yokuşun ortasından. Gerili iplere asılı çamaşırları havalandırıp yükseliyor. Yeniden küçük bir molanın ardından, nemli serin elleri tenimde. Saçlarım uçuşuyor. Merhabalaşıyoruz. Yorgun sevincim gözlerini açıyor. Sakalım ve omuz çantamla haylaz, küçük bir çocukluğa koşuyor. Adımların hızlanıyor. Dilimde bir azeri: "Bu dağda bir ceylan gezer." sesimi yükseltiyorum, duyacaklar diye umursamadan. İçim bir yumak gibi açılıyor. Küçük bir kedinin patilerinin arasındayım. İplikler dolaştıkça korkmuyorum toplanamamaktan.

Salona hızla dalıyorum. Sekiz katı koşar adım çıkmanın fazla belirtileri yok. Yüreğim göğüs kafesindeki uysal voltalarında. Gözlerim içerisinin loşluğuna alışmaya çalışırken, bir yandan da kitaplığın olduğu yana doğru yürüyorum. Kapaklardan sekerek geçiyorum. Biribirini kovalayan merhabalar. İçimde yalnız oturma duygusu. Boş bir masaya yöneliyorum. Sıcak,demli çay, soğuk bir bardak su, sayfalarında keşiflere çıktığım derginin yapraklarında hışırtılar. Şiirler daha çok takılıyorum. Tatlı bir yorgunluğun ilerleyen uyuşukluğuyla gözlerimi dergiden alıp başımı kaldırdığımda, sen.

(Sen!

Burada duruyorum. Uzun uzun duruyorum.

Hiç aklıma gelmezdi, yüreğindeki koyağa sığınacağımı.

Burada duruyorum. Uzun uzun duruyorum.

Gülüşü yüreğine benzeyen içinde mutluyum.
Biliyorum, ipekböceği kozasının içinde ölür.

İpeğin uysal öpücüğü başka tenlere.)

Gür, siyah saçlarının çevrelediği yüzünde, olanca yumuşaklığıyla bir orman şarkısı. Duygularının esintisiyle tatlı tatlı dalgalanıyor. Okuduğun kitabın sayfalarına düşüveriyor gülüşlerin. Parmaklarının arasında sigaran. Uzayıp giden dumanı saçlarına saklanıyor. Taç yapraklarına yakışan kırmızı bir gülün barışıklığındasın.

(Aslında unutmadım beyaz papatyaları sevdiğini.)

Çok güzelsin.

Göreceksin korkusuyla gözlerimi senden alıyorum. Sayfalara dönmek zor oluyor. Bir süre oyalanıp duruyorum. İçim mıknatısa koşan bir pusula ucu. Yüzüne sabitlenip, hafif hafif titriyor. Nicedir içimden çıkıp gitmiş bir heyecan, evinin kapılarını çalıyor. Ben açmak için hareketleniyorum.

Biliyorum ki,

Bu bir dalgayı yorumlamaktı uzaktan.

Ya deniz!

Gözlerimin sende kaldığını anladın mı bilmiyorum. Yerinden doğrulup, bana yöneldiğini hissettiğimde yüzümü allar basıyor. Yüreğim sersem bir kuş. Oturmak için iznimi istediğinde, karşılamam kekeme bir yanıttı galiba. Hayatın tatlı buluşturmaları. Konuşacaklarımı dinlemek için, kentin çok uzak bir yerinden gelmiştin. Varoşlarından demiyeceğim. Paranın apayrı bir düzen kurduğu, neredeyse küçük -özerk bir şehirden. Daha ilk bakışta yüreğinin oralı olmadığını anlıyorum. Sızılı böğrünü muhalif bir dağa yaslamış aynı kentten olduğumuzu anlayınca, sevincim katlanıyor. Birlikte gezen kumruların güvenine sığınıyor titreşimler. Sesinde güven. Sesinde bin yıllık bir tanışıklık. Gözlerin uzaklardan yeni dönmüş, eski bir arkadaş, kucaklayan ateşinin yalazı yanaklarımda oynaşan.

(İçimde birazcık özel titreşimler yayan bu duyguma kızıyorum başlangıçta. Sanki ucuna inançlarımın biryem gibi takıldığı oltanın sarktığı denizden bir itiraz yükseliyor. Toparlanıyorum. Günün buluşturma nedenine dönüyor içim. Ondan konuşuyoruz.)

Unutmadan!

Uzun paylaşımları başlatan bir hayat, ilk etkileyici suflelerini, bu ilk birkaç saniyelerden alıyormuş.

Buna inananlardanım.

Ben konuşurken, en ön sırada oturuyorsun. Yüzün, saçların soluğun omuzuma yaslanmış bir güven duygusu. Hırsız çalıp sakladığı şeyin yerini herkesin bildiğini zannedermiş ya; sana bakmaktan kaçarken aynı çağrışımların tokmağı çarpıyor yürek kapılarıma. Salon kalabalık sayılır. Sözcüklerime senden beslenen bir güç gelip oturmuş. Uzun bir nehire emanet etmişim sesimi.

Çıkışta oturduğumuz masa çok kalabalık. Yetmeyince yeni masalar ekleniyor. Ortak dostlarımız varmış, ne güzel. İki saatlik bir konuşmanın ardından, söylenenleri irdelemek zor geliyor. Dinlemeyi yeğliyorum. sen konuşurken, yorgunluğum süzülüp gidiyor beyin eleklerimden. Gözlerimi kaçırmıyorum artık.

(Biliyor musun? O an konuşulanlardan koptuğum kısa aralıklarda; içine sessiz, mutlu görüntülerin kaynaştığı bir albümü düzenliyordum içimden. Bütün karelerine gelip oturmuştun. Çevrilen her sayfa gülüşünün saklanbacındaydı. Çocuktu. Güzel bir ses yamacına çağırıyordu. Yağmurdu.)

Bir topluluk içinde otururken,kaçılıp gidilmez, ayıptır diyorsun. Şaka demeyi de unutmuyorsun. İçimdeki albümden çıkıp geliyorum. Yüzümün çizgilerinde gülümseyen bir özeleştiri. Bağışlanıyorum galiba!

Saatler gecenin içinde daha hızlı koşuyor. Hızını yavaşlatma isteğiniz boşuna. Bir bir gidiyor dostlar. Yalnız ikimiz kalıyoruz. Bir masanın etrafında, kandili yüreğimizin yağında iki ışık kümesi. Sonra birbirine karışıyor sıcaklığı. Ellerim dokunamamanın çılgınlığında, adımlayıp duruyor tereddütlerimi. İçimi hissetmedin belki ama, elin bileğime uzanıyor. Kolumdaki saatin kadranını kendine doğru çevirip, zamanı öğrenmeye çalışırken; çok uzaklardaki o dağın en haklı "eşkiyası" oluyor yüreğim. İçinde bu eşkiyaya güvenme duygusu. Çantanı hızla toparlıyorsun. İmzaladığım iki kitap da bunların arasında.

Serin bir poyraz bizden önce sokağa inmişti. Işıklar içindeydi vitrinler. Rahatsız etmeyen bir insan uğultusunun içinde yanyana yürüyorduk. Konuşmadan. Gözgöze geldiğimiz anlarda, yıllarca tanışan insanların kucaklayıcı elektiriği gidip geliyor. Sık sık selamlaşmalarla kesilse de yeniden bağlanan bir tanıdık şarkıda buluşuyor içimiz. Gülüşünün dallarına yüreğimin binlerce sureti asılı kalıyor. O dallardan köklerime binlerce özsu damarı akıyor. Yeşerdikçe çoğalan bir dalganın sırtında geçiyorum kocaman caddeyi. İçimde inandığım bir sezgi.: Bu dalgaların serildiği kıyılar da, sesimi bana geri göndermeyen bir alıcı.

"Kentin orta yeri 'hep' sinema" olmaz ya Orhan Veli. Bu kez koca bir meydan. Suratında binlerce dikiş izi. Paralanıp duruyor rantiyerlerin uyduruk projelerinde. Gecede kanamalı bir yara gibi duruyor. Ayışığının altında derin sızılarla içgeçiriyor. Teninde binlerce insanın telaşı, çiğneyip duruyor.

(Biliyor musun? Yanyana yürürken, senden sadece kısa bir an koptum. Kazancı yokuşunun başında geçerken, mayıs yetmişyedinin ölüleri yolumuzun üzerindeydi. Ezilen gövdelerinin çığlıkları. Parçalanmış pankartlar, kırık sopalar... Gözlerinde donup duran son görüntülerin vahşeti. Barut yanıkları ve kan.

Onların da böyle başlayan bir geceleri vardır değil mi?)

Gündüz oradan geçerken biliyorum: Dalları hep yemyeşil, parlak ve gür bir ağacın altında oturuyoruz. Adını sen de bilmiyorsun. Küçük bir havuzun fiskiyelerinden havalanıp duran suyun, poyrazla savrulan binlerce zerreciği, yüzümüze çarpmadan, sönüp kalıyor. İçinde mavi ışıklar, suyun beyaz kırılmalarını boyayıp duruyor. Maviler giyenen su, kıyısında bizim oturduğumuz arktan çağıldayarak, daha küçük bir havuza koşuyor. Dört bir yanı otomobillerin gürültüsü ile kuşatılmış küçük bir adada son otobüsünü bekliyoruz.

Adını bilmediğim ağacın gür saçlarından süzülmeyi başaran ayışığının küçük kırıntıları, yüzünde titreşip duran maviyi öpüp duruyor. Siyah saçların poyrazın ellerinde.

Belki kısa, belki kesik kesik, daldan dala sekip duran tatlı bir sohbet. Ama derin, çağrışımlı; daha da önemlisi hayatlarımızın ayrıntılı ipuçlarını geceye içtenlikle çağıran. Dokunmak gibi sesimizdeki tını. Yanıltmayan, yankısız kalmayan. Zamanı yormadan heyecanı çoğaltan.

Bir dize deseler, tek bir fotoğraf,

Gecede mavisu, ayışığı ve sen.

Seni de alarak, gecenin bulvarlarına karışıyor son otobüs. Vedasını gönderen ellerim değil. Vedamı kucaklayan ellerin değil. Havada asılı kalan yüreğimiz.

(*) Bu yazı Aydın Öztürk'ün , Yağmur Yürekli Mektuplar adını taşıyan ve henüz yayınlanmamış kitabından bir bölüm.

Ruşen HAKKI

MERHABA ÇOCUKLUĞUM

(19 Haziran, Perşembe)

Hava boğucu sıcak ve nemli. Havanın boğuculuğu nem oranının yüksekliğinden ileri gelirmiş. İzmit'te dün nem oranı 90 olarak belirlenmiş... Dostlar telefon ediyorlar, "sakın ha sokağa çıkma" diyorlar. Sokağa çıkmamak olası mı?

Gazetemizin önünde fıskıyeli küçük bir havuz var. Bu havuz, en çok çocukların hoşuna gidiyor. Çocukları izlerken, bir yandan da çocukluğumu düşünüyorum, ilkokulda çıraklıklarla başlayan ve demirci kalfalığına uzanan yıllarım geçiyor gözlerimin önünden... İkinci Dünya Savaşı'nın kıtlığını yaşıyorum yeniden. Ekmek, gaz, patiska vesikaya binmiş... Şeker bulunmadığı için çayımızı kuru üzümle içiyoruz, teneke idalerimizde gaz yerine zeytinyağı yakıyoruz, sabunsuzluktan bitleniyor, şekersizlikten uyuz oluyoruz... Alarm verildiğinde sığınaklara koşuyoruz... ve bu yaşadıklarımız yıllar sonra bir şiirime bir soru olarak giriyor: Savaşta mıyız/Hangi cephe bizim?

Bugün Genç Kocaelililer Derneği'nde bir konuşma yapıp şiirler okuyacağım. Konuşmamın konusunu o anda belirliyorum: **Şiirimde Çocukluğumun Ayak İzleri...**

GKD'deki konuşmamda çocukluğumu anlatıyorum, içinde çocukluğumun bulunduğu şiirlerimi okuyorum, büyük ilgi görüyor. Sonra ardarda patlayan soruları yanıtlıyorum... ve GKD'den bir plaketle, adını bilmediğim bir kucak güzelim çiçekle ayrılıyorum...

SEVGİLİ İŞYAR

(21 Haziran, Cumartesi)

21.06.1993 tarihinde yitirdiğimiz **İbrahim İşyar**'ın Bağçeşme'deki mezarı başındayız. Bu yılki anma günü, geçen yıla göre çok daha kalabalık. Öğretmenler, sendikacılar, işçiler, aydınlar, Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nin yöneticileri... Herkes, **İşyar**'la ilgili bir şeyler anlatıyor...

Bilen bilir de, bilmeyenlere... **İbrahim İşyar**, devrimci öğretmen harekatının öncülerinden bir eğitimciydi, örgütlü toplum olma yolunda savaşım veren bir kişiydi... Türkçe öğretmeniydi. İzmit'te öğretmenlik yaparken, 12 Mart'ta bir grup öğretmenle birlikte tutuklandı, Kartal'daki Askeri Cezaevi'nde yattı, orada **İlhan Selçuk** başta olmak üzere birçok yazar-çizerle tanıştı ve aklanıp yeniden İzmit'e döndü...

12 Eylül'de de tutuklandı, TÖB-DER davasında yargılandı, 9 yıla mahkum oldu, cezası 8 yıla indirildi, Mamak'ta, daha sonra Çanakkale'de yattı... Mamak'tayken,mektuplaştığım tek kişiydi, Çanakkale'de ise **İbrahim İşyar**'ın mektuplarına **Öner Yağcı**'nın mektupları da eklendi.

Sonra günlerden bir gün çıkıp geldi **İbrahim İşyar**... Yeniden birlikte olduk, kah çalkantılı, kah güzel günler yaşadık. Sağlığı pek yerinde olmamasına karşın SBP'nin kurucu başkanlığını üstlendi. Ölünceye kadar daha güzel bir dünyaya kavuşabilme yolunda uğraş verdi...

O, sürgünleri bile güzelleyen bir güzel insandı...

DERGİLER VE BİZİM FAYTON

(22 Haziran, Pazar)

"Morca" ne zaman görünse, aklıma Antalya düşüyor...

Çünkü "Morca" Akdeniz kokulu, Antalya kimlikli bir güzelim dergi. Derginin bu sayısı (Haziran 97), şiirleriyle olsun,yazılarıyla olsun, başka kokular da taşıyor, aşk, sevgi, barış kokuları bunlar...

Musa Fırat'ın "Zeytin Çırpıyorum" başlıklı şiirini seviyorum en çok:

El sallıyor
Karşı kıyıdan Mikis

Papucaki pişirmiş maria
Balıkçı İdris
Kalamar yollamış Yorgo'ya

"Kardeşliğe, şerefe!"
Diyerek kalkıyor, uzo kadehi
İhtiyar Kosta'nın ellerinde

Türkülerle zeytin çırpıyorum
Gelip toplar mısın Maria."

Balıkesir'de çıkan "Yaklaşım" dergisi uzun zamandır gelmiyordu. Kocaeli Üniversite Şiir Okulu'nun Şiir Bayramı'nda, bir arkadaş Yaklaşım'ın kapandığını söylemişti. Üzüldüm. Güzel bir dergiydi. İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerde çıkarılan dergiler bile uzun ömürlü olamazken, daha küçük kentlerde yeşeren dergilerin ömrü ne olur ki?

Geçenlerde "Aydınca" çıkageldi. Aydınca, aylık kültür ve sanat dergisi. Aydın doğumlu. Daha iki aylık. Yani İzmit'te geçen ay çıkarılmaya başlanan "Fayton" ile yaşıt. Ederi 100 bin lira olan Aydınca'nın yazışma adresi: P.K.76, Aydın.

Yayın hayatına geçen ay "sıfır" sayı ile başlayan, aylık düşün-sanat ve yazın seçkisinin birinci sayısı da 20 Haziran'da okurlarına ulaştı.

Seçkinin adı: **Fayton.**

Fayton, kimliği "İzmit" olan bir dergi, ama "yerel" değil, ulusallığa aday bir dergi. Sıfırıncı sayıda Fayton'a bir yazısıyla merhaba diyen **Ece Ayhan**, bu sayıya da "Milano'da Bir Gar" başlıklı yazısıyla katılmış. Ankara'da yayımlanan "Damar" dergisinin sahibi, şair ve yazar **Özgen Seçkin** de Fayton'a "Siyaset ve Sanat" yazısıyla katkıda bulunmuş...

Fayton, şiirleriyle olsun, yazılarıyla olsun, sevilesi bir dergi. Bu dergi yaşasın istiyorum...

CENGİZ GÜNDOĞDU
HEKİMLERİ SEVMESE DE...
(26 Haziran, Perşembe)

Nejat Gacar, birkaç gün önce, "Cengiz Gündoğdu ile Berrin Taş, perşembe günü Tıp Fakültesi'nde olacaklar, sen de gel demişti. Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi, Derince'nin Sopalı mevkiinde bulunan binyüz yataklı SSK Kocaeli Hastanesi'nin bir bölümünde hizmet veriyor. SSK ile Tıp Fakültesi uzun zamandır kavgalı. SSK, Tıp Fakültesi ve Araştırma Hastanesi'ni Sopalı'dan çıkarıp oraya, artık İzmit'in merkezinde kalan SSK İzmit Hastanesi'ne taşımak istiyor. SSK ile Tıp Fakültesi arasındaki kavgadan zarar görenler ise sigortalı hastalar oluyor....

Saat onda, Tıp Fakültesi'nde **Nejat Hoca**'nın odasındaydım. **Cengiz Gündoğdu** ile **Berrin Taş** saat onbirde geldiler. Berrin'in kızı **Pelin** de gelmişti. **Nejat Gacar**, kalbinden şikayeti olan Berrin Taş'ı, Tıp Fakültesi'nin eski dekanı Prof. Dr.. **Baki Komşuoğlu**'na götürdü. Biz, bir kahvenin balkonunda sohbete daldık. Derken **Nejat** geldi, **Berrin Taş**'ın emin ellerde olduğunu söyledi, sonra **Cengiz**'e "Senin burada bir hayranın var, beyinci **Konuralp İlgü**, haber saldım, o da gelecek" dedi... sonra da ekledi: "Sen doktorları sevmesen de onlar seni seviyorlar..."

Önce **Konuralp İlgü**, eşi Dr. **Gül İlgü**, Dr. **Ümit Biçer** geldiler, hemen sonra da **Berrin Taş. Baki Hoca,** muayene etmiş, kalbinin sesini dinletmiş **Berrin Taş**'a, sonra da korkulacak bir şey olmadığını söylemiş. **Berrin Taş**, kalbinin sesini sevdiğini söyledi. Sohbet daha bir koyulaştı, ama benim kalkmam gerekiyordu, çünkü öğle üzeri, Selüloz-İş'in eski genel başkanlarından **Necati Cansever**'in cenazesinde hazır bulunmak istiyordum...

Cami avlusunda **Baki Hoca**'yı gördüm... "Berrin Hanım'ın korkulacak bir şeyi yok" dedi... Cenaze kalktıktan sonra Adapazarı Restaurant'a gittim, meyhanenin sahibi **Adalı İbrahim**'e merhaba dedim. Garson **Yusuf**, "Nejat Hocalar da şimdi geldi" dedi. İki pencerenin kesiştiği yerde bulunan masaya oturduk. Hava şerbet gibiydi ve bu havada rakı içmenin bir sakıncası olamazdı.Yiyip içip kalktık, Toplum kitabevi'ne gittik. **Berrin Taş**, kitabevine İnsancıl'ın temmuz sayılarını bıraktı. Sıcak limon içtik, söyleştik ve kalktık. **Nejat** yolda anlattı, ben kahveden ayrıldıktan sonra iki hekim daha gelmiş kahveye, **Aydın Özbek** ile **Doğan Gülaç**... Hekimler **Cengiz**'i sevmişler, **Cengiz** de onları... **Cengiz**'in hekim sevgisi daha da gelişsin istiyorum...

Gazeteye dönünce, **İnsancıl**'ı gözden geçirdim. Derginin bu sayısında İzmit'ten **Necat Gacar** ile **Mehlike Başer**'in şiirleri de yer almış. **Nejat Gacar**, "Sivas'ta Günbitimi" başlıklı şiirini **Behçet Aysan**'a adamış... Benim "Günler/Kitaplar/Dergiler" bir türlü yanlış dizimlerden kurtulamadı... Bu kez yazılara fazladan satırlar da girmiş, daha önce söylediklerim, daha sonra söylediklerime yeniden eklenivermiş. Kulakların çınlasın Cengiz Gündoğdu...

Cengiz Gündoğdu da "Yıldız Güncesi"nde başkalarının kulaklarını çınlatıyor...

Güngör Gençay'ın "Bu Gemi Batmayacak" başlıklı yazısını okurken, **Şadi Alkılıç**'ın İzmit'te geçirdiği bir günü, yeniden yaşar gibi oluyorum... İskelenin yakınında bir salaş meyhane var. Adı "Yosun", İzmit'in yazar çizerleri, her çarşamba bu meyhanede toplanıp, kafaları çekerek söyleşiyoruz. O yıllarda **Osman Şahin** de İzmit'te ve bir lisede beden eğitimi öğretmeni olarak görev yapıyor. O akşam Yosun'a iki dostumuz daha geliyor, Yarımca Belediye Başkanı **Hüseyin Avni Şirin** ile Başkan Yardımcı, şair ve yazar **Avni Öztüre**... Bakıyoruz, yanlarında iri kıyım biri daha var. Adının **Şadi Alkılıç** olduğunu öğrendiğimizde,yüzümüz daha bir ay-

dınlanıveriyor... **Naci Girginsoy**'un kardeşi **Sami Girgin** de Avniler'le birlikte ve eli dolu... "Nedir o?" diyoruz. "Kırlangıç" diyor ve balığı Yosun'un işletmecisi **Kart Mustafa**'ya uzatıp, bunun başıyla bir de çorba yap" diyor... O gece daha çok **Şadi Alkılıç**'ı dinliyoruz. Daha sonra masaya bir tencere çorba geliyor. **Naci Girginsoy**, kaşığı elinde "Kart Mustafa bize çorba yok mu?" diye soruyor. **Kart Mustafa** şaşırıyor! Tencereyi işaret edip, "İşte çorba" deyince, **Naci Girginsoy** da gecenin esprisini patlatıveriyor: "Oğlum Mustafa, bu bir tencere çorba ancak Şadi Bey'e yeter..."

Nereden nereye?...

Bugün **Naci Girginsoy**'ın 15. ölüm yıldönümü... Akşama doğru Bağçeşme'ye çıkıp Naci'yi mezarı başında anıyoruz. Fayton'u çıkaran genç arkadaşlar da olmasa, biz topu topu beş kişiyiz. Sami Girgin, Edip Girgin, Cemal Turgay, Yalçın Arslan ve ben...

Ölmeye gör....

METİN GÖKTEPE KİTAP OLDU

(30 Haziran, Pazartesi)

Nejat Gacar ile İstanbul'da Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin lokalinde rakı içerek, söyleşerek, akşama "gel gel" eyliyoruz... Sohbetimize zaman zaman, Türkiye Yazarlar Sendikası Genel Sekreteri **Emin Karaca** da katılıyor. Grip olduğunu söyleyen **Karaca**, karabiberli konyak içiyor, boynundaki kireçlenmeden sözediyoruz. **Nejat Gacar**, "İzmit'e, Tıp Fakültesi Hastanesi'ne gelin, sizi baştan aşağıya bir muayene edelim" diyor... Bir ara masamıza bir hanımefendi geliyor, "Bir dilim ekmek alabilir miyim?" diyor. "İsterseniz tabağıyla alabilirsiniz" diye gülümsüyorum. Bu hanımefendi, Kemal Türkler Vakfı Başkanı **Sabahat Türkler**...

Az sonra başlayacak olan Metin Göktepe adına düzenlenen toplantıya gelenler oluyor. Çoğunu tanımıyorum. Tanıdıklardan ilk gelenler **Kemal Özer**, **Zihni Anadol** oluyor... Sonra **Güngör Gençay, Muharrem Yurtseven, Cengiz Gündoğdu, Berrin Taş, Balaban, İsmet Arslan, Gülsüm Cengiz, Sunay Akın, Suna Aras, Tevfik Taş**... Bir ameliyatla gözlükten kurtulan **Tevfik Taş** daha bir gençleşivermiş.

Bir grup arkadaş **Metin Göktepe**'den söz ediyoruz, Sivas'ta öldürülen arkadaşları anıyoruz. Bazı arkadaşlar, 2 Temmuz'da Ankara'da olacaklarını söylediler...

Derken bir kokteyl ile toplantının açılışı yapılıyor. **METİN GÖKTEPE "Gazeteciyim"** adlı kitabın tanıtımı yapılıyor. "Ben gazeteciyim..." Bu söz, gözaltına alındığı Eyüp Kapalı Spor Salonu'nda dövülerek öldürülmeden önce **Metin Göktepe**'nin ağzından çıkan son söz olmuştu...

Kitabın tanıtımından sonra konuşmalar yapıldı. TGC Genel Başkanı **Nail Güreli**, "Olayın yargıya yansıması, adaletin yerini bulduğu anlamına gelmez. Göktepe öleli 18 yıl oldu" dedi, sonra da sözünü "18 ay " olarak düzeltip devam etti: "18 aydır bir skandal yaşanıyor. Metin'in ölümünden sorumlu 5 polis hâlâ yargılanamadı. Dava, sürekli sürgüne uğruyor. Yine de kamuoyu, meslektaşları ve TGC bu olayın peşini bırakmayacaktır..."

Metin Göktepe'nin anası **Fadime Göktepe** konuştu kısaca, "Siz olmasaydınız ben bu kadarını başaramazdım. Ben yalnız, tek başıma ne yapardım? Ama şimdi görüyorum ki yalnız değilim, sizler hepiniz benim için birer Metinsiniz. Metin ölmedi yaşıyor" dedi.

Fadime Ana böyle söylüyordu. Peki, ya söyleyemedikleri, içinde biriktirdikleri... **Metin** elbette yaşıyordu, en çok da, hiç yalansız dolansız **Fadime Ana**'nın yüreğinde yaşıyordu...

CHP İstanbul Milletvekili **Ahmet Güryüz Ketenci** ile gazeteci **Musa Ağacık** ve **Sunay Akın** da bir şeyler söylüyorlar... Gözüme çarpan, tanır gibi olup da çıkartamadığım kişileri soruyorum... **Güngör Gençay** uzaktan tanıştırıyor: ÖDP İl Başkanı **Mehmet Atay**, İstanbul Baro Başkanı **Yücel Sayman**, Emek-Sen Genel Sekreteri **Rasim Öz**, Av. **Ergin Cinmen**, Gazeteci **Koray Düzgören**...

Toplantıyı düzenleyen Evrensel Basım Yayın'ın davetiyesinde şöyle yazıyor: "8 Ocak 1996 günü Evrensel Muhabiri Metin Göktepe, görevini yaparken gözaltına alındı, dövülerek öldürüldü. Metin Göktepe, duvardan düş-medi, parkta rahatsız-lanmadı, yüzlerce kişinin gözü önünde dövülerek öldürüldü. Tepkiler çığ gibi büyüdü. Metin, basına ve insan haklarına saldırılara, düşünce ve örgütlenme özgürlüğüne yönelik engellemelere karşı mücadelenin simgesi haline geldi. Evrensel Basım Yayın, Metin'in ailesi, gazeteci dostları, davayı savunan hukukçularla birlikte METİN GÖKTEPE "gazeteciyim" kitabını oluşturdu. Demokrasi mücadelesine katkı olması dileğiyle..."

Orada kitap 1 milyon liradan satışa çıkarıldı. Kitaptan elde edilecek para, Göktepe Komisyonu'nun mahkeme çalışmalarına ayrılacak.

Güngör Gençay, toplantıdan sonra kalmamızı çok istedi ama, **Nejat**'la ben dostlara veda edip ayrıldık. **Nejat** ayrılırken hem kitap aldı, hem de **Metin Göktepe**'nin bir posterini kaptı, İzmit'te Çağdaş Toplum Kitabevi'ne asmak üzere...

"BİR ÇİÇEK, BİR PENCERE "
(5 Temmuz, Cumartei)

"Bazan içimde nasıl,
biliyor musun,
bir tuhaflık duyarım.
Hani bir şey hatırlamak:
Bir çiçek,
bir pencere,
bir sıcaklık.
Ne bileyim ben
bir sürü şeyler işte."
diyor **A.Kadir**...

İçimde 1995 Haziran'ına bir pencere açılıyor.
İzmit'in Sanat Sokağı'na açılan bir pencere.
Pencerede bir çiçek ve **Aziz Nesin**...
"Hastayım" dememiş, "söz verdim" demiş ve kalkıp İzmit'e, Saraybahçe Belediyesi'nin Kitap Fuarı'na gelmiş...

Sonra bu haziran sıcağında İzmit'ten kopup bir yerlere daha gidecek. Çünkü her yerde bekleniyor. Her gittiği yere bir şeyler bırakıyor, kafalara bir şeyler çakıyor. İşte bunlardan biri:

"İnsan ölürken, ölüm acısı çekerken yapayalnızdır, hiç kimse ona yardım edemez. Has sanatçılar da yaratırlarken, ölürken olduğu denli yapayalnızdır, hiç kimse ona yardım edemez kendisinden başka. İşte bu yüzden has sanatçının başkalarından, örgütlerden, kurumlardan destek, yardım beklemesi boşunadır. Çünkü o yardımlar, destekler sanatçının yaratıcılığına hiçbir katkıda bulunamaz, sanatçının kişiliğini yüceltemez. Tersine, has sanatçılar başkalarına, örgütlere kurum ve kuruluşlara destek olur, yardım ederse onları yüceltebilirler.

Yaratıcılar, sonsuz bir boşlukta, salt kendi kendilerine dolanarak yerçekiminden kurtulup yücelen sarmaşıklar gibidir."

Haziran sıcaklarına dayanan, her gittiği yerde saygı ve sevgiyle karşılanan **Aziz Nesin**'i 5 Temmuz 1995 tarihinde yitirdik. Vakfın bahçesine gömüldü, ama mezarı belli değil, çünkü o öyle istedi, istedi ki üzerinde çocuklar koşup oynasın...

Aziz Nesin'in bu ölüm ya da yeniden yaşama başlama yıldönümünde bir şeyler yazmak istiyorum, ama aklıma bir şey gelmiyor. En iyisi, A. Kadir'in "Dağ Başında" şiirini yeniden okumak.

"Beni bir dağ başında böyle yapayalnız kodular,
rüzgarlara, kuşlara, bulutlara yakın,
senin etinden, tırnağından ayrı,
senin kokundan uzak.

Benim güzelim,
benim ceylan bakışlım,
benim kafamın ateşi,
yüreğimdeki.

Mümkün mü şu anda rüzgar olmak, kuş olmak,
Şu anda üç dört portakal almak, getirmek sana,
sana tuzlu badem,
kabak çekirdeği.

Şu anda hiçbir şey mümkün değil.
şu anda herşeyden ayrı, her şeyden uzağım ben.
Şu anda sadece yalnızlık ve kahır.

Hayır, güzelim,
hayır ceylan bakışlım,
hayır, kafamın ateşi, hayır,
hayır yüreğimdeki.
Şu anda mümkün ve güzel olan tek şey vardır:
Yanarak sevmek seni."

"GÜL OLAN TOPRAK"
(10 Temmuz, Perşembe)

B.Sadık Albayrak'ın dün akşam okumaya başladığım "Gül Olan Toprak" adlı kitabını bu akşam bitirdim. Toplumsal Dönüşüm Yayınları arasında çıkan 219 sayfalık kitabı okurken, kimi yerde hayrete düşüp "vay anasına" diye söylendim. Çünkü bir adı da "Burjuva Edebiyatı Üzerine İncelemeler" olan kitapta adı geçen edebiyatımızın ünlüleri, **B.Sadık Albayrak**'ın penceresinden bir başka gözüküyorlardı...

Kitap, dört ana başlık taşıyor:

"Nazım Hikmet'in Asimilasyonu", "Şiirde Yenilik Diye Sunulan Gericilik", "Edebiyatlaşan Cinayetler", "Tekellerin Edebiyatının Bilinci Ya da Eleştirisiz Eleştiri."

Kitapta yer alan 21 yazının büyük bölümü **İnsancıl** ile **Sermaye Kültüründen Kopuş** dergilerinde yayımlanmış. **Albayrak**'ın ısrarla üzerinde durduğu bir konu da basındaki tekelleşme. **Albayrak**, kitaba yazdığı önsöze şöyle başlıyor:

"Bu kitabın yayın hazırlıkları sürerken, bu kitapta "Tekerleme edebiyatı" olarak nitelenen romana, ülke

tarihinin en yüksek meblağlı edebiyat ödülü verildi. Bu kitapta eleştirilen ve ödül'ün edebiyattaki işlevini sorgulayan bir incelemeye konu olan "Mobil'in roman ihalesi"ndeki çözümlemeye çok uygun düşüyor. Ülke tarihinin en yüksek meblağlı edebiyat ödülü, bir basın yayın tekelinin patronu adına veriliyor. Verenlerle alanların niteliği birbirine çok benziyor. Tekellerin tekerleme edebiyatçısı, bu ödülü almaya koşarken, en yüksek meblağlı ödülden edebiyat adına sevinç çıkarabiliyor, Genç kuşaklar, böylesine yüksek meblağlı ödül getiren edebiyata daha çok ilgi duyacaklarmış.

Anlaşılan, edebiyatın tekeller düzenindeki temel sorunu 'yüksek meblağlı kazanç' sorunu olarak, bir kez daha ortaya konmuş oluyor. Estetik sorunlar ve gereksinimlerin yerini, pazardaki eserin değişim değeri alıyor.Bu kitaptaki eleştirilerde edebiyat eserine, bugünün dünyasında yükselen bu olumsuz pazar malı niteliğinin yol açtığı tahribatla birlikte, yazar, edebiyat eseri, okuyucusu üçlüsünün bütünlüğü gözardı edilmeden yaklaşıldı...."

B.Sadık Albayrak ile dün İzmit'in Sanat Sokağı'nda tanıştık. Sanat Sokağı'nda, İzmit Saraybahçe Belediyesi'nin girişimiyle bir karma karikatür sergisi açılmıştı. Bu sergide Turhan Selçuk, Necmi Rıza Ayça, Ferruh Doğan, Oğuz Gürel, Sami Caner, Ahmet Erkanlı, Burhanettin Ardagil, Muhittin Köroğlu, Mete Göktürk, Ercan Ayol, Haslet Soyöz, Mahmut Karatoprak, Tan Oral, Ali Ulvi Ersoy, Gürbüz Doğan Ekşioğlu, Musa Gümüş, Cem Kenan Öncü, Mahmut Akgün ve Metin Perek in karikatürleri yer aldı. Serginin açılışına ise yalnızca **Necmi Rıza, Oğuz Gürel, Ahmet Erkanlı, Burhanettin Ardagil, Cem Kenan Öncü, Mahmut Akgün., Metin Perek** katıldı.

Serginin açılışından sonra **B.Sadık Albayrak** ve **Burhanettin Ardagil** ile sohbet ederken, **Albayrak** kitabı için şöyle diyordu: "Eleştiriler biraz sert oldu. Bakalım ne diyeceksiniz?"

Ne diyeyim? Eline, beynine sağlık **Albayrak**...

Afşar TİMUÇİN

AŞKOLSUN KIRLANGIÇLAR
Öyküler
300.000 TL.

İNSANCIL YAYINLARI

KEREM KÜLLERİ

- Sevindiğini bir görsem
Sevinçten öleceğim-

Gözlerinin Akdenizinden geçiyor gemiler
arkasındayım saçlarının
adını fısıldıyor soluğum omuzlarından
içten içe
kollarım beline dolanıyor
bir dönüp baksaydın eğer
okurdum yüzümden manifestomu

Daha ondördünde bir kentliydik
kendimizi arıyorduk daha
bir tutam çiçekti yanımda
öptüğüm kokladığım
istediğimde bağrıma bastığım
sevincim
yaşamın üstünde bir yaşamdın

Bir sigara bile değildim dudaklarında o zaman
ne var ki yüreğimin kırgın alanlarında
yine dolaşıyorsun kara sevdam
biliyorsun bir kerem gibi yaktığını
artık karıştırma küllerimi

Fikret KARADENİZ

Adnan Özyalçıner, *"Sanat, edebiyat insan için, insanların bir arada yaşadığı toplumun mutlu olması için yapılır."*

Yılmaz ELMAS

Günümüz öykücülerinden Adnan Özyalçıner'in öykülerini yıllardır severek zevkle okuduğumu belirtmeliyim. Çaltı'ya gönderdiği yazıları altmışlı yıllarda bizi çok mutlu ediyordu. Samsun'da çıkan bir taşra yayınına yazı göndermesi bizim için onur vesilesi oluyordu.

1989 yılında İstanbul'a geldiğimde çok hızlı ve yoğun yaşamı, içine giriverdiğimi anımsıyorum. O yıllarda yazarlığa yeni soyunan öğretmen arkadaşlarla çocuk yayımları (TAYKO) kooperatifi kurmuş Ahmet Hamdi Dinler'in Türkiye İşçi Partisi'ne kiraya verdiği binanın (Çemberlitaş Piyerloti Caddesinde) bir katında da bir odaya biz yerleşmiştik. Yanımızdaki odayı Türkiye Yazarlar Sendikası kiralamıştı. Aziz Nesin, Demirtaş Ceyhun, Adnan Özyalçıner, Sennur Sezer, Osman Saffet Arolat sıkça gördüklerimdi. Adnan Özyalçıner, TYS'nin kuruluşundan 1990 yıllarına değin sendikanın yönetiminde ve genellikle Genel Yazmanı olarak görev üstlenmiştir. Yönetimde ve Genel Yazman olarak çalıştığı dönemlerde görevini titizlikle ele alarak yürütmüştür. Son seçimlerde neden görev üstlenmediğini sorduğumda "yönetime gelince hakkıyla çalışmak gerek. Bu benim kendi yazınsal üretimimi azaltmaktadır. Biraz da istekli birkaç arkadaş yönetimde görev alsınlar" diyerek yanıtlamıştır.

Adnan Özyalçıner ile yakın dostluğumuz, bu günlere değin sürerek gelmiştir. Her yıl yeni ürenler, üreterek yazınımıza katkıda bulunmatadır. Kültürel araştırma yapıtlarıyla birlikte ilgiyle izlediğimiz yetkin öyküler üretmeyi sürdürmektedir.

Kendisiyle söyleşi yapmak istediğimi söylediğimde sevinerek olur dedi ama bu söyleşi ancak bir yıl sonra gerçekleşti. Söyleşiyi hep birlikte izleyelim.

-Özgün yanlarıyla özgeçmişiniz

-Anamın dediğine göre, 1934 yılının ilk saatlerinde, nüfus cüzdanıma göre ise 18.02.1934'te İstanbul'un kenar semtlerinden biri olan Karagümrük'te dünyaya gelmişim. Çocukluğum bir işçi mahallesi olan bu yoksul semtte geçti.

Okuma yazması olmayan bir anne-babanın çocuğuydum. Çocukluğumun geçtiği yıllar II. Dünya Savaşı'nın kıtlık yıllarıydı. Okumamı gazetelerden yapılmış kese kağıtlarını açıp okuyarak ilerlettim. Bu kağıtları daha sonra dürüp sicimle bağlayarak top yapardık.

Oda oda kiraya verilen bir evde oturuyorduk. Okuma yazma bilen oda komşumuzun aldığı Gece Postası gazetesindeki tefrika romanları okuyarak ilk edebiyat zevkini edindim. Pehlivan tefrikalarıyla aşk ve serüven romanlarının bol bol yayınlandığı bir akşam gazetesiydi bu. Ama aynı gazetede Mehmet Sayda'nın da bir romanını okuduğumu söylemeliyim. Ayrıca Kemal Sülker'in iş ve işçi sorunlarından sözeden, okur mektuplarına yer veren, yanılmıyorsam "İşçi Kürsüsü" adlı sütununu da bu gazeteden okuyordum. Kimi ilginç haber ve gelişmeleri de babama aktarıyordum.

Babam ölünce ilkokulun son sınıfını parasız yatılı bir okul olan Kağıthane 3. Pansiyonlu İlkokul'da okudum, ? Burayı 1947'de bitirdim. Ortaokulu, Eyüp'te, halamın yanında okudum. Ortaokulu bitirdikten sonra 1950'de İstanbul Erkek Lisesi'ne gittim. O zamanlar öğrenim süresi dört yıla çıkarılan liseyi, bir yıl da ben ekleyerek, 1955'te 5 yılda bitirdim. Gene halamın desteğini görüyordum. Lise üçteyken 18 yaşına basınca hiç çocuğu olmayan halamın isteğiyle onun manevi oğlu olmayı kabul ettim. Halamla kocasının nüfusuna kaydedilerek o güne kadar babamdan devraldığım Özyalçıner soyadım değişti. Çelik olarak resmi kayıtlara geçti. Böylece kapısından Adnan Özyalçıner olarak girdiğim İstanbul Erkek Lisesi'nden Adnan Çelik olarak ayrıldım.

Hem ortaokul yıllarımda, hem lise yıllarımda yazıları çalıştım. Eczacı çıraklığı, kamyonetle pazar ve mahallelerde seyyar bakkallık, dayımın Büyükadadaki dükkanında manavlık yaptım. Lise son sınıfta beklemeliyken bir yıl Laleli'deki Taşhan'da bir dokuma atölyesinde iplik sardım. Sonradan okumam yazmam olduğu için patron atölyenin katipliğini verdi bana. Bir tür yönetici yamaklığı.

Annem ölünce, halamın da desteğini istemediğim için, üniversiteyi çalışarak okudum. Uzun yıllar Ali Avni Öneş'in Fikir ve Sanat Yayınları Dağıtma Bürosu'nda dergi ve kitap dağıtımında paket yapmakla,kitap dergi taşımakla geçti günlerim. Ali Avni Öneş'in bürosu bütün sanat edebiyat yayınları geldiği için yazarların gelip gittiği bir yerdi. Liseden arkadaşlarım Konur Ertop'la Kemal Özer de bu büroda çalışıyordu. Burası aynı zamanda bir okul oldu bizim için.

Kemal Özer, Konur Ertop, ben Türkoloji'de okuyorduk ama çoğu günlerimiz Hukuk kantininde, Beyazıt'taki Çınaraltı'nda, Şehzadebaşı'nda, Saraçhane'de, Fatih'te, Atatürk Bulvarı'nda bulunan başka kahvelerde Onat Kutlar, Erdal Öz, Ferit Öngören, Hilmi Yavuz, Ülkü Tamer, Cemal Süreyya, Ergin Ertem, Ercüment Uçarı, Demir Özlü ile birlikte geçiyordu. Edip Cansever'le Doğan Hızlan ve Önay Sözer arada bir katılırlardı aramıza. Ankara'da okuyan Ergin Günçe de yaz tatillerinde, yarı yıl tatillerinde uğrardı.

Demokrat Parti, baskısını arttırdıkça artırmış, özgürlükleri kıstıkça kısmıştı. Kahvelerdeki politik tartışmalardan sanat edebiyat tartışmalarına uzanan sohbetlerin sonunda 15 Ocak 1956'da a dergisi doğdu.

29 sayı yayınladığımız a dergisinin yayınına 27 Mayıs 1960 askeri dönüşümünden sonra, özlediğimiz bütün hak ve özgürlüklere kavuştuğumuzu sanarak 1960 haziranında büyük bir coşkuyla çıkardığımız "Özgürlük Armağanı" adlı özel sayıyla son verdik.

1959'da Cumhuriyet gaetesinde düzeltmenliğe başladım. Bir yıl sonra da Kemal Özer, Konur Ertop, Doğan Hızlan aynı servise geldiler. Düzeltme şefimiz edebiyat tarihçisi Mustafa Baydar'dı.

İlk kitabım Panayır'ın çıktığı 1960 yılında, Doğan Hızlan'ın hayranım olarak gazeteye getirdiği Sennur Sezer'le rotatifin bulunduğu beton binanın üstündeki daracık düzeltmenler odasında ıslak kağıt ve mürekkep kokuları içinde tanıştık. Oda, mürettiphane'nin içinde camlı, havasız küçücük bir bölmeydi, dört kişinin güç sığıştığı, dizdize oturulan bir yer. Şair olarak adını bildiğim Sennur'a kitabımı imzalamak isteyince bana gülerek kitabı aldığını çoktan okuyup bitirdiğini, ama bunu da geri çevirmeyeceğini kızkardeşi (Aynur Sezer) için imzalamamı söyledi. Onunla böyle tanıştık. Beş yıl, ikimiz de, duygusal yönden bir ilişkiye girmeden sanat-edebiyat çevresinde arkadaşlık yaptık.

1964'te yedek subay öğretmen olarak askere gittim. Bitlis'in Ahlat ilçesinin Otluyazı (Hulik) köyünde, tek sınıflı, iki öğretmenli bir okulda iki yıl köy öğretmenliği yaptım.

Doğudaki köylülerin yoksulluk ve yoksunluklarının kentlerdeki yoksullar ve işçiler arasında da aynı biçimde sürdüğünü, sürdürüldüğünü anladım. Yoksulluğun alınyazısı gibi değişmediğini gördüm. Kapitalist düzenin halkı sömürmesinin bir sonucuydu bu. Yani olay sınıfsaldı.

1966'da askerden dönünce Sennur'la olan arkadaşlığımızda bir yakınlaşma oldu. 1967'nin ilkyazında nişanlandık. Ağustos'ta evlendik.

1969'da kızımız Ayşe Bengi dünyaya geldi. 1972'de oğlumuz Ahmet Emre doğdu.

1971'in baskıcı günleri, artık her biri kendi türlerinde ustalaşmış olan a dergisi yazarlarını yeniden bir araya getirdi. 1972 yılının nisanında sanatta ve politikada toplumsal savaşımdan yana olan Yeni a Dergisi'nin ilk sayısı çıktı. Bu dönemde Refik Durbaş, Nurer Uğurlu, Sennur Sezer de Yeni a Dergisi yazarları arasında yer aldı. 1974 şubatında derginin yazıişleri sorumluluğunu Refik Durbaş'tan devraldım. Müdürlüğüm aynı yılın haziranına kadar sürdü. Nazım Hikmet özel sayısı olarak çıkan bu sayımız toplatıldı. Bu sayıdaki siyasal mahkumların af kapsamına alınmayışını, özellikle Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının durumunu konu alan "Sabah Ajansı" adlı yazım dolayısıyla hem yazar, hem yazıişleri sorumlusu olarak "suç olan bir fiili övmekten" Deniz Gezmişleri överek komünizmi övmüş olmaktan Ağır Ceza Mahkemesinde yargılandım. Mahkeme 1,5 yıl sürdükten sonra aklandım. Yazık ki dergi bir daha çıkmadı.

1980'de yirmi yıldan çok düzeltmenlik yaptığım Cumhuriyet'ten ayrıldım.

12 Eylül 1980 askeri darbesi, yazarları yeniden bir araya getirmekte gecikmedi. Yazko adlı bir Kooperatifin çevresinde birleştiler. Kitapların yanısıra 1980 kasımında Yazko Edebiyat dergisi çıktı. Yazıişleri sorumlusu olduğum bu derginin ilk sayısında yayınlanan Atilla Tokatlı'nın aforizmaları dolayısiyle askeri darbecileri eleştirdiği gerekçesiyle yazarıyla birlikte yargılanıp aklandım. Yazko Edebiyat çeşitli görüşleri yansıttığından bir düşünce forumu niteliğindeydi. Bu niteliğiyle de kültürel planda siyasal ve toplumsal muhalefetini ortaya koyuyordu. Yöneticilik ve 2. başkanlığını da yaptığım kooperatifin 1981'de çıkarmaya başladığı Yazko Çeviri'nin de yazıişleri müdürlüğünde bulundum.

1984 yılının Ağustos ayında Yazko'dan emekliye ayrıldım.

1970'li yıllarda kapatılan Türk Edebiyatçılar Derneği ile Sanatçılar Birliği'nin yönetim kurulu üyeliklerin-

de bulunduktan sonra 1974'te kurucusu olduğum Türkiye Yazarlar Sendikası'nda (TYS) 1989 yılına kadar yöneticilik ve genel sekreterlik yaptım. 1980 sonrasında 18 yönetici yazar arkadaşımla birlikte sendikayı illegal örgüt (suç örgütü) haline getirmekten Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yargılandım. Legalliğimiz üç buçuk yıl süren yargılama sonunda anlaşıldı. Hep birlikte aklandık.Sendika kapanmaktan kurtuldu.

Emekli olduktan sonra 1984-1986 yıllarında Doğan Hızlan'ın çağrısı ile Hürriyet Gösteri'nin yazıişleri müdürlüğünü yaptım. Yazıişleri müdürlüğünden ayrılınca 1986-1989 arasında Hürriyet Vakfı Yayınları'nın Basım Sorumlusu (editörü) oldum. 1989'dan 1992'ye kadar Sennur Sezer'le birlikte Doğan Hızlan'ın sorumlu olduğu Hürriyet Gazetesi yayın biriminde çalıştım.

İnsan Hakları Derneği kurucu üyelerindenim. Ayrıca Pen Yazarlar Derneği, Edebiyatçılar Derneği, Dil Derneği üyesiyim.

1996'da da Emeğin Partisi kurucuları arasına katıldım.

Şimdi serbest yazarlık yapıyorum.

-İlk öykünüz nerede hangi yıl yayınlandı?

-İlk öyküm, 1950 ya da 1951 yılında kızkardeşimin İlkokul 5. Sınıf dergisinde yayınlandı. Dergide bir sahne resmi yayınlanmıştı. Bu resme göre bir öykü yazılması isteniyordu okurlardan. Ben de ilkokul 5. sınıf öğrencisiymişçesine resme uygun bir öykü yazıp dergiye gönderdim. Öykü okul müsameresinde geçen bir olaydı. Adı: Fedakar Arkadaş. Öyküm, bu sınıf dergisinde yayınlandı. Sınıf dergisi yöneticilerini yaşım konusunda aldattığım, öyküyü de davranışımı da sonradan çocukça bulduğum için bunu yayınlanan ilk öyküm saymıyorum.

Bir sanat dergisinde yer alan ilk öyküm, bir yılbaşı gecesini anlatan dramatik bir öyküydü. 1953'te sınıf arkadaşım Ahmet Kaya Tirali (öykücü Naim Tirali'nin kardeşi) ile birlikte çıkardığımız, yalnızca bir sayı çıkabilen Demet adlı dergide yayınlandı.

-Bugüne kadar yayınlanmış yapıtlarınız, yazıya ilginiz nasıl başladı?

-Öykü kitaplarım: Panayır (1960), Sur (1963), Yağma (1971), Yıkım Günleri (1972), Gözleri Bağlı Adam (1977), Cambazlar Savaşı Yitirdi (1991), Alaycı Öyküleri (1991), Taş (Seçme öyküler, 1992), Sağanak (1993).

Roman: IV. Murat ve Mirgün Bahçeleri

İnceleme-araştırma: İstanbul'un Taşı Toprağı Altın (Eski İstanbul Yaşayışı ve Folkloru, Sennur Sezer ile birlikte, 1995)

Çocuklara yönelik öykü kitaplarım: Kırmızı Çini Kase(1976), Garip Nasıl Okuyacak (1977), Ölümsüzleşen Bahçe (1980), Anıtların Öyküleri (1981), Devlet Kuşu (1988), Keloğlan ile Köse (Sennur Sezer ile birlikte 1989), Keloğlandan Masallar (5 kitap, 1994), Tarihten Öyküler (1995), Anadoludan Öyküler (Sennur Sezer ile birlikte, 1995)

Çeviri: Irgat Siman (İvo Andriç, İlhami Emin ile birlikte 1976)

Yazıya olan ilgim ortaokul sıralarında Yakup Kadri'nin Yaban, Reşat Nuri'nin Acımak, Halide Edip Adıvar'ın Sinekli Bakkal, en önemlisi de Ömer Seyfettin'in 10 ciltlik öykü külliyatını okuduktan sonra başladı. Geceleri idare lambasının kısık ışığı altında okul defterime ilk öykümü yazdım. Öykü Eyüp camisinde, Anadolu'dan gelen tertemiz bir köy çocuğunun kent ortamında dilenciliğe alıştırılarak yozlaştırılışını anlatıyordu. Ben Ömer Seyfettin'e ne kadar özenmiş olursam olayım öyküm Kemalettin Tuğcu'nun öykülerine benzemişti. Çünkü bir yandan daha elimden bırakmadığım Çocuk Haftası vb. gibi çocuk dergilerinde Tuğcu'nunki gibi melodramatik ya da Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun Gültekin'i gibi serüven öykülerini ve romanlarını okumayı sürdürüyordum. Bu arada Oktay Akbal'ın bir öyküsünü de bu dergilerden birinde okuduğumu hatırlıyorum.

-Türkiye Yazarlar Sendikası ve diğer yazar örgütleri konusunda düşünceleriniz?

-TYS'nin kurucusu olduğumu biliyorsunuz. Yazar örgütleri her şeyden önce mesleki örgütlerdir. Önce yazarların iş güvenliği olmalıdır. Bunun için her şeyden önce düşünce ve ifade özgürlüğü sağlanmalı, Anayasamıza, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne uygun olarak düşünce suç olmaktan çıkarılmalıdır. Sosyal güvenlik olarak da kazanç yani telif konularında bir düzenleme yapmaları gerekir. Sağlık, yaşlılık konularında da düzenlemeler getirmelidirler. Kooperatifleşme yoluyla yazarların konut gereksinmelerini karşılamak, tatil, dinlenme ve çalışma evleri kurmak gibi girişimlerde bulunmalıdırlar.

-Sanat ve yazınımızda yerellikten evrenselliğe nasıl ulaşabiliriz?

-Yerellikten evrenselliğe ulaşmanın tekyolu dil. Türk romanı, hele şiir ile öyküsü dünya edebiyatıyla boy ölçüşecek güçte. Dünyada roman yazılıyorsa da şiir ile öykü geçerliğini yitirmiş neredeyse. Çünkü dünya edebiyatı konularını tüketmiş, kısır bir döngü içinde dönüp duruyor. Kendi kendinden yiyen bir edebiyat olmuş. Türk edebiyatı ise romanı, öyküsü, şiiri ile özgün konularla dolup taşıyor. Söylence ve masallardan yararlanmasıyla anlatım bakımından da ayrı bir çekiciliği var. Yaşamaya yönelik olan düşünce ve felsefesiyle de yaşayan bir edebiyat. Canlı. Gerçek. Yaşamayla iplerini koparmadığından gelecekten umutlu. Yaratıcı. Bütün bunlar Batının edebiyatta arayıp bulamadıkları. Dilimiz işlek olmadığından bizim de onlara ulaşmamıza olanak yok. O zaman çevrilmek kalıyor. Bunu başkalarından beklemek yanlış. Türk romanı, Türk öyküsü, Türk şiiri,

düzenli olarak İngilizce, Fransızca, Almanca gibi işlek dillere çevrilip Batı edebiyat pazarlarına sunulmadıkça evrenselleşmesinden geçtim bilinmesinden bile sözedilemez. Bu durumda bir tek Yaşar Kemal'le Nobel hayaldir.

-Telif Hakkı konusunda düşünceleriniz nelerdir?

-Türkiye'de telif haklarından sözetmek güç. Kitaplar az basılıp az satıldığı için yazarlar komik paralar alıyor yazdıklarına. Yazar ve yayıncı örgütleri önce kitabı yaygınlaştırmanın yollarını aramalıdır. Kitap fuarları bu konuda önemli bence. Ama yalnız İstanbul, Ankara, Izmir'de değil, Türkiye çapında planlanmalıdır. Gene bu örgütler, aralarında Türkiye'nin her yanına kitap ulaştırabilecekleri birleşik bir dağıtım şirketi kurmalıdırlar. O zaman oturup karşılıklı yazı, kitap teliflerinin taban ve tavan fiyatlarını (yüzdelerini) saptayıp tek tip telif sözleşmeleri yapabilirler. Böylece yazar da, yayıncı da kazançlı çıkacaktır. Bugünkü durumda yayıncı da yazar da kaderine razı olmalıdır.

-Bireyci ve toplumcu sanat konusunda söylemek istediklериniz.

-Sanat, edebiyat insan için, insanların bir arada yaşadığı toplumun mutlu olması için yapılır. Mutlu bir topluma varmak için de toplumsal, yaşamsal, ekonomik çelişkilerin olmadığı bir dünya gerekir. Özgürlükçü, her şeyin eşitçe paylaşıldığı bir dünya. Toplumcu sanatın varmak istediği yer budur. Bireyci sanat da insanı ve yaşadığı toplumu konu alır. İnsanı ve yaşadığı toplumu, karşı karşıya olduğu sorunlardan soyutlayınca ipin ucunu kaçırır. Artık o, içerikten çok biçime önem verecektir. söz oyunları içinde boğulup gidecektir. Yalnız burada toplumcu sanatçının dikkat etmesi gereken bir şey var. O da, insanı, yaşadığı toplum içindeki sorunlardan soyutlamadan özgün bir biçim içinde anlatabilmelidir. Yani içerik kadar biçime de önem vermelidir.

-Düşünce özgürlüğünün kısıtlanması yazın ve sanatımızı nasıl etkiler?

-Yazarları hapiste olan, kitaptan korkutulan bir toplumda hala sanattan ve edebiyattan sözedilebiliyorsa bu direnen yazarlarla yayıncıların başarısıdır. Yani düşünce özgürlüğünü kısıtlamakla düşünceyi önleyemezler, sanatın, edebiyatın etkinliğini engelleyemezler. Düşünce özgürlüğünü engelleyerek sanatçıları ve debiyatçıları susturamazlar, tersine seslerinin büsbütün yükselmesine neden olurlar. Bugün böyle olmuyor mu?

-Geleceğe dönük çalışma ve düşünceleriniz nelerdir?

-Bugünlerde Türk tarihi belgeselleriyle uğraşıyorum. Birini yazdım, Dördüncü Murat dönemiyle ilgili belgesel bir tarih romanı. Adı: Dördüncü Murat ve Mirgün Bahçeleri. Milliyet Yayınları'ndan çıktı. Bir de eski bir düşüm var. Eski İstanbul'un yaşayışını öykülerle anlatan bir kitap.

- Ödül alan öykülerinizden sözeder misiniz?

-İkinci öykü kitabım Sur'la1964 Sait Faik Hikaye Armağanı'nı kazandım.Üçüncü öykü kitabım Yağma ile 1972 TDK Hikaye Ödülü'nü aldım. Beşinci öykü kitabım Gözleri Bağlı Adam'a 1978 Sait Faik Hikaye Armağanı ikinci kez verildi. Cambazlar Savaşı Yitirdi adlı öyküm, 1991 Haldun Taner Öykü Ödülü'nü kazandı.

Sur'un yayınlanışından bu yana 33 yıl, Yağma'nın yayınlanışından 25, Gözleri bağlı Adam'ın yayınlanışından ise 19 yıl geçti. Öykülerde değişmeyen bir şey var. Toplumsal, siyasal ve ekonomik çelişkilerin bugün de sürüyor olması. Kentin görünümü, uygarlık, doğayı yokederek gökdelenler dikmekse uygarlaşmış olabilir; insanların yaşam düzeyleri, enflsayon aldatmacasıyla yükselmiş görünebilir. Ama toplumumuzun alt sıralarındaki insanların duygusal yönden olsun, toplumsal yönden olsun sorunlarına bir çözüm getirilemediği, bu bozuk düzen içinde de hiçbir zaman getirilemiyeceği için öyküler güncelliklerini koruyor.

Öykülerinizde kurgu ve konuları işleyişinizdeki başarı açıkça görülmektedir. Bu konuda söylemek istediklerіniz?

-Başta bir öyküye nasıl başlayacağınızı, nasıl bitireceğinizi bilmeniz gerekir. Yani bir çerçeveniz, biçimsel bir bütünlüğünüz olmalıdır. Sabahattin Ali, öyküsünün başlangıç cümlesini günlerce düşünüp aradığını söyler. Bu söz, benim kulağıma küpe olmuştur. Gene Sabahattin Ali, okuyucu daha birinci cümleden öyküye girmeli, onu bırakmamalı der. Bu öğüdü de can kulağı ile dinleyip uygulamışımdır.

Ardından dil ve anlatımdaki yalınlık gelir. Yalnız yalınlığı basitlikle karıştırmamak gerekir.

Gerçekleri dile getirmede türlü biçim özelliklerinden yararlanılmalıdır. İçeriğinize en uygun olan biçimi ancak böyle bulabilirsiniz. Bence gerçekliği daha belirgin olarak ortaya çıkarabilmek için düşlerden, hayallerden, eğretilemelerden, gerçeküstücü ögelerden korkulmamalıdır. Gerçeküstücülük bizde hep gerçekdışılık sanılmıştır. Oysaki Fransızlar bu sözcüğü üst gerçek anlamında kullanırlar. Yani gerçeğin gerçeği anlamında. Ya da ben böyle düşündüğümden gerçekleri daha etkileyici kılmak için gerçeküstücü ögelerden yararlanıyorum. Bu yöntem öykülerime alaysılı bir bakış açısı da sağlıyor. Bu da toplumsal gerçekleri eleştirmemde, toplumsal çelişkileri belirginleştirmemde büyük bir kolaylık getiriyor bana. Biçimle özü bağdaştırmanın yolu da bu olmalı.

SHELLEY

FANON (1960)

"Afrika'yı... devrimci ilkelerle hareketlendirmek...
gerçekten de benim seçtiğim çalışma buydu."

I
Roma 1959'dan bir sahne
gözler bir bildiriyi dikkatle inceliyor
Yüzün
masaya yakın.
Hâlâ gençliğinin gücü üstünde
Ama birkaç hafta içinde orada
yitirdin sağlığını.

Kahve köşelerindeki devrimciler için
hiç zamanım yok
ya da zihinsel olanaklarını
yedekte tutup biriktirenler için
hiç mi hiç zamanım yok
demiştin Sartre'a,
kızıl gözlerinle, küçük saatlerin sonunda [1]
hastanedeki yatağında suikastçıların seni beklerken

Lumumba daha iyi bilmeliydi
diye yazmıştın, düşmanın içtenlikten yoksun
olduğunu
fakat aynı zamanda içerden de saldırdılar;
Ramdane'ye [2]
sen yas tutmayı seçtin
ve bu karanlık sırları
kendine saklamayı.

II
Sen aynı zamanda yaşamınla da kumar
oynamıyor muydun?
Mali'ye yaptığın yolculukla [3]
Ama o zamanler senin
yaşam biriktirenler için hiç zamanın yoktu

Bir cip Güney cephesine doğru ilerliyor
Drama bir davul sesi gibi genişliyor
Accra, Monrovia, Bamako-Timbuktu
peşinden gelen gizli servis ajanlarını
atlatarak

gökleri birleştiren Fransız
seni bitimsiz geçilmez yollara
sürüklüyor
"çöllerin sonsuz ayrıntısı"
ve çok az uyku;
Çok az uyku.
Uyku için sabrın yoktu.
Sen
kanında dolaşıp
devrimi bitkin düşüren
hastalığı reddederken

Seni kapsamlı tarihler okurken görüyorum
eski Afrika ve eski imparatorluklar üzerine
gözler sayfalara yakın
İşler o kadar basit değildi
ve çok az zamanın vardı o "Afrika Yılı"nda
görünü yürürlüğe koyabilmek için.

Çeviren: Süreyyya EVREN

(1) Aime Cesaire'nın Note of a Return to the Native Land'inde aktardığı bir konuşma.
(2) Ramdune Fanon'un bir yoldaşıydı. Her ne kadar ölümü Fransızların bir işiyse de pekçok kişi emrin Cezayir Ulusalcı Hareketinin en yüksek basamaklarından geldiğini kabul eder. (Ramdane, Fanon'la birlikte, FLN içinde gelenekselci kır kanadına karşı yenilikçi kentli radikal kanadı temsil ediyordu. -çn.)
(3) Bu bölüm Toward an African Revolution (Bir Afrika Devrimine Doğru) kitabında anlatılan Fanon'un Mali'ye yaptığı çarpıcı deniz yolculuğu üzerine kurulmuştur.

Yarın Pazartesi

Aydın DOĞAN

Sabah uyandığında kafasının içi yine aynı sorunlarla doluydu. Uykuda da bu sorunlarla uğraşmış, aynı sorunlarla yeni güne başlamıştı.

Karısı: Gece uykuda fena bağırdın, hayırdır inşallah, dedi. Dişlerini de kötü biçimde gıcırdatıyorsun.

Adam, Bilmiyorum, dedi, ama rahat uyudum denemez.

Bilmiyordu. Düşünüyordu. Duruşunda, düşünüşünde; bağıracak, diş gıcırdatacak o kadar şey var ki, diyen bir anlam çıkıyordu. Yarın Pazartesi, duruşması vardı. Yararına işleyen bir şey yoktu. Neredeyse bir yıldır süren mahkeme yarın sonuçlanabilir, mahkum edilebilirdi. Basit bir dava olsa çoktan biterdi. Neden basit olsun, yayın yoluyla ülkenin birliğini bozmuştu. Bastırdığı kartpostallarda, toplumcu şairlerin dizelerini kullanmıştı. Çağdaş insanların kullandığı kartpostallar bastırmak ülkeyi perişan ederdi. Üstelik devlete karşı işlenen bir suç belgelenmiş ve devletin en güvenilir mahkemesinde yargılanıyordu.

Avukat tutmamıştı, çünkü onun gözünde böyle basit davalardan bir kötü sonucun çıkması gülünçtü. Bu yüzden savunmasını kendisi yapıyordu. Oysa sert taşa çapmıştı. Savcı bu suçlarla karşısına çıkanların iddianamelerini çok acımasız biçimde hazırlardı. Yargıçlara da güvenemiyordu. Anında içeri tıkılma korkusu belirmişti. İşini, eşini, küçücük çocuğunu düşünmeye başlamıştı. Aniden tutuklanırsa işler büsbütün içinden çıkılmaz duruma gelecekti. Hiç de iyi bir ortamda ayrılmayacaktı. Vergi borçları günden güne çoğalıyor, cezalar gecikme faizleri, aylık stopajlar, kdv farkları, kiralar, taksitler üstüste biniyordu. Yeni hükümet dar gelirlilerle küçük işletmecilerin canına okuyan uygulamalar getirmişti. Bundan kurtuluşunun olmadığını biliyordu. Öte yandan ardı arkası kesilmeyen, için için kanayan bir savaş vardı, insanlar ölüyor, insanların huzuru yok oluyordu. Bütün bunlar, yeni vergiler hep bu savaşın eseridir diye düşünüyordu. Buna karşın ailesini kafasında oluşan bu kötümser tablo ile üzmek istemiyordu. Hayatın bu kötü seyri içinde güzel yaşamaya güzel şeyler yapmaya özen gösteriyordu. Fakat yine de daha önceleri bugünkü gibi hiç durağanlaşmamıştı.

Küçük kız odanın içinde oyuncak bebeğini elinden bırakmadan oynuyor, ara sıra babasına sokularak bir şey söylüyordu: Yaylada çiçek toplayacam.

Güzel. Bana da getirsin.

Hem de kocaman, bir kucak.

Bahçedeki kayısı ağacı çiçeklerini döküyordu. Eğer dolu yağmasa bol kayısı verecekti. Kayısı ağacını oraya bu apartmanda ilk oturanlardan Malatyalı biri ekmişti. Öyküyü adamın kendisinden dinlemişti. Adam buradan gideli otuz yıl oluyor ama diktiği kayısı duruyor, meyve vermeyi sürdürüyor. Apartmanda oturanların hepsi yazları o kayısıdan yerler. Adamın kafasına durduk yere bunlar takılmıştı. İlginç dedi kendi kendine. Adamı şimdi görsem tanımam, ama şu kayısının yaptığına bak. Güzel adam böyle olur işte.

Küçük kız, Baba saat kaç? dedi.

Ne yapacaksın saatı, dedi babası, ardından kol saatine bakarak: On, dedi. Onun gereksiz yere sık sık sormasına aldırmıyordu.

Annemle gideceğiz, dedi küçük kız.

Gideceksiniz, dedi adam, ama gitme saatinize daha çok var.

Ne kadar çok?

Üçbuçuk saat.

Akşama mı gideriz?

Hayır anacığım, öğleden sonra.

Televizyonda pazar sineması başlamıştı. Kimse izlemiyordu. Kadın mutfakta tabak bardak tıkırtıları içindeydi. Adamakıllı bir kahvaltı hazırlıyordu. Küçük kız bir mutfağa bir babasının bahçeye bakan odasına girerek, oyalanıyordu.

Babasına:Annem ekmek balığı yapıyor, dedi. Adam, Güzel, diye yanıtladı.

Yarın pazartesi, duruşma saat: 9.45'de, acaba yine gün atarlar mı? Gün atacak bir gerekçe de kalmadı ki, zaten yeterince uzadı. Ne olacaksa olsun, bir an önce olsun da kurtulayım, diye içinden düşünceler geçiyor-

çok seviyordu. Babasına dakika başı saatı sormasının nedeni bundan kaynaklanıyor, bir an önce bu cennete kavuşmak istiyordu. İkindi suları hareket edecek otobüse binecek, akşam üzeri yaylaya kavuşacaklardı. Adam en çok onu düşünüyordu, karısına onu iyi kollamasını söyledi. Bu küçük yavru ikisinin de gözbebeğiydi çünkü. Sevinçlerini artıran, onları avutan tek sevimli varlıktı.

Saat kaç? Bu soru onun için çok önemliydi.

İki saatiniz kaldı.

Kahvaltılarını yaptılar. Adam sofradan kalkıp, odasındaki çalışma masasına gitti. İşinin başına oturmadan bir sigara yaktı, balkona çıktı. Sokağa bakıyordu. Pazar günü nedeniyle sokak sakindi. Otobüs durağında bekleyen üç kişi vardı. Devriye gezen bir polis otosu durak yanından geçerken hızını düşürdü, sanki birini arıyorlardı. Sonra hızlanarak çekip gidiyor. Adam: bunlar günlük yaşamın bir parçası. polisin ilgisi her zaman üzerindedir, diye geçirdi içinden.

Küçük kız balkonda da onu yalnız bırakmadı, çünkü saat yalnızca babasında vardı. Onun sevincini harekete dönüştürecek şey o anın geldiğini gösterecek saat olacaktı. Yine saatı sordu. Adam, Yavrucuğum, güzel anacığım, sorup durma, zamanı gelince söylerim, dedi. Onu annesine benzettiğinden "anacığım" demek alışkanlığını kazanmıştı. Daha zamanınız var, unutur muyum? Sizi ben otobüse bindireceğim.

Daha çok mu var baba?

Az kaldı, ben size haber veririm, bak televizyonda çizgi film başlamış, sen şimdi filmi izle, dedi. Bunu söyledi ama bir yandan da onun kısa süre de olsa ayrılmasına dayanamıyordu. Saçını okşadı, öptü, zeytin karası gözlerine baktı. Kuzularla oyna, ama mandaya yaklaşma olur mu? Annenin yanından ayrılma, yalnız başına ormanın içine gitme.

Kadın içerde yola çıkma hazırlıklarını tamamlıyordu. Adamın dünden yıkanmış kuru çamaşırlarını katlıyor, içeriyi düzene sokuyordu. Kendi yokluğunda gerekecek şeyleri kocasına anlatıyordu. Yeterli yemeğin yapıldığını, sıcaklığı geçince onları buzdolabına koymasını, kapıları açık bırakmaması uyarısında bulunuyordu giderayak. Küçük dairenin bir ucunda konuşulanlar öbür yandan dinlenebiliyordu. Eşini dinleyen adam, bir yandan balkonda tenekeler içine ektiği sarmaşıkların otunu ayıklıyor, kızını uğraş içine çekmek için onunla oyalanıyordu. Küçük kız iş yapmaktan hoşlanıyor, yanından ayrılmıyordu. Babasının söylediğini yapıyor; elindeki küçük kapla banyodan su doldurup getiriyor, sarmaşıkların köküne birlikte döküyorlardı. Böylece sulama işini bitirdiler.

Hava güneşliydi, hafif poyraz esiyordu. Küçük kızın kara saçları savruluyor, gözlerine geliyordu. O da bu rahatsız eden saçlardan kurtulmak için eliyle düzeltmeye çalışıyor ama başedemiyordu. Baba: Git içerden makasımı getir, saçlarını keseyim. dedi. Ama yayla soğuk olur diyor annem, üşürüm baba. İyi ya bak gözlerine doluyor rahatsız ediyor. Üşürsen annen başına yazma bağlasın, dedi. Kız sesini çıkarmadı.

Adam kendisi içerden makası aldı getirdi. Balkonda saçların gözleri kapatan yanlarını kısalttı, çevresini düzgün şekilde kesip biçim verdi. Daha önce de yaptığı bu işi beceriyordu. Tarayıp son şeklini verdikten sonra, Git aynaya bak nasıl olmuş, dedi. Aynaya giden küçük kızın içerden, Bu kaplumbağa modeli mi baba? diyen sesi duyuldu. Adam, Evet, dedi, güldü.

Telefon sinyal verdi, adam yanıtladı. Bir arkadaştı telefon eden. Birbirinin hatırını sordular, günlük olaylardan, yarınki duruşmayı konuştular. Karşıdaki ses. Halen avukat istemiyor musun? diyordu. Hayır, dedi adam, sağolun hiçbir şey istemiyorum. Nasılsa olan oldu işin sonuna geldik.

Kim o? dedi kadın. Piranlı, dedi adam, Sana da selamı var.

Böyle davranmakla sen zararlı çıkıyorsun.

Gerekeni yapıyorum. Beni yalnız bıraktılar. Bundan sonrasını istemem.

Senin yaptığına aşırı duygusallık denir.

Körpe duygusallık değil ama.

Otobüsün hareket saatine az kalmıştı. Adam, karısına: Üzerinde yeteri kadar para var mı? dedi. Kadın, yedi bin liradan başka bende para yok, dedi. Adam cebinden çıkardı onbeş bin lira daha verdi. Yol parası dışında yedi bin lira kalıyor, onunla yetinmeye çalış, dedi. Sıkıntılı günlerdi, üç gün sonra ödenecek bir senet sırada bekliyordu, bunları anlattı. Kadın ses çıkarmadı. Gerçi yabancı yere gezmeye gitmiyordu, ama yeğenlerine küçük armağanlar almak geçiyordu gönlünde, bu parayla ancak şeker götürebilirdi.

Haydi karaböcek, gitme saatınız geldi.

Küçük kız elinden bırakmadığı bebeğiyle sevincinden zıpladı.

Bavulu alarak, birlikte sokağa çıktılar. Taksiyle onları köy otobüslerinin kalktığı garaja götürdü. Otobüslerine bindirirken öpüştüler, kızını bağrına bastı öptü. Anneni üzme. Geç kalmayın, olur mu, dedi.

Tek başına eve döndü.

İçeri girince kendini büyük bir boşluktaymış gibi hissetti. Televizyon açık duruyordu. Oturup izlemeyeceği halde kapatmaya eli varmadı. Yalnızlığı daha ço-

TÜRKÜSÜN HALKIM

O kayan gölge
sendin kitaplıktan direkliğe
nereye gitsen
geliyordum

Yeraltındaydım
incecik bir suyla
atlıyordum
basamakları
yürüyordum taş yolda
duvarı tonozu taş

Sendin
seslenen
her ışık aralığından
bu gün daha iyisin
bu gün daha iyisin
daha iyisin
daha iyisin
iyisin
iyisin
Çınarın gölgesinde
mor çiçek ortasında
böcek sevişmesiydin
kim sevişse
ne sevişse
sendin

Ölçüsüz
uyaksız sözsüz
insan sesin
her yer
hep kendin
en umulmaz otda
türküsün
türküsün

Cengiz BEKTAŞ

ğalmasın diye özellikle kapatmıyordu. Yeter ki evin içinde ses çıksın. Kitaplığa gitti. Daktilodaki savunması yarılanmış biçimde duruyordu. Boş ver oğlum, şu dünyada önemli olan tek şey savunma mı? diye söylendi. Evet ama şu ülkede yaşayan insanların daha ne kadarı bu savunmaları yapacak? Bu yasaları uygulayan siyasal erk daha ne zamana kadar bu yasalarını acımasızca uygulayacaklardı? Bu sorularla, benzer bir yığın soruyla bir süre bocaladı masanın başında.

Dışarıda bazı araçların sesi dışında çıt yoktu. Ülkenin uzak bir yerlerinde savaş vardı, insanların kanı akıyordu. Sıcak alanın uzağında kalan bu kentin sessizliği de korkutucuydu. Her duvarın arkasında, sokaklarda kötülüğün fısıltısını duyuyordu. Yılan ıslığı gibi korku salan bu fısıltı ne zaman dinecekti? Duyarsız insanlar bu sesi duymuyorlardı.

İçimdeki bu vesvese yalnız bana özgü olamaz.

Evet ama yarın pazartesi. Duruşma nasıl geçecekti? Bu soru kocaman biçimde gelip karşısına oturdu. Bunun yanıtını raftan çekip aldığı bir kitapta arayacaktı.

Kanapeye uzandı, kitabı başucuna bıraktı.

Boş ver, hiç önemli değil.

Tatlı bir uyku bastırmıştı.

Yıldız Güncesi

Cengiz GÜNDOĞDU

1 Temmuz Salı

Yılmaz Elmas, *Kitap* dergisinde yayınlanmak üzere bir söyleşi yaptı benle. Söyleşinin ilk sorusunda özgün yanlarımı soruyordu Yılmaz Elmas. Özgün yanım ne ola... ben sıradan, yalın bir insanım, dedim. Öyle dikkat çekici... alımlı bir yanım olduğunu da düşünmüyorum. Ama Yılmaz Elmas, ille de özgün bir yan istiyordu. O zaman belki benim de özgün yanım olabilir.... vardır, ben o özgün yanımı görememiş olurum diye düşündüm. Böyle düşüne düşüne özgün bir yanımı buldum. Ama şunu da söylemeliyim. Kendimle ilgili özgün yan, eskiden özgün değildi, sonradan özgün oldu. Şimdi o yanımı söyleyeceğim, sonra da o yanın nasıl özgün oluverdiğini anlatacağım.

İşte benim, sonradan özgün olan yanım. Ben haddini bilen... bilmediğini bilen bir insanım. Hep böyleydim. Yalnız ben değil, birçok insan böyleydi bir zamanlar. Tutkuları, akıllarının iki üç karış üstünde akılevveller yine vardı. Ama bunlar, çok azdı. Gülüp geçerdik. Sözgelimi, bir yazarın, bir şairin konferansına gitmeden önce, konferansçının bütün eserlerini okumuş olurduk. Yine sözgelimi, yıllarca çalışmadan hiç kimse sahneye çıkmazdı, türkü ya da şarkı için. Amatörler bile bir oyun üstüne aylarca tartışırlardı.

Sokrates üstüne tek söz söyleyebilmek için antik felsefeyi baştan başa bilmek... kavramak gerektiğine inanılırdı. Bilmiyorsak susardık. "Bilmiyorum" derdik.

Sonra 1980'lerde Yeni Dünya Düzeni'nin dalgaları kapladı bütün dünyayı. Yeni Dünya Düzeni bilgi... bilgi edinme... bilgiyi kavrama sorununda eski değerleri yıktı. Bunun sonucu şu oldu. Bilmese bile, herkes her şeyi en ince ayrıntısına kadar bilir oldu. Ordan burdan edindiği kulaktan dolma bilgilerle herkes filozof... herkes teorisyen oldu. Her alanda böyle ama. Banka bilgisi bankada açtırdığı hesapla sınırlı kişiler banka genel müdürü oldu. Biri çıkıp da "Ben bu işi bilmem, bu işi yapamam" demedi. İşte bütün bunlardan sonra Orhan Pamuk uluslararası romancı, Tarkan uluslararası popçu, Hakan uluslararası futbolcu, Meral Akşener de içişleri bakanı oldu. Ben, haddini bilmezliğin, bilmediğini bilmemenin çok sesli müzik alanına sıçrayacağını hiç düşünmemiştim. Bu konuda safça düşündüğümü pazar günü anladım... acıyla. Pazar günü Ayda Tunç'u, Serra Tavşanlı'yı... Üfleme Çalgılar Beşlisini dinlemek için Atatürk Kültür Merkezi'ne gittik.

Ayda Tunç keman, Serra Tavşanlı piyano çalıyordu. O kadar. Debussy için bunlar yeterli değildir ama. Debussy için felsefe bileceksin, estetik bileceksin. Yoksa, hiç aşk acısı yaşamamış küçük İbo'nun yüzünü buruştura buruştura aşk acısı için türkü söylemesine benzer iş. Benzedi de. Sonra Üfleme Çalgılar Beşlisine geldi sıra. Başak Ersöz, Ebru Mine Sonakın, Sevgi Özsever, Kaan Yalçın, Ozan Götan... Durum, öncekinden farksız. Felaket.

Bu çocuklara kızmıyorum. Bu çocukları oraya çıkaranlara kızıyorum. Bayanlar, baylar, Devlet Konservatuarı'nın kalın duvarları arasına saklanan kişiler, şunu biliniz. Sizler, o çocuklara mekanik bir biçimde keman, piyano, flüt, klarnet öğretmek için orda değilsiniz. Sizin asıl göreviniz, bu çocuklara bir eserin ne olduğunu öğretmek olmalı. Şunu bilin. Kuran'ın tek kelimesini bilmeden hatim indirenler nasıl bağnaz oluyorsa, Debussy'i, Mozartı, anlamadan sahneye çıkmak da bağnazlığın bir başka türüdür.

Bağnazlık yaratıcılığı yok eder. O gençleri yalnızca keman, piyano, flüt çalan koşullanmış, bağnaz duruma getirmeye hakkınız yok. Şunu da unutmayın. Sanat akademilerin kalın duvarları arkasında oluşturulan kurallarla yürümez.

Yaratıcı sanatçı o kuralları yerle bir eder. Hiç kuşku yok siz bundan korkuyorsunuz. O gençler, sizin, yaratıcılığı önleyen mekanik kurallarınızı kırdıkta kalın duvrarlı akademinizle birlikte yerle bir olacağınızı biliyorsunuz.

Sivas kırımının senfonisini yaratan bir akademi ancak bu toprakların akademisi olabilir. Bunu ancak Debussy'i anlayan yapabilir, Debussy'i ezbere çalan değil.

Bağnaz bilincinizle bu söylediklerimi anlayacağınızı sanmıyorum. Ama hayat hakkını alacak... bunu göreceksiniz, sizi haddini bilmez, bilmediğini bilmeyen akademisyenler.

İşte sevgideğer okur, eskiden yalın... sıradan bir insandım. Gün geldi, devran döndü, haddini bilmezler, bilmediğini bilmezler arasında, haddimi... bilmediğimi bildiğim için özgün oluverdim.

4 Temmuz Cuma

Daha önce söylemiştim. Bir kez daha söylüyorum. Metin Göktepe olayının öbür olaylardan önemli bir ayrımı var. Öbür olaylarda "sanık" ya belli değildir, ya da kaçmıştır. Metin Göktepe olayında durum böyle değil. Sanıklar belli. Buna karşı sanıklar, bir türlü yargı önüne çıkarılamıyor. İşte bu, Türkiye'de yaşama hakkının yerle bir edildiğini gösteriyor. Bu nedenle olayın peşini bırakmamak gerekir. Çünkü yaşama hakkıyla doğrudan ilgili bu dava.

Bütün bunları bir kez daha yazmamın nedeni şu. *Evrensel Basım Yayım, Metin Göktepe "Gazeteciyim"* adlı belgesel bir kitap çıkardı.

Kitap, 8 Ocak 1996 Pazartesi, saat 09.00 Evrensel Gazetesi'nin istihbarat bölümünde başlıyor. Daha sonra Metin Göktepe'nin dövülerek öldürülmesini belgelerle açımlıyor.

Evrensel Basım Yayım'ın hazırladığı kitapta şu gerçek bir kez daha görünüyor. Türkiye'de devlet, güzel bir dünya için... insan için mücadele edenleri sindirmek... gerekirse yok etmek için yapılanmış. İşte bu nedenle İçişleri Bakanı Teoman Ünüsan, Metin Göktepe için ilk günlerde, "gözaltına alınmamış... duvardan düşerek ölmüş" dedi.

İşte bu yapılanma yüzünden polis, Metin Göktepe'ye yok edilmesi gereken düşman diye bakıyor, döverek öldürüyor.

Burda şu sorun çıkıyor ortaya. Metin Göktepe'yi öldürmekten sanık kişilerin yargılanmasının çok ötesinde devletin yapılanması var.

Bu yapılanma yüzünden bakın neler oluyor. Metin Göktepe'yle arkadaş olabilecek gençler, Metin Göktepe'yi öldürmek için koşullandırılıyor. Bu, her alanda böyle. Bu yapılanma yüzünden Türkiye cehenneme dönüyor. Bu cehennemin bir belirtisini salı günü Zincirlikuyu Kabristanı'nda gördüm. Sivas kırımı nedeniyle Asım Bezirci'nin mezarında saygı duruşu yapılacak. Bekliyoruz. Tam karşımızda bir dolu polis. Otobüste. Otobüsün dışında bir iki polis. Biri,bize silahını doğrultmuş. Durumun çarpıklığı yüreğimi çizdi. Asım Bezirciler Sivas'ta yangınla katledilirken düdüğünü bile çalmıyor polis. Ama Bezirci için anma toplantısı için gidenlere silahı doğrultuyor.

İşin daha zor... yürek burkutucu yanı, biz yazarlar, şairler, bize silah doğrultan o polisin de mutlu yaşayacağı bir dünya istiyoruz. Üstelik o gün orda bulunan yazarların, şairlerin üstünde tırnak çakısı bile yoktu.

Kitaba döndükte... Arka kapakta şöyle deniyor. "Metin Göktepe'nin öyküsü, aslında herkesin öyküsüdür" Doğru bu. Metin Göktepe'nin öyküsü, güzel dünya için yaşayan herkesin öyküsü.

Öykün seni bekliyor kitapçılarda.

7 Temmuz Pazartesi

Cuma günü Özkan Manav geldi. Özkan Manav ABD'de bestecilik üstüne doktora yapıyor. Çok sesli müzik üstüne konuştuk Özkan Manav'la. "ABD'den dönüşte Sivas kırımı için bir beste yaparsın" dedim.

Sivas kırımını tek sesli müziğin burgacından kurtarmalıyız. Dünya durdukça dinlenecek bir senfoni... Sivas kırımı senfonisi zorunlu bizler için.

2 Mayısta Aya İrini'de *BBC Senfoni Orkestrası ve Korosu*'nun gösterisi vardı. Eserin adı *Gerontius'un Düşü*. Besteci Edward Elgar. *İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı*'nın hazırladığı bilgilikten öğrendiğime göre Edward Elgar 1851'de doğmuş, 1934'de ölmüş. Akademik eğitimi yok Elgar'ın. Babası piyano akortçusu. Müziği kendi kendine öğrenmiş. Hayatı, türlü zorluklarla geçmiş. Pazartesi günü dinlediğimizi eserin ilk yorumlanışında... 1900 tarihinde.... çeşitli engellerle karşılaşmış, bunun üstüne Elgar şöyle diyor. "Her zaman söyledim ve söyleyeceğim. Tanrı sanata karşı... Dünyada yalnızca bayağı ve saçma şeyler ödüllendiriliyor. Ben ise ödül istemedim, yalnızca yaşamak ve eserimi dinlemek istemiştim."

Bilgilikte şöyle deniyor "Elgar'ın evrensel müziği ancak ölümünden 40 yıl sonra eleştirmenler ve dinleyiciler tarafından fark edildi."

Bunları niye yazdım. Edward Alger'in eseri, biçim olarak Sivas kırımını anlatmaya son derece uygun. Eseri dinlerken şunları tasarladım. O günü, tarihi süreç içinde anlatan bir tenor. Geleceğin güzel dünyasını anlatan bir mezzo soprano. Şeriatçıların bir sesi, bariton. Arkada en az 100 kişilik bir koro.

Sivas kırımını oluşturanlardan ciddi bir hesap sorma olur bu beste.

8 Temmuz Salı

Bulutsuz... kızgın bir mavinin bunaltısında yaşadım günlerdir. Sıcaktan bir ara ölecektim neredeyse... Herkes bencileyin düşünmüyor ama. Sözgelimi Sibel Özbudun. Cuma günü sıcaktan yanıp kavrulurken, "Aman sıcaktan yakınmayın" dedi.

Cumartesi , pazar böyle geçti, dal kıpırdamaksızın. Dün, az bir serinlik geldi Trakya'dan. Bu sabah kalkıp baktıkta bulutları gördüm. Bir sevindim... bir sevindim.

Şimdi bulutlu... serinlikli bir günde yazıyorum. Neydi o sıcaklar öyle.

Yasalarımızı düşünüyorum. Bizim yasalarımız çok tuhaf. Şundan ötürü. Günün birinde birinin yolsuzluğu

çıkıyor ortaya... tabii sık sık oluyor bu. Şimdi Orakoğlu çıktı ortaya. Bülent Orakoğlu, Emniyet Genel Müdürlüğü İstihbarat Dairesi Başkanvekiliymiş. Casus sokmuş Deniz Kuvvetlerine... Bütün bunlar "gizli" oluyor. Yaptı yapmadı derken Orakoğlu Amerika'da ortaya çıkmıyor mu. Orakoğlu hiç çekincesiz konuşuyor. "Bütün yaptıklarım yasalara uygundur"

İşte bizim yasalarımızın tuhaflığı. Her bir işe uygun. N'aparsan yap, yasaya uygun. Birisi çıkıp da "Yapılan yasaya uygun değil" demiyor.

Tuhaf bir ülkeyiz. Yasalarımıza varıncaya kadar her bir şeyimiz tuhaf.

10 Temmuz Perşembe

Edebiyat ve Eleştiri dergisinde (Mayıs-Haziran 1997 -Sayı 29-30) bir yazı okudum. Yazar Nil Kara. Yazının başlığı *Cumhuriyet Sonrası Öykümüze Dair Birkaç Paragraf*. Yazısından anladığıma göre Nil Kara, öğreneceğini öğrenmiş... bu öğrendiklerini doğru bellemiş, şimdi o doğruları bize öğretecek. Bakın Fahri Celalettin'le Ercüment Ekrem için ne diyor. "Her iki yazarın öyküleri de yazıldıkları yıllarda çok sayıda okurla buluşmalarına karşın güncelliğin dışına çıkamadıkları için kalıcı olmazlar"

Nil Kara'ya göre kalıcı olmak için güncelliğin dışına çıkmak gerekiyor. Doğru sanılan, yanlış... yerleşik bir düşünce bu. Bir yazarın kalıcılığını neyi sağladığı öyle kurala bağlanacak bir sorun değil.

Nil Kara bu yazısında Murathan Mungan'ı pek övmüş. Olabilir. O zaman bu yazının adını doğru koymalı Cumhuriyet Sonrası Öykümüzde Birkaç Paragrafta Murathan Mungan. Çünkü bu birkaç paragrafta Sadri Ertem, Kemal Bekir, Adnan Özyalçıner, Metin İlkin, Zeki Oğuz, Ali Balkız, Afşar Timuçin, Ruşen Hakkı, Naim Tirali, Muzaffer Buyrukçu, Muzaffer İzgü, Hasan Kıyafet, Fahri Erdinç yok.

Neden yok.

Kadın öykücülere geldikte... Tansu Bele, Fatma Güler,Fulya Gürses, Saniye Mete Akkoyun, Saliha Yadigar, Gönül Özgül, Lütfiye Aydın, Zeynep Aliye yok.

Neden yok.

Söylemek istediğim şu. Nil Kara, doğru belledikleri ni ciddi bir şekilde sorgulasın. İkincisi edebiyata gözucuyla bakmasın.

Hep haksızlık yapılan, birçok insanın hakkının yendiği bir dünyada yaşıyoruz. Bunu, en azından biz yazarlar, yazarlara... edebiyata emek verenlere yapmayalım.

Haksız paragraflar yazmayalım.

22 Temmuz Salı

Anneannem, bin yıl düşünse aklına gelmeyecek bir iş oldukta "Hayırdır inşallah" derdi. Dün, bin yıl düşünsem aklıma gelmeyecek bir iş oldu. *İstanbul Emniyet Müdürlüğü* bir kitaplık kuracakmış. Bizden de kitap istediler. Önce faksla durumu bildirdiler. Dün de genç iki polis memuru geldi. Biri bayan. Hatice hanım. Bütün kitaplarımızın yanında bir yıllık *İnsancıl*'da verdim.

Sonra konuştuk. "Biz" dedi Hatice hanım, "sağ sol ayrımı yapmadan okumak, anlamak, bilmek istiyoruz" bundan daha güzel bir amaç olur mu. "Buna sevindim" dedim. "Biz de polisin yansız olmasını.... cumhuriyet polisi olmasını istiyoruz"

Şimdi şunu söylemek gerekiyor. Polis, benim hasmım. Kimsenin kimseyi sömüremediği bir dünya için mücadele ettiğimden ötürü bana hasım oldu polis. Şimdiye kadar bana yansız davrandığını.... İnsani davrandığını görmedim. Ben onların gözünde başı ezilmesi gereken bir düşmanım.

Tabii yalnız bana değil bu tavır. Bu ülkede güzel dünya mücadelesi kim veriyorsa, polis ona düşman. Önce bu anlayışın, kesinlikle...kökten değişmesi gerekiyor.

En önemlisi bu ülkede işkence var. İşkence insanlık suçudur. Devrim Öktem işkencede bebeğini düşürdü. Tanıdık tanımadık birçok insan işkencede sakat kaldı. İşkenceciler mutlaka yargı önüne çıkarılmalı, gerekli cezaya çarptırılmalı.

Ben, konuşa konuşa insanların birbirlerini anlayabileceğine inanırım. Bu konuda hep yanıldım ama inancımı yitirmedim. Bakın, bugüne kadar hiçbir hasmım, "Gündoğdu seni anlamak istiyorum, şu kitaplarını gönder de bir okuyayım" demedi. Ama polis... onlar da benim hasmım..." Seni bir okuyalım, bakalım neler söylüyorsun" dedi. Hayırdır inşallah diyorum.

Belli olmaz... bakarsınız, olmadık dönüşümler geçirir polis örgütü... Umut, yoksulun ekmeği demişler ya... Bakarsınız, Asım Bezirci'nin kabrine giderken polis bana silah doğrultmaz da Asım Bezirci'yi katledenleri yakalar. Hani o merdivenin üstünde, kitleyi, Madımak'a saldırtanı... Tabii Metin Göktepe'yi sopayla döve döve katledenleri de...

23 Temmuz Çarşamba

Dün yazdım. *İstanbul Emniyet Müdürlüğü* kitaplık kurmak için harekete geçmiş. Bu, olumlu bir dönüşümü başlatabilir mi, olumlu dönüşümün başlayabilmesi için "polis anlayışının" değişmesi gerekir dedim. Daha sonra gazeteleri okudum. *Radikal*'de Koray Düzgören "polisin anlayışını" anlatıyor. "Bundan bir süre önce bir

barış heyetiyle birlikte Diyarbakır'dayız" diye başlıyor Düzgören. Cezaevinde sürdürülen ölüm orucunu desteklemek için açlık grevine başlamış aileler. Uzun tartışmalardan sonra açlık grevi başlatan aileler ziyaret ediliyor. Yerel televizyonların kameramanları da var. Üç kameraman. İkisinin yüzü asık, biri gülüyor. Gülmesinin nedenini şöyle anlatıyor kameraman. "Terörle Mücadeleden aradılar, getirin lan o kasetleri dediler. Götürüp verdik... Yalnız ben götürmeden önce kopyasını çıkartmıştım..."

Koray Düzgören, yazısının bir yerinde şöyle diyor, "Getirin lan kasetleri" anlayışının egemen olduğu bu ülkeyi hukuk devleti haline nasıl getireceğiz"

Bu işin bir yanı. Öte yanına geldikte... Susurluk davası nedeniyle yargılanan eski *Mit Kontr-Terör Dairesi* Başkanı Mehmet Eymür, "Devletin menfaatleri söz konusu olduğunda bazı suçlar görmezlikten gelinebilir", demiş.

Bugün Radikal'de başka bir yazı dizisi. "Faili meçhul dosyalar yeniden açılmalı" diyor Pervin Kaplan. Katledilen aydınları gösteren bir fotoğraf. Fotoğrafın altında bir yazı, "Anter, Kutlar, Mumcu, Kaftancıoğlu, Aksoy, Dursun, Üçok... Son 20 yılda hepsi de birer "faili meçhul" cinayete kurban giden Türkiye'nin aydınları..."

Bütün bunlardan sonra şunu söylemek gerekiyor. İşkence insanlık suçudur. İşkenceciler mutlaka yargılanmalı. Polis "Getirin lan" anlayışını mutlaka değiştirmeli.

Devlet adına suç işlemeye geldikte... Binlerce yılın birikiminden sonra birinin çıkıp bunu söylemesi, Türkiye'de yaşayan bir insanın can güvenliğinin olmadığını gösteriyor. Devlet adına suç işlenebilir diyenler de, devlet adına suç işletenler de, devlet adına suç işleyenler de, savsaklanmadan, derhal, mutlaka en ağır cezaya çarptırılmalı.

Faili meçhul cinayetler de mutlaka çözümlenmeli.

Bütün bunlar olmazsa, devlet için insan öldürtenler, yine devlet için polisin kitaplığını yakabilir..

25 Temmuz Cuma

Kürt Sorunu/Kökeni ve Gelişimi adlı bir kitap okudum. (Tarih Vakfı Yurt Yayınları) Yazarları Kemal Kirişçi ile Gareth M.Winrow. Daha kitabın başında şunu anladım. Bu kitabın yazarları kavram tutsağı. Ulus nedir, etnik grup nedir, azınlık nedir, halk nedir diye uzayıp gidiyor kitap. Sözgelimi, *Ulus Nedir? Etnik Grup Nedir?* başlıklı bölüm şöyle başlıyor "Bir ulusu tanımlarken öznel ölçüte mi, yoksa nesnel ölçüte mi daha fazla önem verilmesi gerektiği konusunda bir tartışma sürmektedir"

Bu kitabın yazarları olagelenleri değil, kavramları önemsiyor.

Kavram tutsağı kişiler insanı deli eder. Hayat akıp gitmektedir. Kavram tutsağı buna aldırmaz. Bugün *Cumhuriyet*'de Mustafa Balbay'ın bir yazısı var. O yazıdan şunları öğrendim. 370 bin kişi köyden kente göçmüş. Bölgede 2076 okul kapalı. 117 bin çocuk okula gidemiyor. İşsizlik oranı yüzde kırk.

Böyle durumda insanların karşısına geçip. "Dur bakalım, sen ulus musun, etnik grup musun, azınlık mısın" demenin ne anlamı var.

Mustafa Balbay şöyle diyor yazısında, "Susurluk olayından, Yüksekova çetesinden sonra daha da netleşen bir durum var ki, sorunun önemli halkası da terörün iyi para getiren bir sektör haline gelmesi."

Kürt sorununun çözümü için, Türkiye'de oluşturulan suç örgütlerinin dağıtılması... bu örgütleri kuranların... bu örgütlerde suç işleyenlerin cezalandırılması gerekiyor. İşte Metin Göktepe davası. Sanık polisler mahkemeye gelmiyor. Başbakan, "Polisleri bulun. Mahkemeye çıkarın" diyor. Sanık polisler yine ortada yok. Şimdi burda sanık nedir, mahkeme nedir, bulunma nedir, diye kavramcılık yapmanın ne anlamı var.

Suç örgütleri dağıtılırken, Türkiye'de tam eksiksiz bir demokratikleşme hareketi başlatılmalı. Demokrasi ne işe yarayacak. Sorunları çözmek için çözüm üretmeye yarayacak.

Thales'in, Yunus Emre'nin, Nazım Hikmet'in yetiştiği bu topraklar, insani birikimden habersiz, bilgisiz, iki saat sonrasını düşünemeyen, vatan kurtarıyorum diye insan öldürenlerin elinde.

Kavram tutsağı yazarların, kitabın sonunda yöntemsiz de olsa saptadıkları bir doğru var. Şöyle diyorlar, "Bu incelemenin önemli gözlemlerinden biri de bir bireyin kendini hem Türk hem de Kürt hissedebileceğidir. Bireyler, duruma göre şu ya da bu kimliği vurgulayacak, iki ya da çok kimliği sahiplenebilir. Bu çoklu özdeşleşme, uzun vadede birleşik ve demokratik bir Türkiye'de çok kültürlülüğün gelişmesini fiilen kolaylaştırabilir"

Şunun için yöntemsiz diyorum. Yazarlar, "bir bireyin kendini hem Türk hem de Kürt hissedebileceğidir" diyorlar. Peki, kapitalist bir toplumda, kişi birey olabilir mi... İrdelenmesi gereken ilk sorun bu. Birey sorunu irdelendikte karşımıza sınıflar çıkar. Türkiye'yi bu duruma kapitalist sınıf getirdi.

Kitapta, kendi kaderini tayin hakkı bölümünde Lenin'den Luxemburg'dan tek satır yok.

Kitabın arkasında , "Boğaziçi Üniversitesi'nden iki bilim adamının gerçekleştirdiği bu çalışma"deniyor. Bir

özdeyişte de "yarım alim dinden eder" diyor.

28 Temmuz Pazartesi

Bilgi edinmek pahalı, zor bir eylem. Hele bilgini metalaştırmamışsan, bilginin hiç karşılığı yok. Üstelik bildiğin için itilip kakılırsın. Ama bilginin önemli bir niteliği var. Bilgili insan güçlüdür. Dikbaşlıdır. Ayak oyunlarına, dedikodulara yüz vermez. Çevresini rahatsız eder, çünkü kolay yönetilmez bilgili insan.

Bilgi derken bilmeyi amaçlamıyorum. Bence bilgi bilmek değil. Bilgi, insanlığın felsefi, estetik, bilimsel birikimini edinmektir. Türkiye'nin düşünce düzeyine baktıkta, bu söylediğim bilgi durumundan çok geride olduğumuz açıkça görülür. Bu, bizim için yeni değil. Okuduğum bir kitapta Feroz Ahmed şöyle diyor, "Osmanlı'da tek bir sosyalist kuramcının bile çıkmayışı kaydedilmeye değer" (Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyalizm ve milliyetçilik (1876-1913) Der. Mete Tunçay-Erik Jan Zürcher) Fikret Adanır, aynı kitapta şunları söylüyor, "Yirminci yüzyılın sonunda bile, Balkanlar'da ulusal sorun hala çözülmeden duruyorsa, bunda Balkan sosyalistlerinin hayli geniş bir sorumluluk payı vardır"

Bu kitapta şunu gördüm. Bilgisiz sosyalistler, hem sosyalizme, hem insanlığa ciddi bir zarar vermişler. Önce ulusal sorun, sonra toplumsal sorun derken birbirlerine girmişler, bitmez tükenmez boş tartışmalarla zaman yitirmişler. Emperyalizmin çemberini kıramamışlar.

Söylediğim anlamda bugün de sosyalistlerin bilgili olduğu söylenemez. Oysa, söylediğim anlamda sosyalistlerin, mutlaka bilgili olmaları gerekiyor.

Bir milliyetçinin, bir islamcının bilgiye gereksinimi yoktur. Çünkü onlar "iman"la iş görürler. Ayrıca bir milliyetçi, bir islamcı, halkının aydınlanmasını, halkın bilgili olmasını istemez. Ama bir solcu için, halkın aydınlanması, halkın bilgili olması zorunludur. Çünkü solcu için sorun, günü birlik siyasal erk değildir.

Solcu için sorun şudur. Dünyada bugüne kadar kurulmuş bütün uygarlıkların temeli, eşitsizliğe, sömürüye dayanır. Nesnel koşullar, teknolojinin geriliği, eşitlikçi bir uygarlığa imkan vermiyordu zaten. Ama bugün bütün ekonomik ögeler eşitlikçi bir uygarlığa imkan vermektedir.

Solcu için işte sorun budur... Anadolu'da eşitlikçi bir uygarlığın temelini atmak... insani aydınlanmayı başlatmak. Bundan ötürü solcu bilgili olmak zorundadır.

Söyledim. Bilgili olmak zordur. Zaman ister, emek ister. Bilgili olmak bitmez tükenmez bir mücadele. Bilgi sürecine girdikten sonra itilip kakılma başlar. Ama başka bir yolumuz yok.

29 Temmuz Salı

Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik adlı kitabı bitirdim. Kitabın sonunda Mete Tunçay'ın bir değerlendirmesi var. Mete Tunçay, bu değerlendirmenin bir yerinde şöyle diyor, "Belki bütün bu makaleler "Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında Sosyalizm ve Komünizm çeşitli grupların çatışan milliyetçilikleri için birer araç olarak kullanılmıştır" cümlesiyle özetlenebilir. Ama yine de, insan eşitliğine ve kardeşliğine inanan biri olarak ilkel bir kabilecilik kalıntısı saydığım milliyetçilik fikrinin yüzyıl boyunca üstesinden gelinmesi için gösterilen büyük gayretlere ve iki dünya savaşının ve sayısız yerel savaşların acılarına rağmen, yüzyılın sonunda, en az başındaki kadar güçlü olmasından üzüntü duymaktayım. Umudum, bu akımı besleyen temel çıkar çatışmalarının yakın bir gelecekte adil çözümlere kavuşturularak, etnik çeşitliliğin bütün insanlık için bir kültür zenginliğine dönüştürülmesidir."

Mete Tuncay'ın dedikleri doğru. İnsanın bilincini dumura uğratan, doğru dürüst düşünmesini kesinlikle engelleyen milliyetçiliğin... dinciliğin yükselişe geçmesi son derece üzücü. Burda beni üzen bir nokta daha var. "Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında Sosyalizm ve Komünizm çeşitli grupların çatışan milliyetçilikleri için birer araç olarak kullanılmış" ya, bu kullanma bugün de devam ediyor.

Bunlar açıkça çıkıp "Biz milliyetçiyiz" demiyorlar. Kendilerine sadık değiller. Milliyetçiliklerini marksist ögelerle gizliyorlar. Bu yüzyılın başında, marksist öğelerle milliyetçiliklerini saklayanlar yüzünden hem Orta Doğu, hem Balkanlar kan revan içinde. Sırplar, Bulgarlar, Türkler, Kürtler, Araplar, Acemler, Ermeniler ya birbirileriyle savaşıyor ya da savaşmaya hazır bekliyor. Oysa, bu halklar, bir federasyon çevresinde birleşse, dünya ışıklanır. Bu halkların demokratik... eşitlikçi kültür ögeleri, bilimsel bir bakış açısıyla harmanlanırsa, eşitlikçi bir uygarlığın temeli atılır. Tabii o zaman bu halkları birbirine düşüren... bu halkları her türlü araçlarla sömüren emperyalizm çöker. İnsanları birbirinden ayıran... İnsanları birbirine düşüren milliyetçilikle din, işte bu yüzden emperyalizmin önemli araçlarından ikisidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik önemli... yararlı bir eser. Mete Tunçay bir işe el attı mı, o iş önemli... yararlı... güzel olur zaten.

DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ İÇİN SEN DE BİRŞEYLER YAP!

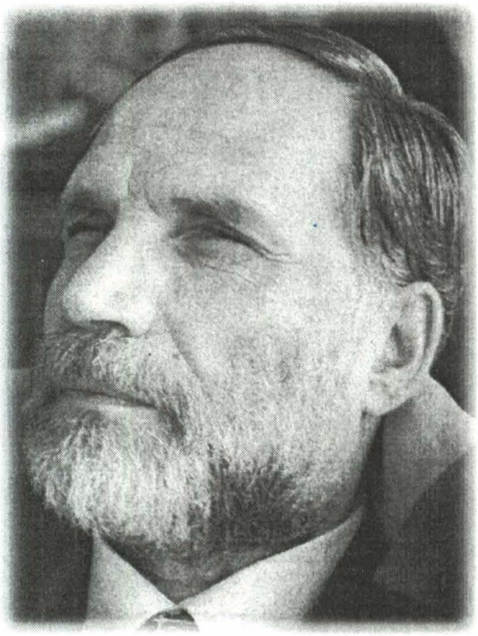

EŞBER YAĞMURDERELİ
Düşünceye Özgürlük

Eşber Yağmurdereli düşüncelerini açıkladığı için yakında hapiste olacak.

İsmail Beşikçi, Ocak Işık Yurtçu ve diğerleri; düşüncelerini ifade ettikleri için hapis yatıyorlar

Düşüncelerinden dolayı insanların yargılanmasının ve hapis yatmasının 21. yüzyılın eşiğinde ülkemiz için büyük bir ayıp olduğunu düşünüyor; bu nedenle düşünmenin, örgütlenmenin ve basın özgürlüğü önündeki engellerin kaldırılmasını istiyorum.

Bunun gerçekleşmesi eksiksiz bir demokrasi ve kalıcı bir barışın sağlanmasında önemli bir adım olacaktır.

İNSAN HAKLARI DERNEĞİ 1986
İSTANBUL ŞUBESİ

POSTA KARTLARI KAMPANYASINA KATILALIM, DAĞITIMINA YARDIMCI OLALIM...

DÜŞÜNCE ve ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ MASASI

BİLGİ İÇİN: İNSAN HAKLARI DERNEĞİ İSTANBUL ŞUBESİ
Tel: 0.212. 251 00 85 - 251 96 46

İNSANÎ KÜLTÜR MÜCADELESİNE KATKI...

İNSANCIL'DAN ÜÇ YENİ ESER

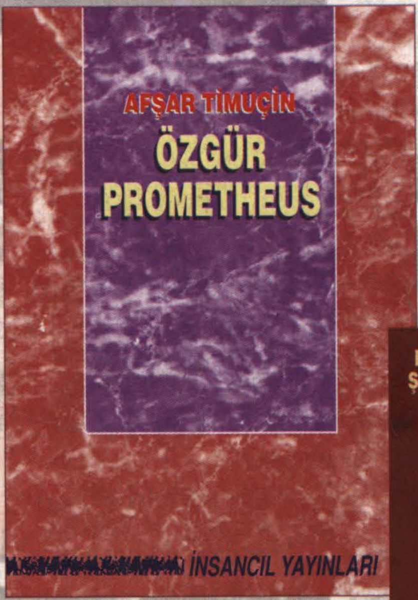

ÖZGÜR PROMETHEUS
Felsefe Yazıları
Afşar Timuçin
Fiatı: 400.000,-TL

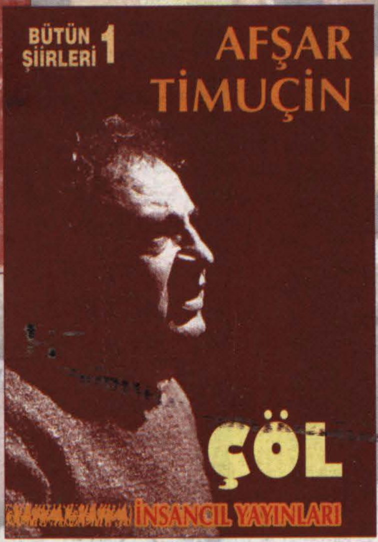

ÇÖL
Şiirler
Afşar Timuçin
Fiatı: 300.000,-TL

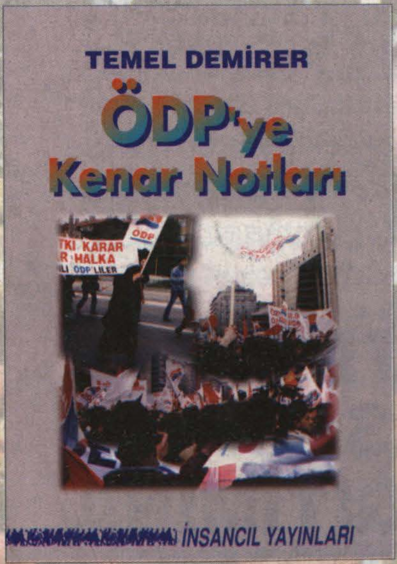

ÖDP'YE KENAR NOTLARI
Temel Demirer
Fiatı: 300.000,-TL

NOT: İNSANCIL ABONELERİNE ELDEN SATIŞLARDA %50, POSTAYLA SATIŞLARDA %40 İNDİRİM YAPILIR.

KİTAPÇILARDA

İNSANCIL YAYINLARI:
Mollafenari Sokak Nadir Han No:40-42 Kat:5 Cağaloğlu / İSTANBUL
Tel: (0.212) 513 93 99 • Fax: (0.212) 511 79 94